

QuAdèRns

BANYOLES · CAMÓS
CORNELLÀ DEL TERRI
CRESPIA · ESPONELLA
FONTCOBERTA
PALOL DE REVARDIT
PORQUERES
SANT MIQUEL DE CAMPMAJOR
SERINYÀ · VILADEMULS

La comarca del Pla de l'Estany

Gènesi i reptes de futur

La comarca del Pla de l'Estany

Gènesi i reptes de futur

La comarca del Pla de l'Estany

Gènesi i reptes de futur

Banyoles, 2021

AUTORS: Jordi Galofré, Joan Nogué, Ramon Folch, Anna Roca Torrent, Javier Martín-Uceda, Laura Olivas

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA: Anna Galí Bosch

IMATGE DE LA COBERTA: Pedra límit municipal (Estudi Oliver Gràfic)

EDITA: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Plaça de la Font, 11 - 17820 Banyoles - Tel. 972 57 23 61

www.cecbanyoles.cat

cecbanyoles@cecbanyoles.cat

SUPORT: Diputació de Girona

Institut Ramon Muntaner

COL-LABORA: Ajuntament de Banyoles

COMITÈ EDITORIAL: Roser Masgrau (presidenta del CECB), Josep Callís, Pilar Castel, Pere Noguer, Rosa Planella, Carles Puncernau, Elisabet Saus, Xavier Vila (vocals del CECB)

MAQUETACIÓ I DISSENY DE LA COBERTA: Estudi Oliver Gràfic

972 58 11 03 - estudi@olivergrafic.com

IMPRESSIÓ: Gràfiques Trema

Pol. Ind. Torres Pujals, 17401 Arbúcies

Tel. 972 86 05 08 - Fax 972 16 23 68

www.trema.cat

ISBN: 978-84-09-34197-9

DIPÒSIT LEGAL: GI 1225-2021

Índex

Pròleg	7
Roser Masgrau	
Presentació	9
Joan Nogué	
PRIMERA PART.	
El procés de reconeixement de la comarca del Pla de l'Estany	13
Jordi Galofré	
1. Una reivindicació frustrada	15
2. Mantenint la flama, tot i la dictadura	21
3. La persistència d'una reivindicació històrica	29
4. Nous aires de llibertat	37
5. El posicionament dels partits polítics	47
6. Encarant la recta final	53
7. El problema vist des del Gironès i des de la Garrotxa	59
8. La nova Llei d'organització territorial de Catalunya	65
9. La qüestió del nom	83
10. La creació, finalment, de la comarca	93
Bibliografia i fonts	97
SEGONA PART. Reptes de futur	101
Coordinació: Joan Nogué	
Per a un Pla de l'Estany 2.0	103
Ramon Folch	
Identitat i complicitat territorial: garantint l'encaix entre la capitalitat i la ruralitat	109
Anna Roca Torrent	
Identitat, territori i paisatge: 35 anys de la comarca del Pla de l'Estany	115
Javier Martín-Uceda	
Generació Pla de l'Estany	121
Laura Olivas	
Índex alfabètic	126

Pròleg

Per primer cop en molts anys aquest Quadern, el núm. 40, no està lligat a un Col·loqui de Tardor, com ho eren tots els altres que tradicionalment en recollien les ponències. La tardor del 2020 no va ser possible fer el Col·loqui, la covid-19 ens ho va impedir, com malauradament ha impedit tantes altres activitats. Però el Centre d'Estudis no volia deixar de publicar el Quadern anual.

Parlant amb en Jordi Galofré, em va plantejar que no teníem cap història de la gènesi de la comarca. Em va semblar un tema molt adequat, criteri que va ser compartit per tota la Junta. Ens trobàvem en plena pandèmia, amb restriccions de mobilitat. El Pla de l'Estany, la nostra comarca, agafava una altra dimensió, es feia més propera, més necessària. I l'estudi i la divulgació dels seus orígens es feia molt més urgent. I vam animar-lo a fer la recerca. De seguida s'hi va posar.

Vam pensar, però, que a més d'explicar el llarg i laboriós procés que es va dur a terme per aconseguir el reconeixement de la nostra comarca, ara ja fa més de trenta anys, avui des del Centre d'Estudis havíem de fer un pas més: calia aportar noves directrius, noves mirades, mirades de present i futur, introduint nous reptes, repensant com volem que sigui aquesta entitat comarcal, quines noves necessitats se'ns plantegen.

Vaig parlar-ne amb en Joan Nogué i va compartir el projecte amb entusiasme. Calia repensar la comarca amb ulls del segle XXI. En Joan Nogué va convidar a participar-hi a en Ramon Folch, sempre disposat a col·laborar, i també a l'Anna Roca, a en Javier Martín-Uceda i a la Laura Olivas. A tots ells agraeixo l'esforç de participar en aquest llibre aportant-hi noves visions i noves fites per a la comarca del Pla de l'Estany, la nostra comarca.

Una comarca de reduïdes dimensions (l'hauríem volgut més àmplia!) però d'una gran diversitat i riquesa: espais urbans, industrials, rurals, turístics... potencialitats que creiem que val la pena desenvolupar, sempre emmarcades amb criteris de sostenibilitat i a la vegada amb pensament creatiu.

Aquest Quadern consta de dues parts. La primera part, redactada com ja hem dit per en Jordi Galofré, és el relat de la lluita per aconseguir el reconeixement de la comarca en uns moments de canvis i esperances i amb un protagonisme notable del Centre d'Estudis i de molts dels seus socis. Destaquem amb nom propi Jaume Butinyà, Joan Vilardell, Tomàs Cortada i Jeroni Moner, acompanyats d'un llarg etcètera. La segona part, la que planteja els reptes de futur, més

diversa i amb els autors que ja hem esmentat, hi trobem també socis del Centre d'Estudis que continuen treballant per la comarca.

Esperem que aquest llibre contribueixi a enfortir la comarca i a obrir camins per a encarar el futur.

Roser Masgrau Plana

Presidenta del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Presentació

Aquest és un llibre coral, però amb un director d'orquestra indiscutible: l'historiador Jordi Galofré. Ell n'ha estat el promotor i ell n'ha escrit la part més substancial, aquella que ens explica amb pèls i senyals la gènesi de l'actual comarca del Pla de l'Estany. Sense aquest relat tan ben documentat, difícilment entendríem on som avui i ens mancaria la perspectiva necessària per atrevir-nos a plantejar els reptes de futur que la comarca té davant seu. Això és exactament el que pretén la segona part del llibre a partir de l'opinió de quatre persones lligades a la comarca, directament o indirecta. Es tracta de dos homes i de dues dones, d'edats i trajectòries professionals diferents, però totes elles coneixedores del tema. Són Laura Olivas, Anna Roca, Javier Martín-Uceda i Ramon Folch, els quals he tingut el plaer de coordinar. Convido el lector a endinsar-se en la lectura dels seus textos. Són contribucions breus, fresques, molt interessants i suggeridores, en les quals no només s'avalua l'experiència d'aquests trenta-cinc anys de vida de la comarca actual, sinó que també es plantegen els reptes de futur i interessants reflexions sobre la conveniència –o no– de seguir mantenint la comarca com a entitat politicoadministrativa en una hipotètica reestructuració de l'organització territorial de Catalunya.

Les efemèrides serveixen justament per a això: per avaluar el camí seguit i imaginar el futur. Sobre l'experiència viscuda en aquestes més de tres dècades hi ha un notable consens a l'hora de considerar-la positiva: s'ha consolidat una identitat preexistent que –ara sí– compta amb uns mecanismes de govern i coordinació prou reeixits, en especial el Consell d'Alcaldes i el Consell Comarcal. Tot plegat amb algunes mancances notables, com el dèficit crònic de recursos que pateix el mateix Consell Comarcal o el tebi lideratge exercit per la capital, Banyoles, sobretot pel que fa a la concertació d'estratègies de llarg recorregut amb els petits municipis de la zona.

Tenim una comarca petita, encaixada entre diverses comarques amb molta més població i extensió territorial; una comarca amb una economia relativament diversificada i molt ben localitzada, a poca distància del Pirineu i de la Mediterrània, i més propera a la frontera que no pas a Barcelona, detall que sovint oblidem. Tot i les seves reduïdes dimensions, compta amb diversos paisatges clarament diferenciats, com bé recull el *Catàleg de paisatge de les comarques gironines*, elaborat per l'Observatori del Paisatge de Catalunya: em refereixo a les unitats de paisatge Estany de Banyoles, Garrotxa d'Empordà, Terraprims i Rocacorba, aquestes tres darreres compartides amb d'altres comarques veïnes. Certament, la conca lacustre n'és el paisatge més conegut, però no n'és l'únic.

El fet que sigui una comarca menuda (amb uns límits a voltes discutibles que es varen estirar i arronsar, una i altra vegada, en el complicat procés de la seva constitució, analitzat de

manera brillant a la primera part del llibre per Jordi Galofré) pot ser llegit en clau positiva o negativa. Certament, en determinats assumptes no ens aniria malament una miqueta més de múscul, però, en d'altres qüestions, aquesta reduïda dimensió ens ha anat a favor. És un fet, per exemple, que les reduïdes dimensions faciliten la interacció i el diàleg entre els diferents actors socials, polítics i econòmics d'un territori determinat. M'atreviria a afirmar, fins i tot, que els signes dels temps ens afavoreixen en aquest assumpte: jo sóc dels qui sempre he pensat que la globalització galopant dels darrers decennis ha produït una tensió dialèctica entre allò local i allò global que ha derivat en una creixent importància del lloc i de les identitats territorials de petita escala. La gent se sent encara part d'un lloc, o de diversos llocs alhora, amb els quals estableix múltiples i profundes complicitats, de caràcter individual, però també col·lectiu. La necessitat de sentir-se identificat amb un espai determinat és sentida vivament, i té molt a veure amb la reivindicació de la identitat local com a element irrenunciable per a una millor qualitat de vida. Hom diria que les noves dinàmiques territorials i poblacionals generades per la covid-19 ens donarien la raó...

És precisament en aquest nou context que ja s'albira que, a parer meu, el debat sobre aquesta entitat territorial de caràcter politicoadministratiu que anomenem *comarca* revifarà. I revifarà perquè, certament, en els darrers temps l'esmentat debat havia decaïgut, havia perdut força i actualitat. Després d'anys de discussions enceses i fins i tot apassionades –i aquí remeto, novament, el lector a la primera part del llibre–, la qüestió de l'organització territorial de Catalunya s'ha anat apagant, probablement per impotència i cansament davant la impossibilitat de modificar l'estructura territorial imposada per l'Estat i, també, davant les enormes dificultats per posar-nos d'acord nosaltres mateixos, els catalans i les catalanes.

Sigui com sigui, estic convençut que el tema reviscolarà, però ho farà d'una altra manera, amb d'altres registres i ingredients, senzillament perquè el context ha canviat radicalment. La reivindicació de noves formes de governança més directes i democràtiques, més properes a la ciutadania, passa inevitablement per dissenyar uns àmbits territorials de caràcter politicoadministratiu molt semblants a la comarca actual, i em refereixo en aquest punt a les dimensions d'una comarca com la del Pla de l'Estany, i no pas a les d'alguna comarca veïna que ens triplica en superfície. La gent reclamarà, cada cop més, participar en la gestió dels espais de la vida quotidiana, aquells en els quals hom experimenta una autèntica consciència d'habitar, un profund sentiment de pertinença. Si a aquest creixent desig hi sumem la nova acció política i social que comportarà la gestió de temes com el canvi climàtic, la transició energètica o la sobirania alimentària, entre moltes d'altres noves agendes que aniran apareixent, entendrem molt millor el perquè de la conveniència de disposar d'un àmbit de gestió territorial de petita escala, que vagi una miqueta més enllà del mateix municipi i el complementi. No és gens estrany, en aquest sentit, que a tort i a dret apareguin noves i suggeridores aportacions al vell debat sobre el bioregionalisme; o que ja hi hagi qui reclama, obertament, un nou concepte de comarca: la biocomarca; o que més d'un col·lectiu estigui defensant adoptar les 134 unitats de paisatge definides per l'Observatori del Paisatge de Catalunya per al conjunt del país com els àmbits socioecològics més apropiats per a un govern del territori nou de trínca, i revolucionari

en el fons i en la forma. I podríem anar seguint amb més i més iniciatives que van en aquesta línia, però no ho farem perquè ens estendriem més del compte. Iniciatives i propostes que potser, fa ben poc temps, ens haguessin semblat un punt utòpiques i que cada cop ens ho semblen menys. Insisteixo: el Pla de l'Estany té la dimensió adequada i el capital humà suficient per actuar com un laboratori d'assaig i experimentació de noves formes de governança, també en àmbits com el de la transició energètica o el de la sobirania alimentària, entre d'altres carpetes fins ara ben poc obertes.

És per tot plegat que valoro l'oportunitat d'aquest llibre, tant el cos central sobre la gènesi de la comarca actual escrit pel nostre il·lustre historiador, com la segona part del llibre, una mena de petita addenda sobre els seus reptes i perspectives de futur, només possible gràcies a la col·laboració franca i desinteressada dels quatre autors i autores més amunt esmentats.

Joan Nogué

Catedràtic de Geografia Humana de la Universitat de Girona i membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans

• • • • •

PRIMERA PART

El procés de reconeixement de la comarca del Pla de l'Estany

Jordi GALOFRÉ

Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

• • • • •

• • • • •

1. Una reivindicació frustrada

En el procés de determinació de l'organització comarcal de Catalunya van jugar un paper primordial els aspectes geogràfics, paisatgístics, econòmics, històrics, etc. Però, a més d'aquests valors reconeguts públicament, n'hi va haver d'altres no confessats que responien a interessos polítics i electorals que a l'hora de la veritat van tenir molta força i van influir decisivament en la creació d'algunes comarques i la determinació dels límits. Aquesta realitat d'unes forces que actuen en un segon pla es pot veure molt bé en el procés de gestació de la comarca del Pla de l'Estany, procés en el qual destaca també un altre element fonamental: la voluntat d'un poble tossudament expressada, sense defalliments, al llarg dels anys. El reconeixement oficial del Pla de l'Estany l'any 1988 va ser el fruit de més de cinquanta anys de reivindicació. Malgrat el fracàs inicial a la dècada de 1930 i el parèntesi forçat de la dictadura franquista, no van faltar mai ciutadans que van mantenir viu el convenciment que Banyoles i la seva rodalia constituïen una comarca, totalment diferenciada de les comarques veïnes.

El moviment reivindicatiu va començar a prendre forma a la dècada de 1930, com a resposta als treballs de la Ponència de la Divisió Territorial. Considerant que la comarca, entesa com un territori amb unes característiques pròpies des dels punts de vista físic, humà i històric, constituïa un dels elements bàsics de l'organització territorial de Catalunya, la Generalitat

republicana va nomenar una ponència per preparar un projecte de divisió territorial. Aquesta Ponència, creada el 16 d'octubre de 1931, va estar impulsada per Pau Vila i integrada per Antoni Bergós, Pere Blasi, Antoni Esteve, Manuel Galés, Josep Iglésies, Antoni Rovira i Virgili, Miquel Santaló i Felip Solé. Es va decidir que Pere Blasi i Miquel Santaló tindrien cura, preferentment, de les comarques gironines.

Un tema confús

El tema de la divisió comarcal de Catalunya era un tema polèmic i geògrafs i tractadistes defensaven posicions força diverses. Alguns dels membres de la Ponència s'hi havien posicionat anteriorment. Esmentem, només, tres casos que fan referència a la comarca de Banyoles. Pere Blasi havia publicat, l'any 1922, un llibret titulat *Geografia elemental de Catalunya*, en el qual, quan presentava les comarques de Catalunya, plantejava dues comarques de la conca del Fluvià, la Muntanya i la Garrotxa. La Muntanya corresponia a la conca alta del Fluvià i estava centrada per la ciutat d'Olot, mentre que la Garrotxa corresponia a la zona que anava des de la Muntanya a l'Empordà, amb les ciutats de Banyoles i Besalú. Per la seva banda, Miquel Santaló havia publicat, el 1923, *Per l'estudi de Catalunya: concepte de la comarca geogràfica i dels seus factors: assaig monogràfic: El Gironès*, que va ser la primera monografia comarcal publicada a Catalunya. Més tard, el 1934 (tot i que el llibre porta la data de 1931) va publicar una altra obra titulada *El Gironès i Banyoles*, en la qual defensava que Banyoles i la seva comarca formaven part del Gironès. El mateix Pau Vila, en una obra col·lectiva sobre el problema comarcal de Catalunya,¹ després de revisar les propostes que s'havien formulat especialment a partir de mitjan segle XIX,² va proposar unes normes per a una estructuració comarcal i va elaborar un primer projecte d'organització territorial, en el qual Banyoles formava part d'una comarca anomenada la Selva, que també incloïa Girona.

La idea que Banyoles i Besalú formaven part d'una mateixa comarca tenia una llarga tradició a Banyoles. És una idea de la qual tenim un precedent a finals del segle XIX. El 1897 es va fundar, a Banyoles, la Lliga Catalanista de Banyoles, que va ser una de les primeres entitats catalanistes a la ciutat. L'activitat més important que va impulsar aquesta entitat va tenir a veure, precisament, amb Besalú i més concretament, amb Santa Maria de Besalú. Aquesta església, arran de la desamortització, havia passat a mans privades i estava en venda. La comunitat protestant evangèlica de Figueres s'hi va interessar amb la intenció de crear-hi un centre d'irradiació de les seves doctrines. La possibilitat que les ruïnes de Santa Maria de Besalú passessin a mans protestants va esverar els sectors catòlics banyolins i, especialment, els membres de la Lliga Catalanista de Banyoles, que van posar en marxa una campanya

.....
¹ Glanadell *et al.* (2005), p. 97-139.

² Pau Vila esmenta les aportacions de Pere Gil, Andreu Bosch, Onofre Manescal, Esteve Corbera, Josep Aparici, Antoni Cebrià, Antoni Aulèstia i Pijoan, Francesc Flos i Calcat, Norbert Font i Sagué, Esteve Sunyol, Joan Bardina, Francesc Carreras i Candi, Cèsar August Torras, Pere Pagès, Ernest Moliné i Brasés, Josep Iglésies, a més de Pere Blasi i Miquel Santaló. És evident, doncs, que era un tema que preocupava molt.

per intentar evitar-ho, amb la recollida dels diners necessaris per adquirir i restaurar el monument. És evident que consideraven que el que succeïa a Besalú els afectava directament perquè, quan finalment l'operació no es va realitzar i la comunitat evangèlica empordanesa va adquirir l'abadia de Santa Maria de Vilabertran, a Banyoles ningú no es va amoïnar. Vilabertran formava part d'una comarca veïna, mentre que Besalú era considerada com a part integrant de la mateixa comarca que Banyoles.

Banyoles, cap de comarca

Era urgent, per tant, que la Ponència intentés posar ordre en un tema tan confús i plantegés una proposta de consens. Els seus treballs van començar el gener de 1932, preguntant a tots els ajuntaments de Catalunya a quina comarca creien pertànyer i on anaven a mercat. A Banyoles es va produir aleshores un moviment ciutadà per afirmar la realitat d'una comarca pròpia i reivindicar-ne el reconeixement. L'Ajuntament, presidit per Jacint Masgrau i Butinyà, va debatre la qüestió el 31 de desembre de 1932 i va considerar, per unanimitat, que Banyoles era el cap de la seva pròpia comarca. Per defensar aquesta reivindicació, el 7 de gener de 1932 es va crear una comissió, integrada per l'alcalde, Jacint Masgrau, i els regidors Francesc Boixó i Narcís Malagelada, que va visitar els pobles que es consideraven integrants de la comarca per aconseguir-ne la conformitat. Es va demanar, també, la col·laboració de diverses personalitats, com ara l'advocat Eusebi Isern i Dalmau, que va elaborar un informe absolutament favorable al reconeixement de la comarca de Banyoles.³ Una posició similar va adoptar Jaume Butinyà i Granés, que en el volum cinquè de l'*Àlbum Meravella*, publicat el 1933, va definir amb claredat la comarca de Banyoles, que va anomenar Baixa Garrotxa.

La resposta dels municipis de la comarca a les preguntes de la Ponència va corroborar la posició de Banyoles. Tots ells van coincidir a indicar que el de Banyoles era el seu mercat. Només tres excepcions van trencar la unanimitat: Besalú va indicar Olot com a mercat propi i Banyoles com a mercat complementari, Beuda va indicar Besalú com a mercat propi i Banyoles com a mercat complementari i Sant Ferriol va indicar Besalú com a mercat propi i Tortellà com a mercat complementari. On hi va haver una certa vacil·lació va ser en el nom de la comarca, que en algunes respostes era Banyoles i en d'altres la Garrotxa.

La història i el sentiment

Una de les actuacions més destacades de la comissió municipal va ser l'elaboració d'un document justificatiu d'aquesta reivindicació, signat per l'alcalde Masgrau, que es va enviar a la Ponència el 20 de gener de 1932. Es tracta d'un document molt interessant, perquè presenta una argumentació basada en dos punts fonamentals: la història i el sentiment de constituir una comarca. Van ser els dos aspectes bàsics que van mantenir viva la reivindicació al llarg dels anys. Més tard, com veurem, se n'hi afegiren d'altres, com l'economia, l'optimització dels

.....

³ Lluch; Nelo (1983), p. 238-241.

serveis i la millora del benestar dels habitants. Tot i que aquest document ha estat reproduït diverses vegades,⁴ el seu interès mereix que el reproduïm íntegrament.

Comença per una descripció geogràfica de la comarca:

A ponent de Banyoles s'alcen d'una manera trencada puigs i i serres, deixant entre elles valls més o menys obertes i s'enfilen cada vegada més fins arribar als cims de Rocacorba i Finestres. A l'altra vessant d'aquestes fermes muralles que fan de frontera hi ha unes altres terres, d'esquenes al mar.

Al sud-est de Banyoles s'estén suau la vall del Terri, que recull les aigües de l'estany, i per la riba dreta arreplega les que s'escorren de les serres de ponent.

El terreny, amb petits desnivells, trencat per la banda de Besalú, ondulat cap a Llevant, arriba, fèrtil, fins al Fluvià.

El nom de la comarca sempre va ser motiu de polèmica, fins al punt que no es va determinar fins al 1988, en el mateix moment de l'aprovació de la llei de creació de la comarca. El document de 1932 va voler evitar la discussió sobre el nom i va optar per dir-ne, senzillament, comarca de Banyoles:

Aquesta és la comarca que podríem anomenar Garrotxa, però, per no endinsar-nos en discussions amb distingits historiadors i geògrafs que allarguen la comarca d'aquest nom fins a Olot, l'anomenarem comarca de Banyoles.

A continuació, l'escrit s'estén en una panoràmica força detallada de l'evolució històrica d'aquestes terres:

En els temps remots que els francs deixaren aquestes terres lliures de sarraïns i en organitzar-se el comtat de Girona-Besalú, fou fundat el monestir (abans del 822) i refeta la població a prop de l'estany.

Durant el segle IX els monjos colonitzaren ja bona part d'aquesta contrada i entre altres els pobles de Mieres, Vilert, Crespià, Vilafreser..., tinguent jurisdicció l'abat sobre tota la part repoblada.

A l'acabar la centúria (898) es forma el comtat independent de Besalú. Banyoles amb la major part d'aquestes terres, passa a formar part d'aquesta divisió territorial.

Després d'un període de convulsions, l'any 1079 el comte Bernat II de Besalú restituí al monestir béns i drets, abdicant-se de posar sobre els monjos i homes de la seva jurisdicció impost ni vexació de cap mena i condonant al monestir irrevocablement l'administració de la justícia per la vila i pobles de l'abadiat.

Incorporat el comtat de Besalú a la Casa de Barcelona, comença en aquestes terres una època d'enriquiment. La majoria de les esglésies avui existents a la comarca són bastides en finir el segle XI i durant el segle XII.

El rei En Jaume I l'any 1243 concedeix permís per celebrar fires durant vuit dies en la setmana de Sant Martí.

Durant aquesta època floreix la indústria dels «panyos» i curtits de pell i la creixent població esdevé el centre i eix de totes les transaccions comercials de les terres compreses entre Rocacorba i el Fluvià.

L'any 1343 el rei N'Alfons concedí un diploma prohibint que a una llegua a l'entorn de Banyoles es celebrés cap altre mercat el dimecres.

.....

⁴ Lluch; Nelo (1983), p. 236-238.

EL PROCÉS DE RECONeixEMENT DE LA COMARCA DEL PLA DE L'ESTANY

En aquest temps Besalú, tot i tenint la sotsvegueria, perd la seva influència sobre les poblacions importants de l'antic Comtat, i Olot creix com a centre entre Ridaura i Santa Pau a la muntanya, i Figueres va heretant de Castelló la capital del pla.

Les aspres serralades pirinenques tanquen tota perspectiva de expandiment al nord, l'antiga situació estratègica arran del Fluvià va perdent importància i el desplegament de la capitalitat d'aquestes garrotxes del pre-empordà esdevé una realitat: Banyoles, en plena puixança, basteix la gran plaça del mercat amb els seus porxos i emmuralla el recinte que arriba des del Monestir fins als Turers.

Són ben significatives les infructuoses provatures dels besalunins en el segle XIV per no pagar la lleuda al venir a mercat i alguna incursió violenta a aquestes terres per fútils pretextos.

Per acabar d'arrodonir l'argumentació històrica, el document presenta el segon argument, el sentiment de comarcalitat dels pobles que integren la comarca:

Certament Banyoles ha sigut molt perjudicada per les guerres ressentint-se'n les un dia floreixents indústries: degut a les lluites entre el Monestir i la Casa de la Vila, l'engrandiment de la població no seguí paral·lelament a altres capitals de comarca. No per això ha minvat en cap moment el sentiment comarcal en tots els pobles de la contrada que han tingut i segueixen tenint a Banyoles per la seva capital que els ha unit en calamitats i festes, donant a aquestes terres una fesomia pròpia que no han pogut desfer totes les divisions arbitràries que hem vingut patint.

En els temps moderns s'ha refermat la fesomia de la nostra comarca i cada dia més ha anat esdevenint més clara la capitalitat de Banyoles. La influència que en els nostres temps tenen els fets econòmics que són el que més influència exerceixen en la delimitació de les comarques, ha fet que les vies de comunicació, i amb elles els corrents mercantils, s'establisin radialment des de Banyoles a tots els pobles que formen aquesta comarca, els quals són: Banyoles, Porqueres, Cornellà de Terri, Sant Andreu de Terri, Palol de Revardit, Vilademuls, Fontcoberta, Esponellà, Crespià, Serinyà, Dosquers, Sant Ferriol, Parròquia de Besalú, Sant Miquel de Campmajor, Mieres, Sant Vicenç de Camós, Besalú, Beuda i Maià.

Tots aquests pobles vénen al nostre mercat, molts exclusivament i altres preferentment, i així mateix es proveeixen en els nostres comerços de tot quant necessiten.

Si per Comarca hem d'entendre el conjunt de pobles que tenen una vida extra-municipal comuna, participant tots ells de les festes i de les calamitats que en ells s'esdevenen, tots els pobles abans dits formen part ben definidament de la Comarca de Banyoles, la qual és absolutament independent de les que tenen per capitals Girona, Figueres i Olot.

Per defensar els seus plantejaments, la comissió banyolina es va entrevistar amb Pau Vila a Barcelona i va insistir en la reivindicació de la comarca pròpia, ampliant les raons de caràcter històric, mercantil, industrial i de relacions interlocals. Pau Vila, però, es va mostrar poc receptiu als arguments dels de Banyoles, basant-se, tal com els va comunicar, en el criteri d'evitar comarques de petites dimensions. Davant del caire poc esperançador que prenia el tema, la comissió banyolina va demanar que, si era inevitable haver-se d'incorporar a una altra comarca, almenys es mantingués la unitat comarcal; és a dir, que no es repartissin els pobles de la comarca de Banyoles entre diferents comarques, que és el que va acabar passant.

La comarca migpartida

Finalment, en finalitzar els seus treballs, la Ponència va decidir que Banyoles i bona part de la seva comarca quedessin adscrites al Gironès, mentre que els pobles més occidentals (Besalú, Beuda, Maià de Montcal, Mieres i Sant Ferriol) passessin a formar part de la Garrotxa.⁵

Poca resposta hi va haver a la premsa local de la decisió de la Ponència. Només la revista *Avant* va publicar un article⁶ que afirmava que tots els pobles de la rodalia de Banyoles formaven un sol cos i constituïen una personalitat col·lectiva i, per tant, n'exigia el reconeixement. Fent-se ressò de l'argumentació de Pau Vila sobre les comarques petites, reconeixia que la comarca de Banyoles era una comarca petita i demanava que, si calia formar part d'una entitat més gran, fos tota la comarca la que formés part d'una altra. «Partir-la, no», proclamava. Per donar més pes a la seva reclamació, el periòdic va reproduir el document municipal de 1932.

El Decret que establia la divisió territorial es va aprovar el 27 d'agost de 1936,⁷ complementat pel Decret del 23 de desembre de 1936, que determinava els municipis que formaven part de cada una de les comarques⁸ (fig. 1). El desenvolupament de la guerra i la derrota republicana van deixar sense efecte aquesta divisió territorial, que va esdevenir una de les reivindicacions democràtiques i catalanistes mantingudes durant el franquisme.

Figura 1. Mapa de la divisió territorial de Catalunya de 1936.

⁵ Sobre els treballs i formulacions de la Ponència, vegeu Pau Vila (1977) i E. Lluch; O, Nello (1983).

⁶ *Avant* (octubre 1935), p. 7.

⁷ Publicat al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* del 9 de setembre de 1936.

⁸ Publicat al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* del 25 de setembre de 1936.

2. Mantenint la flama, tot i la dictadura

El mes de febrer de 1939, les tropes franquistes van ocupar Catalunya i la Generalitat i tota la seva obra legislativa van ser anul·lades. Les províncies van tornar a ser la divisió administrativa bàsica del país.

Tot i les limitacions imposades a la vida cultural catalana per la dictadura franquista, es va continuar reivindicant el fet comarcal com una realitat viva. Hi va contribuir Lluís Solé i Sabarís, des de la càtedra de Geografia a la Universitat de Barcelona i també la celebració, el 1950, de la I Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, impulsada pel Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Per la seva banda, Pere Blasi va tornar de l'exili i va publicar *Les terres catalanes* (1954), en la qual va esmentar la comarca de Banyoles, considerada, físicament, com la continuació de les baixes terres empordaneses compreses entre el Ter i el Fluvià, fins a la divisòria del Ser.⁹

D'altra banda, quan el 1943 es va fundar el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, ningú no va dubtar a introduir la paraula *comarcal* en el nom de la nova entitat. En els documents justificatius de la fundació de l'entitat es parlava de la defensa d'una personalitat comarcal i de la conservació del patrimoni, esmentant les coves de Serinyà, les restes de Vilauba, Porqueres

.....
⁹ Riera (1986), p. 5-6.

i Cornellà del Terri, les esglésies romàniques de Besalú i les sitges d'Espasens com a elements d'aquest patrimoni que el Centre d'Estudis Comarcals havia de vetllar per preservar. Quan el 1968 es van elaborar uns nous estatuts, entre els objectes d'estudi del Centre es van assenyalar els paratges, les muntanyes, els llacs, rius i masos de la comarca i la història del comtat de Besalú.¹⁰ Eren els continuadors d'una tradició molt arrelada a Banyoles. En tenim molts exemples. Quan, el 1899, la Joventut Catòlica es va convertir en el Cercle de Catòlics, el nom complet de la nova entitat va ser Cercle de Catòlics de Banyoles i Comarca. Quan, el 1906, aquesta entitat va patir l'escissió de la Lliga, el nom de la nova entitat va ser Lliga de Defensa de l'Agricultura, Indústria i Comerç de Banyoles i Comarca. Anys abans, el 1890, s'havia publicat el *Calendari-guía de Banyolas i sa comarca*. I després de la fundació del Centre d'Estudis va continuar apareixent el concepte de *comarca*, tot i que amb uns límits imprecisos. Així, el 1948, Jordi Masgrau i Miquel Gussinyé van publicar la *Guía turística de Bañolas y su comarca*, en la qual, a més de Besalú i la seva rodalia, van incloure a la comarca els municipis de Bàscara i Cabanelles. L'any 1950, Josep M. Corominas va publicar un article sobre els goigs de la comarca de Banyoles.¹¹ I, l'any 1951, Antoni M. Rigau en va publicar un altre titulat «La nostra comarca, terra de caramelles?».¹² Són uns quants casos que exemplifiquen com, sense concretar-ne el nom ni els límits, la idea de la comarca de Banyoles formava part de l'imaginari local.

L'historiador banyolí mossèn Lluís G. Constans va publicar, l'any 1951, una obra titulada *Bañolas*, una monografia dedicada a la ciutat de Banyoles, de la qual presenta la geografia, la història, les activitats econòmiques i culturals, els monuments i museus, els personatges més destacats, etc. Quan va tractar dels aspectes geogràfics, va analitzar Banyoles com a centre comarcal i, per tant, va plantejar quin era l'àmbit de la comarca. Mossèn Constans va esmentar factors ètnics, polítics, comercials i eclesiàstics, i després de fer referència a les diverses alternatives que s'havien presentat sobre la delimitació de la comarca va concloure que la comarca de Banyoles podria tenir els límits següents:¹³

Al Norte, incluyendo Briolf i Crespià, el curso del Ser y del Fluvià desde el pueblo del Sallent hasta el de Parets, antiguamente llamado Parets de Besalú; al E., el trazado de la calzada romana, hoy carretera de Francia, desde Parets hasta Vilafreser; al S., la cuenca del Rebardit desde Vilafreser hasta la sierra de Rocacorba, y al O. el macizo montañoso desde Rocacorba al Sallent.

Força insòlit era el reconeixement de la realitat comarcal banyolina feta des del Ministeri de la Governació. L'any 1963, aquest Ministeri va publicar un treball titulat *Las provincias y sus*

¹⁰ Tota aquesta documentació es pot consultar a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, fons Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

¹¹ «Los goigs de la comarca de Bañolas». *Horizontes*, núm. 10 (octubre 1946), p. 30.

¹² Rigau (2001), p. 1.307.

¹³ Lluís G. Constans (1951), p. 60; Riera (1986), p. 1-4. L'any 1981, l'Ajuntament de Banyoles en va publicar una edició commemorativa, en el 25è aniversari de la mort de l'autor.

*comarcas. Estudio sobre la delimitación comarcal en las provincias españolas.*¹⁴ Partint del reconeixement de l'existència, dintre de les províncies, de territoris homogenis per motius geogràfics, econòmics, històrics o administratius, el document va analitzar les àrees comarcals existents i les funcions que podien acomplir. I quan va arribar a la província de Girona va establir una divisió en tretze comarques, la primera de les quals era la comarca de Banyoles, integrada per disset municipis: Banyoles, Besalú, Beuda, Camós, Cornellà del Terri, Crespià, Dosquers, Esponellà, Fontcoberta, Maià de Montcal, Palol de Revardit, Porqueres, Sant Andreu del Terri, Sant Ferriol, Sant Miquel de Campmajor, Serinyà i Vilademuls. És a dir, els municipis que enumerava el document de 1932, amb l'única excepció de Mieres.

A la dècada de 1960, la situació va començar a experimentar canvis positius. El 1958, l'editorial Aedos havia començat a publicar, per fascicles, la *Geografia de Catalunya*. Va ser una obra en tres volums, que es van publicar els anys 1962, 1964 i 1974. Dirigida per Lluís Solé i Sabarís, hi van col·laborar Salvador Llobet, Josep Iglésies, Joan Vilà i Valentí i, en tornar de l'exili, Pau Vila. La importància d'aquesta obra, pel que fa al tema que ens ocupa, és que es va decidir fer servir la divisió comarcal de 1936, la qual cosa va contribuir a divulgar la realitat comarcal de Catalunya. La conseqüència d'aquesta decisió, però, va ser que Banyoles es va presentar formant part de la comarca del Gironès.

En la divulgació de la realitat comarcal catalana, hi van contribuir dos llibres de Josep Iglésies: *La realitat comarcal a Catalunya* (1966) i *La divisió comarcal catalana* (1967).¹⁵ Tenen, també, el seu interès uns mapes sobre la comarca de Banyoles que el cartògraf Antoni Bescós va presentar a la VII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos l'any 1964, que es va celebrar a Banyoles i que, anys després, va publicar el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (Bescós, 1998).¹⁶ No era una tasca fàcil, però. El 1966, l'Editorial Seix i Barral va voler publicar un mapa comarcal de Catalunya, però la censura va entretenir el projecte i va obligar a incloure-hi les províncies. El mapa es va publicar el 1969 amb el títol *Mapa de les províncies i comarques catalanes*.

Baldiri Juscafresa inicia la croada

A la dècada de 1960 i primers anys de la de 1970, la premsa local, limitada en aquells anys a la revista *Horizontes*, es va fer ressò, tímidament, de la reivindicació comarcal. El tema el va començar un article titulat «Banyoles, una comarca autònoma o subcomarca», de Baldiri

.....
¹⁴ Riera (1986), p. 10-14.

¹⁵ Riera (1986), p. 15-19.

¹⁶ Riera (1986), p. 7-9. Aquests mapes van ser publicats pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, en una edició commemorativa del 10è aniversari del reconeixement de la comarca: *El Pla de l'Estany. Cartografia prèvia d'una comarca reconeguda* (1998).

Figura 2. Baldiri Juscafresa, líder agrari del temps de la República, va iniciar a la premsa, el 1969, la reivindicació de la comarca de Banyoles.

Juscafresa, que va firmar amb el pseudònim *Un banyolí*.¹⁷ Baldiri Juscafresa era un líder agrari del temps de la República, represaliat per la dictadura, i vivia a Barcelona (fig. 2). L'article feia referència a la reivindicació de Banyoles a favor d'una comarca pròpia, expressada el 1932, i es manifestava clarament contrari a la decisió de considerar la comarca de Banyoles com una subcomarca i incloure-la a la del Gironès, perquè la gent de Banyoles i dels pobles veïns «mai poden reconèixer que formen part d'una comarca que ni social, ni econòmicament ni geogràficament pot encaixar amb la mateixa». I acabava dient que «si alguna vegada es presenta l'oportunitat de fer una revisió comarcal de les terres catalanes, existeixen motius sobrats per exigir que sigui reconegut el dret d'autonomia de la nostra comarca, discriminant-la de la del Gironès».

L'aparició d'aquest article va provocar, en primer lloc, la reacció immediata del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, que va manifestar la seva complaença per aquesta publicació.¹⁸ Baldiri Juscafresa va escriure al Centre d'Estudis per oferir-se a ajudar a definir els

límits de la comarca. El Centre d'Estudis va contestar-lo per proposar-li una entrevista en una de les seves vingudes a Banyoles,¹⁹ però per un malentès l'entrevista no es va arribar a celebrar i es va produir una certa tensió entre Baldiri Juscafresa i el Centre d'Estudis.

L'article esmentat de Baldiri Juscafresa va provocar, també, la publicació d'un article de l'escriptor Jaume Farriol, titulat «La comarca de Banyoles».²⁰ L'autor va exposar que, per una qüestió generacional, ell no havia viscut els problemes que va presentar la divisió territorial de Catalunya i que li eren desconegudes les polèmiques que havia provocat l'annexió comarcal de Banyoles a Girona. Va explicar que havia eludit aquest tema a la seva obra *Banyoles vora el llac* (tot i que sí que en va fer alguna referència escadussera) perquè va considerar, d'una

¹⁷ *Horizontes*, núm. 234 (31 març 1969), p. 10; Riera (1986), p. 21-23. L'autoria de Baldiri Juscafresa va ser confessada per ell mateix en una carta que va enviar al Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, l'1 de maig de 1969 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany).

¹⁸ *Horizontes*, núm. 235 (15 abril 1969), p. 12.

¹⁹ Cartes de Baldiri Juscafresa de l'1 de maig de 1969 i de Xavier Prat, secretari del Centre d'Estudis, del 19 de juny de 1969 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany).

²⁰ *Horizontes*, núm. 239 (15 juny 1969), p. 3; Riera (1986), p. 24-26.

banda, que era un llibre centrat en la ciutat de Banyoles i, de l'altra, perquè li va semblar correcte acceptar una decisió presa per la Generalitat. Tenint en compte, però, que potser havia arribat l'hora de discutir aquest tema, va recomanar fer-ho amb calma i profunditat. La seva opinió personal va quedar expressada amb l'estil característic de l'autor, d'una ironia continguda:

No som de la Garrotxa. No som de l'Empordà. Per què som al Gironès? Francament tinc una mica la impressió que hi som perquè ens havien de col·locar en un lloc o altre. Territorialment parlant, la comarca de Banyoles és petita. El Gironès, sense Banyoles i el seu hinterland, quedava força esquitit. La solució de crear una comarca un xic artificial, de dimensions més àmplies, a base d'ajuntar-ne dues de petites, sembla lògica, fins a cert punt.

Amb el seu article, Jaume Farriol volia assenyalar l'inici d'un debat:

La comarca de Banyoles és un tema enormement suggestiu que pot fer gastar molta tinta. La qual cosa fa suposar que, efectivament, la tinta serà utilitzada de forma abundant. Ens trobem a les portes d'una polèmica nova sobre una vella qüestió? Si és així, felicitem-nos. I disposem-nos a escoltar. Els especialistes tenen la paraula.

S'estén el debat

La polèmica profetitzada per Jaume Farriol es va produir a la dècada següent, i va ser molt intensa. Més de quinze articles publicats a *Horizontes*, cartes al director a *El Correo Catalán* i *Los Sitios*, articles apareguts als *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* i al *Cartipàs de Festa Major* de Banyoles, nombroses respostes a una enquesta realitzada per la revista *Presència*, aportacions d'autors com Josep Pla, etc. Vegem-ho amb més deteniment.

L'any 1970, la revista *Horizontes* va experimentar un intent de renovació, amb la incorporació a la redacció d'un grup de joves que firmaven les seves col·laboracions amb el pseudònim de GRUP. Eren Jaume Boix, Núria Duran, Fina Masgrau i Salvador Sarquella i Comerma. Un dels aspectes que van tractar feia referència al tema comarcal, amb un article titulat «La comarca de Banyoles i no el Gironès»²¹ i un altre titulat «Mitja tarda amb Josep Pla»,²² amb qui van tractar a fons aquest tema. En el primer, van denunciar que, a les fires de Girona, Banyoles i els seus productes estaven representats en l'estand del Gironès i afirmaven:

No és que sigui una qüestió de patriotisme local exacerbat i a ultrança. És que senzillament volem que se'ns digui pel nostre nom. És que volem fruir dels avantatges de ser una comarca pròpia i no estar inclosos en una més petita [sic] i haver de sofrir les conseqüències del seu centralisme.

I, per acabar d'arrodonir la seva posició, al número següent van publicar un segon article, en el qual presentaven els límits de la comarca de Banyoles i els pobles que la integraven, segons el text de Jaume Butinyà a *Àlbum meravella* (1933), així com els límits i els pobles del Gironès segons el text de Carles Rahola a la mateixa obra.

.....

²¹ *Horizontes*, núm. 359 (10 desembre 1970), p. 9, i núm. 360 (22 desembre 1970), p. 15; Riera (1986), p. 27-30.

²² *Horizontes*, núm. 374 (14 agost 1971), p. 7-9; Riera (1986), p. 34-36.

En l'article «Mitja tarda amb Josep Pla», van reproduir una llarga conversa amb l'escriptor empordanès, en la qual van expressar clarament la seva posició sobre el tema:

Jo no he cregut mai en el Gironès. No ha existit mai. Girona és la capital de la Selva i tota aquesta història del Gironès no és res més que una invenció. El Gironès el va inventar el senyor Santaló, és un producte de laboratori i les comarques no es fan darrere la taula d'un despatx... L'alta i la baixa Garrotxa, aquestes divisions tampoc existeixen. Les divisions són una comoditat mental.

Però això no volia dir que Pla estigués d'acord que Banyoles tingués una comarca pròpia:

Banyoles no pot formar part del Gironès perquè com he dit abans, el Gironès no existeix. Banyoles és la capital del Terraprim de l'Empordà.²³ Cada dia n'estic més convençut: Banyoles és empordanesa i una mostra ben clara és la seva gran preocupació econòmica.

El *Tele/eXprés*²⁴ es va fer ressò d'aquestes declaracions de Josep Pla, en un article de Jordi Ballester, corresponsal a Girona, titulat «El "Gironès" no existe».

Com era d'esperar, aquestes afirmacions de Josep Pla van provocar reaccions en contra. La primera, la de qui va publicar un article a *Horizontes*²⁵ signat amb el pseudònim Un banyolí, en el qual s'hi va mostrar rotundament en contra: «No, senyor Pla, cal que esborri del seu magí aquesta errada concepció que té de la comarca de Banyoles. Banyoles no ha estat mai empordanesa». La comarca de Banyoles, va dir, és «històrica, social, econòmica i climàtica, una comarca ben definida».

Albert Compte, professor de l'Institut de Figueres, tampoc es va mostrar d'acord amb Josep Pla en una entrevista publicada a *El Correo Catalán*²⁶ en què va afirmar:

¿Es Empordà, Banyoles? Yo no creo que la gente de Banyoles se sientan empordaneses. Además, me parece que es alargar mucho el Empordà. Para mí, Banyoles es una pequeña comarca o una subcomarca que tiene una capital, que es la ciudad de Banyoles, y un hinterland que son todos estos pueblos de su alrededor.

Més tard, Albert Compte va tornar a tractar aquest tema en un treball titulat «Sobre els límits de l'Empordà», publicat als *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*.²⁷ En estudiar els límits occidentals de l'Empordà, es va plantejar si existia o no la comarca de Banyoles i va escriure:

.....

²³ Pla va exposar aquestes mateixes idees a *Un petit món del Pirineu* (1974), en què esmenta que aquesta denominació va ser utilitzada, al segle XIX, per Josep Pella i Forgas en la seva *Historia del Ampurdán* (1883). Pella i Forgas va parlar, també, de Garrotxes d'Empordà (Riera [1986], p. 62-65).

²⁴ *Tele/eXprés* (15 setembre 1971).

²⁵ *Horizontes*, núm. 375 (11 setembre 1971), p. 3; Riera (1986), p. 37-38.

²⁶ *El Correo Catalán*, especial Girona, Costra Brava, el Maresme (1971), p. 1-2; Riera (1986), p. 39-40.

²⁷ Compte (1974-1975), p. 320; Riera (1986), p. 57-61.

EL PROCÉS DE RECONeixEMENT DE LA COMARCA DEL PLA DE L'ESTANY

L'existència d'aquesta petita unitat natural creiem que té al seu favor criteris físics i humans suficients. En el primer cas la presència de la cubeta del llac, tret morfològic-hidrogràfic singular que la diferencia tant de la veïna Garrotxa com de l'Empordà. En quant a l'aspecte humà, un nucli urbà al voltant del qual es mouen una sèrie de nuclis secundaris –pobles, veïnats, masos– atrets a la capital no solament pel fet setmanal del mercat, sinó per cada vegada més denses relacions econòmiques, professionals, socials o culturals.

3. La persistència d'una reivindicació històrica

A les acaballes del franquisme i als primers anys de la transició, la reivindicació de la comarca es va intensificar.

La insistència de Joan Vilardell

Joan Vilardell va ser una de les persones que va dedicar més esforços a la reivindicació de la comarca. Quan llegia a la premsa alguna notícia en què apareixia Banyoles com a part del Gironès, escrivia una nota puntualitzant els fets. Així ho va fer quan *Los Sitios* va publicar uns articles de Maria Alonso sobre el Gironès, on incloïa Banyoles i Serinyà.²⁸ Joan Vilardell va escriure una carta al director en la qual va exposar amb tot detall la posició de Banyoles quan es va realitzar la divisió comarcal de 1936 i va reivindicar la comarca de Banyoles diferenciada del Gironès. Com que *Los Sitios* no la va publicar, Joan Vilardell va reproduir aquesta carta a la revista banyolina *Horizontes*.²⁹

.....

²⁸ *Los Sitios*, núm. 18 (març 1971).

²⁹ *Horizontes*, núm. 367 (abril 1971), p. 5; Riera (1986), p. 31-33.

Ho va tornar a fer quan *El Correo Catalán*, en un col·leccionable sobre les cases pairals de Catalunya, va incloure ca n'Ameller de Banyoles i can Campolier de Miànigues al Gironès. En la seva resposta, Joan Vilardell va tornar a detallar el procés de creació del Gironès i el posicionament de Banyoles, va criticar que s'acceptés acríticament la solució donada i va acabar afirmant que els valors implícits en una comarca pròpia «han calado muy hondo en el país y están profundamente arraigados en sus hombres como hecho comarcal inmutable». Tot i no publicar aquesta carta (Joan Vilardell la va publicar a la revista *Horizontes*³⁰), *El Correo Catalán*³¹ hi va fer referència en una breu nota signada per J. T.

La insistència de Joan Vilardell va provocar més reaccions. En primer lloc, *El Correo Catalán* va decidir encarregar al periodista gironí Pere Madrenys la realització d'un reportatge sobre el tema. Pere Madrenys es va traslladar a Banyoles, va fer una petita enquesta i en va exposar els resultats en un article publicat a *El Correo Catalán*.³² L'enquesta va consistir a preguntar «Sap a quina comarca pertany Banyoles?» a quinze persones escollides a l'atzar. No era una mostra gens representativa, certament, però els resultats van ser ben curiosos: dos van dir que pertanyia a la comarca de Banyoles, tres es decantaren pel Gironès, tres per la Garrotxa, dos per l'Empordà, quatre no ho sabien i un només va contestar que no volia ser del Gironès. I, després d'explicar breument el procés de creació de la comarca del Gironès, va acabar l'article amb unes paraules de Rossend Palmada:

Nosaltres no som de la comarca del Gironès per la senzilla raó que aquesta no ha existit mai en la realitat... En canvi, la comarca de Banyoles sí que és una realitat indiscutible.

La segona reacció la va protagonitzar Ernest Lluch, que aleshores donava classe a la Universitat de València. El 30 de setembre de 1975 va escriure dues cartes: una de personal al president del Centre d'Estudis, Jaume Butinyà, i una altra en forma de carta oberta que es va publicar a *Horizontes*.³³ Ernest Lluch no discutia la reivindicació de la comarca de Banyoles, però qüestionava que hagués arribat el moment de parlar-ne.

Astorat he llegit l'adhesió del Centre a un article del senyor Vilardell. Estic d'acord en que el Gironès és una comarca mal delimitada, però avui per avui no hi ha l'ambient democràtic per a fer-ho ni cap institució que es preocupi de la qüestió. Els que tenim dubtes sobre la divisió comarcal de la Generalitat ens guardem ara els arguments –oficial ara és la província– per al dia en què puguem tornar a tenir la Generalitat.

Calia tenir en compte, opinava Lluch, que la divisió comarcal va ser eliminada com també ho va ser la Generalitat, i que «la llibertat que té el senyor Vilardell per a criticar la Generalitat no la tenen els altres per a defensar-la». Per tant, defensava que el que calia era anar «acumulant

³⁰ *Horizontes*, núm. 463 (segona quinzena setembre 1975), p. 8-9; Riera (1986), p. 77-79.

³¹ *El Correo Catalán* (13 novembre 1975).

³² *El Correo Catalán*, especial Girona, Costa Brava, el Maresme (25 juliol 1975), p. 1; Riera (1986), p. 66-67.

³³ Carta d'Ernest Lluch de 30 de setembre de 1975 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany). La carta oberta es va publicar a *Horizontes*, núm. 467 (segona quinzena novembre 1975), p. 4; Riera (1986), p. 80.

materials per a realitzar, quan tinguem una altra vegada organitzacions pròpies, els canvis que siguin justos». Jaume Butinyà va contestar Ernest Lluch amb una carta personal, justificant la posició del Centre.³⁴

Un altre posicionament encara més contrari a la comarca de Banyoles el va protagonitzar el geògraf Lluís Casassas i Simó, aleshores professor de la Universitat de Barcelona, quan el 27 de febrer de 1976 va pronunciar una conferència a Banyoles que formava part de la programació del Febrer Jove. Segons la crònica que va fer Frederic Corominas,³⁵ el professor Casassas va exposar amb tota claredat el seu parer contrari a l'existència de la comarca de Banyoles. No era una comarca, va dir, des d'un punt de vista econòmicoadministratiu, ni tampoc constituïa un nucli de mercat, ni tampoc tenia una individualitat físicogeogràfica. O sigui que, com va expressar ben gràficament el cronista, de ser una comarca «res de res». I va mantenir el seu parer, malgrat els arguments que van aportar Joan Vilardell i Jaume Butinyà. Uns quants anys més tard, Lluís Casassas va tornar a tocar el tema en un article publicat a *Punt Diari*.³⁶ Aleshores, la seva posició havia canviat. Tot i alertar dels inconvenients de substituir un mapa de 38 comarques per un altre de 49 o més (si es tenien en compte, va dir, les reivindicacions de Mollerussa, Santa Coloma de Queralt, Agramunt, Camprodon, Calaf, Ulldecona, etc.), va reconèixer que Banyoles era una unitat multimunicipal clara i que seria un error vincular-la a l'àrea gironina d'administració local.

A mitjan 1976 es va produir un nou episodi en el procés de reivindicació, de la mà de l'infatigable Joan Vilardell. El mes de maig, el periodista Agustí de Semir va publicar a l'*Avui* un article titulat «Divisió territorial i autonomia comarcal a l'Estatut».³⁷ Es tractava d'un escrit dirigit formalment al president Josep Tarradellas en el qual, després de recordar el procés endegat per la Ponència de la Divisió Territorial el 1931, expressava la necessitat de posar en marxa un nou procés de divisió territorial que tingués en compte la situació actual i donés protagonisme a les comarques. Joan Vilardell va contestar amb una llarga carta al director que es va publicar parcialment a l'*Avui*. La revista *Horizontes* va tractar àmpliament el cas³⁸ i va reproduir l'article d'Agustí de Semir i la carta de resposta de Joan Vilardell en dues versions, la versió sencera i la versió escurçada publicada a l'*Avui*. Va publicar també unes declaracions de Pau Vila a la revista *Presència*. En la seva carta, Joan Vilardell criticava un cop més la decisió de la Ponència de desestimar la reivindicació de Banyoles:

Només volem apuntar aquí que la Ponència no tot ho va fer bé, va deixar de banda l'opinió d'algunes comarques tradicionals, històriques, etc. [...] Tal és el cas de la Comarca de Banyoles, que des de Barcelona la varen annexionar al Gironès sense més ni més.

³⁴ Carta de Jaume Butinyà de 6 d'octubre de 1975 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany).

³⁵ *Horizontes*, núm. 473 (segona quinzena febrer 1976), p. 7; Riera (1986), p. 86-87.

³⁶ *Punt Diari* (9 juny 1985), p. 4; Riera (1986), p. 331-333.

³⁷ *Avui* (26 maig 1976).

³⁸ *Horizontes*, núm. 481 (juliol 1976), p. 10-11; Riera (1986), p. 88-89.

Si fins a aquell moment aquest assumpte havia estat «letàrgic», continuava Vilardell, era perquè no existia la Generalitat. Però quan la situació canviés, la Generalitat hauria de tenir en compte la voluntat dels banyolins i banyolines a l'hora de prendre decisions.

Pau Vila defensa el seu criteri

Pel que fa a Pau Vila, entrevistat per Lluís Bonada a *Presència*³⁹ en ocasió de la concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, va tornar a insistir en el plantejament de la Ponència el 1931:

Una altra cosa que hem de vetllar –parlo ara del cas de Banyoles– és que sota el punt de vista administratiu no és massa convenient considerar com a unitat el que pugui ser una sub-comarca. No sé si aquest és exactament el cas de Banyoles. S'hauria d'estudiar. Ara bé, el que no es pot fer és delimitar comarques massa desequilibrades entre elles. Cal resoldre això de manera equilibrada dins el conjunt de Catalunya.

El mateix 1976, el 15 de setembre, Pau Vila va ser a Banyoles, on va pronunciar una conferència davant d'un centenar de persones. Tenim constància del que va dir, perquè la va reproduir Pere Riera, a partir de la transcripció d'un enregistrament.⁴⁰ Pau Vila va parlar de la feina duta a terme per la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya. En el col·loqui que va seguir la seva xerrada, algú li va demanar que expliqués la diferència entre comarca i subcomarca. Pau Vila ho va explicar, insistint un cop més en la seva posició, prou coneguda:

Subcomarca ho diem quan el conjunt d'home i terra és més reduït en proporció, generalment parlant, a les comarques francament reconegudes. És una equació de proporcions humanes i també territorials. Es diu el Moianès, es diu el Lluçanès, però quan ho representem en el mapa, amb les altres comarques, queden unes comarques reduïdes i, per tant, les hem de qualificar de subcomarques. La gent diu que són comarques, però sota el punt de vista de planificació territorial les hem de considerar com a subcomarques.

Antoni Freixa, que en aquells anys es movia en els cercles culturals de Banyoles, va ser qui va organitzar la vinguda de Pau Vila, que va ser possible perquè el seu oncle, Joaquim Freixa, havia fet amistat amb Pau Vila a Caracas. Antoni Freixa va presentar Pau Vila a la conferència i posteriorment va publicar un article a *Horizontes*⁴¹ amb la crònica de la xerrada, a la qual va afegir unes consideracions personals. Va opinar que el fet que la Ponència hagués prescindit de les entitats comarcals petites «no priva la justa reivindicació de la nostra comarca, de cara a la possible aplicació pràctica de la divisió territorial per comarques naturals». Creia, per tant, que calia aportar documentació per justificar la reivindicació comarcal i acabava l'article amb aquestes paraules:

Tampoc crec en la inclusió de la comarca de Banyoles a la Garrotxa, adduint possibles lligams històrics i físics d'altre temps, doncs la connexió actual amb Olot és gairebé nul·la. Les comarques no són estàtiques i per tant els medis de comunicació han influït considerablement. No crec que honradament en cas de dependència hàgim

³⁹ *Presència*, núm. 427 (19 juny 1976), p. 6-7; Riera (1986), p. 90.

⁴⁰ Riera (1986), p. 91-98.

⁴¹ *Horizontes*, núm. 486-487 (octubre 1976), p. 21; Riera (1986), p. 99-101.

de preferir Olot a Girona. I acabo la meua visió del tema pensant que o serem comarca de Banyoles independent, guanyada pel nostre propi esforç, o haurem de lluitar dins del Gironès per conservar la nostra naturalesa i no caure en l'oblit històric.

Carme Gratacós i Dolors Terradas, que aleshores eren militants del PSUC, van intentar posar ordre a la qüestió en un article titulat «Sobre la divisió territorial de Catalunya i el cas polèmic de Banyoles»⁴² en el qual, després d'explicar un cop més com s'havien desenvolupat els treballs de la Ponència, van posar de manifest l'oposició de Banyoles, dient que aquesta divisió encara era motiu de polèmica i disconformitat, segons la posició defensada sobretot pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Era una polèmica, deien, que havia transcendit el marc de Banyoles i havia motivat la intervenció de geògrafs i economistes, entre els quals el mateix Pau Vila. Es tractava, segons Carme Gratacós i Dolors Terradas, de dues opcions ben diferenciades:

Les dues postures queden clares: la que defensa l'existència de Banyoles com a comarca a tots els efectes i que veu en aquesta divisió territorial, pel que a nosaltres ens afecta, un cas clar de centralisme, considerant que la Ponència va tenir en compte principalment el fet que Girona era la capital de la Província i la seva comarca, sense la inclusió de Banyoles, hauria quedat molt petita. I l'altra: la «nova escola de geògrafs catalans» de la qual es considera Pau Vila com a fundador, que creu que és una sub-comarca o en tot cas una rodalia i que per efectes administratius s'ha d'incloure dins d'una divisió o comarca més gran.

Les autores no es van definir, sinó que van dir que calia revisar i estudiar a fons el cas, tenint en compte no sols els factors físics, històrics i sentimentals, sinó també els aspectes de comunicació, mercat i serveis. D'aquesta manera, des de Banyoles es podria tenir una alternativa ben estudiada per quan es pogués dur a terme la divisió territorial de Catalunya.

Més iniciatives

A finals de 1976 es va constituir l'Assemblea Democràtica de la Comarca de Banyoles. Va ser una de les tantes assemblees locals que es van crear com a seccions de l'Assemblea de Catalunya, un gran moviment unitari d'oposició al franquisme que es va formar a Barcelona l'any 1971. No és aquí el lloc per explicar la importància i l'activitat tant de l'Assemblea de Catalunya com de l'Assemblea Democràtica de la Comarca de Banyoles. Només volem destacar que la reivindicació de la comarca va ser present ja en el mateix nom de l'Assemblea. Aquest tema va provocar un debat entre els seus impulsors. Els que s'hi oposaven, però, no estaven en contra de la reivindicació de la comarca, sinó de fer-la en un moment en què encara no s'havia reinstaurat la Generalitat.⁴³ Després de diverses votacions molt ajustades, finalment es va decidir incloure la paraula *comarca* en el nom. En el manifest que es va repartir el 5 de desembre de 1976, quan es va presentar públicament l'Assemblea, es va intentar harmonitzar les dues posicions:

.....

⁴² *Cartipàs de Festa Major*, 1976 (octubre 1976); Riera (1986), p. 102-103; Lluch, Nel·lo (1983), p. 922-924.

⁴³ Riera (1986), p. 105-106.

Creiem convenient la reivindicació de la comarca de Banyoles, tenint en compte, però, que s'ha d'inscriure en el replantejament de la divisió territorial de Catalunya que en el seu moment dugui a terme la Generalitat.

A finals d'aquest any de 1976, el periodista gironí Narcís-Jordi Aragó, en un article titulat «Una comarca nueva con capital en Banyoles», publicat a la *Hoja del Lunes*,⁴⁴ va fer referència a aquest manifest de l'Assemblea Democràtica de la Comarca de Banyoles, tot reconeixent que es tractava d'una qüestió polèmica i de gran importància per al futur de la zona.

A les acaballes del franquisme, el mes de gener de 1975, va tenir lloc una iniciativa unitària: el Congrés de Cultura Catalana, que va mobilitzar milers de persones arreu de Catalunya en defensa de la llengua i cultura catalanes. El Congrés va voler realitzar una anàlisi rigorosa de la situació actual de la cultura catalana. Per dur-la a la pràctica, es va estructurar en diversos àmbits de treball, que van abraçar tots els aspectes de la realitat catalana del moment: la llengua, el dret, les activitats econòmiques, les arts plàstiques, l'ordenació del territori i moltes altres fins a arribar a vint-i-cinc àmbits. Pel que fa a l'ordenació del territori, que va constituir l'àmbit VIII, el 14 de novembre de 1976 va tenir lloc una jornada a la Seu d'Urgell per parlar de la divisió territorial de Catalunya. Hi van assistir 250 professionals vinculats amb la temàtica, com urbanistes, geògrafs, historiadors, economistes, arquitectes, etc. Pilar Riera, des del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, va tenir cura de l'edició de les ponències i comunicacions de la jornada (Riera, 1983). El paper de la comarca i la divisió comarcal hi van ser tractats àmpliament. Tot i que no es va parlar del cas de Banyoles específicament, se'n van fer algunes referències, com en la comunicació del geògraf Lluís Solé i Sabarís, que va posar l'àrea de Banyoles i la del Lluçanès com a exemples de subcomarca. Més tard, però, en les resolucions finals d'aquest àmbit,⁴⁵ el cas de Banyoles, juntament amb els de l'Urgell, Santa Coloma de Queralt i el Solsonès i la ribera del Segre, va ser esmentat entre els que caldria revisar quan tornés a implantar-se la divisió territorial de 1936, que considerava un pas previ a la reordenació dels que anomenava «problemes històrics».

Un exemple de la preocupació que suscitava la reivindicació de la comarca el tenim en una reunió que un grup de joves banyolins van tenir amb els geògrafs Enric Lluch i Pilar Riera, per conèixer el sistema d'anàlisi de la ciència geogràfica pel que feia a l'organització del territori. Es tractava d'estudiar el tema des d'un punt de vista científic i no només històric i sentimental. A la reunió, que es va celebrar el 19 de desembre de 1976, van assistir Tomàs Cortada, Anna Freixa, Carme Gratacós, Felip Hereu, Joan Masó, Jeroni Moner, Rosa Planella, Josep Raulí, M. Àngels Sánchez, Salvador Sarquella, Dolors Terradas i Xavi Vidal. Una altra es va celebrar el 12 de gener de 1977, però és possible que se'n celebressin més, de reunions d'aquesta mena. La finalitat era formar un grup de treball per realitzar un estudi geogràfic de la comarca amb metodologia científica. Els punts que havien de tractar es concretaven en: què és l'organització del territori, com són els estudis existents sobre el territori, per a què hauria de servir la divisió

.....

⁴⁴ *Hoja del Lunes* (27 desembre 1976), p. 9.

⁴⁵ *Congrés de Cultura Catalana* (1978), volum 1, p. 379-410; Riera (1986), p. 109-110.

territorial, quins són els canvis produïts en els últims quaranta anys i quins són els passos per a l'estudi tècnic del territori. Es proposaren seguir la metodologia següent: la lectura de la bibliografia bàsica, la delimitació de l'àrea que havien d'estudiar, l'establiment d'un calendari i un organigrama de treball, la recopilació de documentació i l'estudi centrat en diversos camps: serveis, comerç, producció industrial, producció agrícola i estructura professional.⁴⁶ El projecte no va prosperar, però el que sí que es va assumir va ser la necessitat de superar una reivindicació centrada només en aspectes històrics i sentiment de pertinença per basar-la, també, en un estudi geogràfic rigorós i científic.

Primers passos institucionals

Al marge de les polèmiques a la premsa, l'agost de 1975 (i, per tant, quan el dictador encara no havia mort) es va donar un pas molt important per al reconeixement de la comarca: la constitució de la Mancomunitat Intermunicipal de l'Estany, integrada inicialment pels municipis de Banyoles, Porqueres, Camós, Fontcoberta, Serinyà, Cornellà del Terri, Esponellà, Crespià, Sant Miquel de Campmajor, Mieres, Sant Andreu del Terri i Palol de Revardit.⁴⁷ La seva constitució es va inscriure en un moviment d'una certa racionalització territorial en el món local que es va produir a les acaballes del franquisme i als primers anys de la transició. Va coincidir amb la creació d'altres institucions similars, com la Mancomunitat de la Garrotxa, i també amb l'annexió a Girona dels municipis veïns de Salt i Sarrià de Ter, tot i que al cap d'uns anys van recuperar la independència municipal. Sant Andreu del Terri també va deixar de ser un municipi independent i va ser annexionat a Cornellà del Terri, el 1976. El 1982, Mieres va deixar de formar-ne part i va preferir integrar-se a la Mancomunitat de la Garrotxa. Va ser un moviment impulsat decisivament per l'alcalde de la població, el metge Miquel Verdager.

La Mancomunitat de l'Estany, doncs, va tenir les baixes de Sant Andreu del Terri i de Mieres, però el 1983 s'hi va incorporar Vilademuls. Quedava així configurada la futura comarca del Pla de l'Estany.

La Mancomunitat de l'Estany va ser un organisme supramunicipal creat amb la voluntat de gestionar serveis comuns. Els municipis hi formaven part de manera voluntària i el seu pressupost, més aviat discret, provenia de les aportacions dels municipis i de subvencions de la Diputació de Girona i la Generalitat de Catalunya. En els primers anys, la seva activitat va ser molt minsa i es va centrar, primordialment, en les gestions per aconseguir la construcció d'una depuradora de les aigües del riu Terri, que va ser un projecte molt laboriós que va trigar molts anys a materialitzar-se. Inicialment va ser presidida per Josep Brunet i Prujà (1975-1979). Amb la formació dels ajuntaments democràtics, la Mancomunitat va ser presidida per Tomàs Cortada i Colomer (1981-1983), Miquel Callís i Prat (1983-1987) i Pere Hernández i Lizoain (1987-1988), i va rebre una nova empenta: a més de continuar amb el tema de la depuradora,

.....

⁴⁶ Agraïxo a Jeroni Moner i Rosa Planella que m'hagin facilitat unes notes mecanografiades sobre la reunió.

⁴⁷ Riera (1986), p. 69-76.

va impulsar altres projectes, com la construcció d'un abocador comarcal, la recaptació de tributs i la millora dels camins rurals. A més a més va contribuir a crear un ambient propici a la realitat comarcal: en una revista que publicava, *Fulls informatius de la Mancomunitat de l'Estany* (1983-1988), coordinada per Miquel Rustullet i Noguer, sovintejaven articles sobre el patrimoni artístic i arquitectònic (Josep Riera), personatges peculiars (Antoni M. Rigau) i temes històrics (Joan Vilardell), tots ells d'àmbit comarcal, amb una voluntat de potenciar el sentiment de comarcalitat. La Mancomunitat de l'Estany va suposar un pas molt important de cara a l'assoliment de la reivindicació comarcal, que des del primer moment va ser un objectiu comú dels onze municipis que en formaven part.⁴⁸ La finalitat d'aconseguir la comarca va estar sempre present en el pensament de les persones que van impulsar l'entitat. Per exemple, quan el 1987 Pere Hernández va assumir-ne la Presidència va afirmar rotundament que l'objectiu últim de la Mancomunitat era «el reconeixement comarcal» (sessió del 31 de juliol de 1987).

Una altra institució que prefigurava l'organització comarcal va ser el Consell Comarcal d'Esport de la Comarca de Banyoles, que va constituir la Direcció General d'Esports de la Generalitat de Catalunya l'any 1984. Aquest organisme va haver d'assumir la coordinació de les activitats d'esport escolar que fins aleshores anaven a càrrec del Patronat Banyolí de l'Esport.⁴⁹ Es va donar el cas, per tant, que abans de la creació oficial de la comarca un organisme de la Generalitat es va mostrar receptiu a la reivindicació comarcal.

.....

⁴⁸ Callís, Miquel. «La comarca de Banyoles i la Mancomunitat de l'Estany». *Punt Diari* (9 juny 1985), p. 5.

⁴⁹ *Fulls informatius de la Mancomunitat de l'Estany*, núm. 5 (juny-juliol 1984), p. 3; Riera (1986), p. 317-318.

4. Nous aires de llibertat

El 1977 va ser un any important en la història contemporània de Catalunya. Després de la gegantina manifestació de l'Onze de Setembre, el president del Govern espanyol, Adolfo Suárez, mitjançant el Decret Llei 41/1977, de 29 de setembre, va derogar la Llei franquista de 1938 que havia suprimit la Generalitat de Catalunya i la va restablir provisionalment. Pocs dies després, el 17 d'octubre, va nomenar Josep Tarradellas (que encara era a l'exili) com a president d'aquesta Generalitat provisional. I finalment, el 23 d'octubre, va tenir lloc el retorn triomfal del president exiliat, que va pronunciar la frase històrica «Ciutadans de Catalunya, ja sóc aquí!» des del balcó del Palau de la Generalitat. Es va tancar, simbòlicament, un parèntesi de persecució i oprobí.

L'entrada en vigor de l'Estatut d'autonomia de 1979 i la constitució del Parlament de Catalunya el 1980 van suposar un nou impuls a la reivindicació de la comarca. Era evident que el Parlament havia de plantejar-se l'organització territorial de Catalunya fent servir com a base la divisió territorial del 1936 i, per tant, semblava que era el moment d'introduir-hi les modificacions pertinents, que, en el cas de Banyoles, passaven pel reconeixement de la realitat comarcal pròpia. En aquells anys es van multiplicar els estudis sobre el territori. La Caixa d'Estalvis de Catalunya va finançar una col·lecció de monografies econòmiques de les comarques catalanes, d'acord amb la divisió de 1936. En parlarem més endavant. La Fundació Jaume Bofill va ser, també, molt activa en aquest camp. Es van realitzar aportacions per part dels geògrafs Carles

Carreras, Enric Lluch, Joan Nogué i Marc-Aureli Vila, del sociòleg i polític Jordi Borja, de l'arquitecte i urbanista Manuel Ribas, i d'altres. Es va produir, també, un revifament de la problemàtica derivada de la divisió comarcal de 1936. A més del cas de Banyoles, hi va haver reivindicacions al Segrià (Mollerussa), la Conca de Barberà (Santa Coloma de Queralt), Osona (Lluçanès), Bages (Moianès), Anoia (Calaf), Penedès i d'altres.

La Comissió per al Reconeixement de la nostra Comarca

D'altra banda, la nova realitat democràtica, amb la legalització dels partits polítics, va fer que l'Assemblea de Catalunya decidís dissoldre's, a finals de 1977, tot i que alguns grups minoritaris van mantenir-la. A Banyoles es va optar per la dissolució. Havia passat l'hora de les instàncies unitàries i havia arribat l'hora dels partits. Abans de dissoldre-la, però, es va decidir, a proposta de Jordi Xena, la creació d'una comissió per al reconeixement de la comarca. Jordi Xena, que havia estat un dels impulsors de l'Assemblea Democràtica de la Comarca de Banyoles, recorda que la decisió es va prendre en un sopar a Can Bernat.⁵⁰ Inicialment va estar integrada per Rafael Cuenca, Josep Duran, Anna Freixa, Antoni Freixa, Mariona Juncà, Joan Masgrau, Josep M. Massip, Jeroni Moner, Joan Parnau, Roser Juanola i Jordi Xena. Aquestes persones van ser les que firmaren una convocatòria a una reunió fundacional amb aquests termes:⁵¹

El retorn de la Generalitat de Catalunya i el nomenament de les Conselleries del seu Govern Provisional torna a posar damunt la taula el tema del reconeixement de la nostra Comarca.

La nova divisió territorial serà en un futur no molt llunyà, la forma administrativa de govern al nostre país.

Davant la possibilitat que s'adopti, encara que sigui provisionalment, la divisió realitzada el 1936, i tenint en compte que no solament són raons d'identitat les que ens mouen a lamentar-nos per la injusta incorporació de la nostra Comarca a les seves veïnes del Gironès i la Garrotxa, sinó també dels avantatges de tot tipus que podem aconseguir (descentralització, serveis hospitalaris, escoles i d'altres equipaments, etc.) amb aquest reconeixement, entenem que cal constituir una Comissió definitiva que, amb el suport de totes les Entitats, grups i particulars de la Comarca, pugui portar a terme les gestions per assolir aquesta reivindicació.

D'acord amb aquests aires, Rafael Cuenca va publicar, a la *Revista de Banyoles*,⁵² un article titulat «Banyoles... que poc et coneixen!». Rafael Cuenca sempre ha tingut una participació molt activa en la vida cultural de Banyoles, i molt especialment en el Centre Excursionista de Banyoles. El seu article va ser una crida a donar un nou impuls al reconeixement de la comarca. Després de queixar-se que molta gent només coneixia i valorava Banyoles per l'Estany, escrivia:

Fins fa poc, quan les coses d'aquest país es miraven sempre des de Madrid, havíem de conformar-nos i reprimir la nostra tristesa per la poca consideració que se'ns tenia, però ara no és el mateix: tenim una Generalitat que té

.....

⁵⁰ Jordi Xena, 29 de gener de 2021.

⁵¹ Riera (1986), p. 113.

⁵² *Revista de Banyoles*, núm. 516 (segona quinzena gener 1978), p. 3; Riera (1986), p. 111-112.

l'obligació de conèixer i valorar degudament tots els indrets de Catalunya, i nosaltres hem de fer tots els possibles perquè així sigui.

Sí! hem de dir a tothom que Banyoles no solament és l'estany i un paisatge meravellós per a passar-hi els fins de setmana, sinó que geogràficament és el cap d'una comarca molt ben definida i avalada tant per la història com per la més clara evidència en tots els aspectes.

[...]

Pensem que dintre de poc, és possible que la Generalitat es lliuri a la tasca de l'ordenació del territori de Catalunya, i no hem de permetre sota cap concepte que ignorin la nostra comarca, i menys que caiguin en l'absurditat d'incloure'ns en el Gironès.

L'objectiu és doncs comú a tots els qui habitem en aquesta gran comarca de Banyoles, i si fins fa poc el nostre lema era «per Catalunya», ara ens toca centrar-nos en aquest indret i lluitar per la COMARCA DE BANYOLES.

La reunió constitutiva de la Comissió per al Reconeixement de la nostra Comarca va tenir lloc el 12 de febrer de 1978, al Museu Arqueològic.⁵³ L'assistència va ser d'unes vuitanta persones, la qual cosa és força indicativa de l'interès que el tema despertava en la població. Es va formalitzar la creació de la Comissió, es va decidir impulsar un estudi sobre la realitat socioeconòmica de la comarca per poder tenir arguments sòlids de cara al seu reconeixement oficial i es va decidir buscar l'adhesió del teixit associatiu banyolí. Rafael Cuenca, en un altre article a la *Revista de Banyoles*, «La nostra comarca, una realitat que no admet renúncies»,⁵⁴ va informar de la constitució de la Comissió, va expressar el convenciment que els resultats de la seva activitat serien beneficiosos i va animar tothom a col·laborar-hi, perquè, va escriure, «és el nostre futur i el de les properes generacions, el que ens juguem».

Una de les primeres actuacions de la Comissió va ser la recollida de signatures d'entitats en suport del reconeixement de la comarca. Algunes ja s'hi van adherir a la reunió constitutiva. La Comissió va fer molta feina i el mes de maig del mateix 1978 ja s'hi havien incorporat una cinquantena d'entitats: partits polítics (Esquerra Republicana de Catalunya, Convergència Democràtica de Catalunya, Partit Socialista Unificat de Catalunya, Partit Socialista de Catalunya-Congrés, Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament), sindicats (Comissions Obreres, Unió General de Treballadors), escoles (Baldri Reixac i Verge del Remei de Banyoles, Escola Casa Nostra, Serinyà, Mata, Esponellà, Camós, Institut de Batxillerat, Associació de Pares de l'Institut de Batxillerat, Escola de Formació Professional), entitats culturals (Agrupació Teatral Cercle de Catòlics, Revista de Banyoles, Cine Club Banyoles, Comissió Aplec de la Sardana, Foment de la Sardana, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Junta del Museu Darder, Grup de Teatre Sarau, Associació de Pessebristes de Banyoles, Col·lectiu 3 Peus, Filatèlics de Banyoles), entitats esportives (Club Natació Banyoles, Club Esportiu Banyoles, Club Bàsquet Banyoles, Associació Pescadors Esportius, Associació de Caçadors, Club de Billar Banyoles, Societat de Tir al Plat, Centre Excursionista de Banyoles, Club Hípic Banyoles, Club Esquí

.....

53 Riera (1986), p. 114-115.

54 *Revista de Banyoles*, núm. 517 (primera quinzena febrer 1978), p. 3; Riera (1986), p. 118-119.

Banyoles, Moto Club Banyoles, Club de Tennis), associacions de veïns i comerciants (Associació de Veïns del Carrer de Girona, Associació de Comerciants de Banyoles i Comarca, Associació de Veïns Pedreres-Mata, Associació de Veïns de Guèmol, Comissió de Festes del Terme) i altres com la Creu Roja, els Antics Escoltes i el Manípul de Manaies.⁵⁵ Hi va haver també qui s'hi va adherir individualment, com va ser el cas de l'artista Carles Fontserè,⁵⁶ que vivia a Porqueres.

Una altra de les gestions que van dur a terme va ser l'intent que La Caixa patrocinés i edités un estudi que analitzés la situació real de l'àrea comarcal de Banyoles. En una carta del 17 de maig de 1978, la Comissió es va dirigir a Josep Ferrer i Costa, delegat general de La Caixa a Girona, per explicar-li l'interès de la Comissió de realitzar un estudi sobre la realitat actual de la comarca, amb les interrelacions socials i econòmiques de les diferents subcomarques o rodalies que la constituïen, així com la detecció dels problemes i les necessitats reals existents i les infraestructures necessàries. En una segona carta, del 15 de juliol de 1978, van quantificar aquesta ajuda en 350.000 pessetes, sense comptar el cost de l'edició del llibre resultant. Tot i les esperances de la Comissió, la gestió va resultar fallida.⁵⁷

La reivindicació comarcal pren embranzida

Aquest clima reivindicatiu es va veure ajudat per la publicació, des del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, d'un recull de textos i documents, reunits per Joan Vilardell: *La comarca de Banyoles i la divisió territorial de Catalunya* (1977), amb un pròleg de Jaume Butinyà, president del Centre d'Estudis (fig. 3). Vilardell va presentar textos de la Ponència republicana i mapes de la comarca de Banyoles extrets de diverses publicacions, va reproduir el text elaborat per l'Ajuntament de Banyoles el 1932, signat per l'alcalde Jacint Masgrau i presentat a la Ponència per reivindicar la realitat comarcal de Banyoles, també l'informe que va fer l'advocat Eusebi Isern i Dalmau, així com altres textos. D'aquesta manera es va posar a l'abast de tots els interessats una informació documental bàsica sobre el tema.⁵⁸ El Centre d'Estudis va fer arribar un exemplar d'aquest llibre al conseller

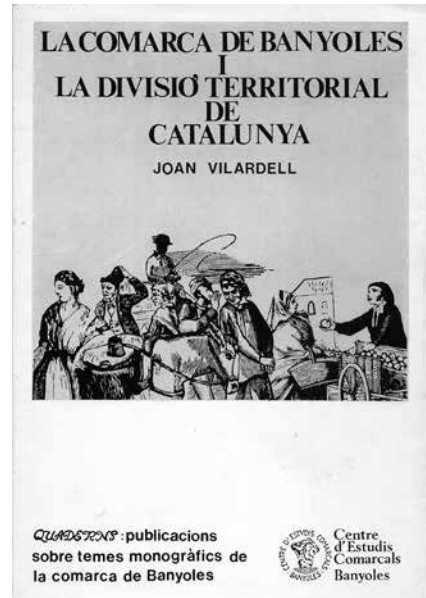

Figura 3. La comarca de Banyoles i la divisió territorial de Catalunya, de Joan Vilardell (1977).

55 Riera (1986), p. 116-117.

56 *El Correo Catalán* (15 abril 1978).

57 Agraïixo a Roser Juanola que m'hagi facilitat una còpia d'aquestes cartes.

58 Lluch; Nel·lo (1983), p. 972-978. Tres fragments del llibre es van publicar a la *Revista de Banyoles*, núm. 524-526 (segona quinzena maig – segona quinzena juny 1978).

d'Ordenació del Territori de la Generalitat, que en aquell moment era Narcís Serra, amb l'esperança que li fos «útil per a la tasca que haurà de desenvolupar la Conselleria».⁵⁹

La dinàmica política que es vivia a Catalunya aquells anys, la tasca conscienciadora de la Comissió, la publicació del llibre de Joan Vilardell, tot va contribuir a revifar la reivindicació de la comarca pròpia. La premsa se'n va fer ressò. *La Vanguardia*,⁶⁰ *Catalunya/eXprés*,⁶¹ *Hoja del Lunes*⁶² i, sobretot, *El Correo Catalán*⁶³ van donar diverses notícies sobre la reivindicació banyolina.

Entre les diverses iniciatives que es van dur a terme per impulsar la conscienciació comarcal, hem d'esmentar la confecció d'un adhesiu, promogut per Josep Callís, amb l'eslògan «Banyoles és comarca!» i un dibuix en què apareix l'Estany i unes cases que representen Banyoles⁶⁴ (fig. 4). Els alumnes de 8è d'EGB de l'escola de la Vila el van vendre, durant el curs 1977-1978, per recollir fons per al viatge de fi d'EGB. A més de la difusió de la reivindicació, va servir també, tal com recorda Josep Callís,⁶⁵ per donar a conèixer aquesta demanda històrica i contribuir a fer-los persones actives en la defensa de la pròpia identitat. Més tard, quan Josep Callís va ser traslladat a l'escola del Remei, va impulsar activitats escolars entre els alumnes de 8è d'EGB sobre el grau de consciència social que hi havia en relació amb el fet comarcal.

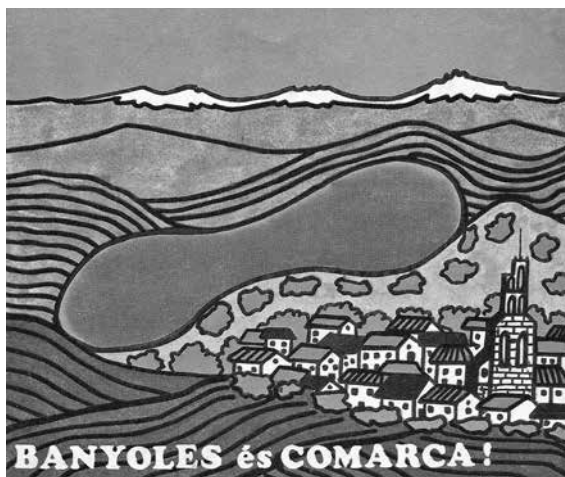

Figura 4. Adhesiu reivindicatiu de la comarca de Banyoles (1978).

⁵⁹ *Revista de Banyoles*, núm. 520 (segona quinzena març 1978), p. 9.

⁶⁰ J. V. «Replanteamiento del hecho comarcal». *La Vanguardia* (26 abril 1978).

⁶¹ Guillaumet, Jaume. «Banyoles». *Catalunya/eXprés* (26 abril 1978).

⁶² Aragó, Narcís-Jordi. «La comarca de Banyoles quiere ser reconocida como tal». *Hoja del Lunes* (2 maig 1978).

⁶³ Madrenys, Pere. «En Banyoles se trabaja para una autonomia comarcal». *El Correo Catalán* (14 febrer 1978); Madrenys, Pere. «En Banyoles se lucha para ser una capital de comarca». *El Correo Catalán* (3 març 1978); Plaja, Antoni. «Banyoles tiene razón». *El Correo Catalán* (2 maig 1978); Caballé, J. M. «Los partidos políticos de Banyoles, de acuerdo con la revisión de la comarca». *El Correo Catalán* (4 maig 1978).

⁶⁴ Riera (1986), p. 278.

⁶⁵ 2 de febrer de 2021.

L'enquesta de Pere Madrenys

El mes d'abril de 1978, la revista *Presència* va dedicar una atenció especial a aquest tema.⁶⁶ El capellà i periodista Pere Madrenys hi va publicar un article titulat «Banyoles és comarca?» en el qual va fer una àmplia panoràmica històrica, començant pel comtat de Besalú, va explicar una vegada més l'actuació de la Ponència republicana i va acabar exposant el parer de geògrafs com Pere Blasi i Josep Iglésies. A continuació, la revista va presentar una enquesta que havia fet a partits polítics, persones i entitats. Com que es va tractar d'una presa de posició pública, val la pena que ens hi detinguem una mica.

L'enquesta, que *Presència* va presentar amb el títol d'«Una enquesta com un plebiscit», va consistir a formular dues preguntes:

1. Considereu encertada la divisió territorial de Catalunya promulgada per Decret de la Generalitat de 1936?
2. Creieu que a la Segona Vegueria de Catalunya s'hi hauria d'incloure la «comarca de Banyoles»?

Aquestes preguntes es van formular a cinc partits polítics (Convergència Democràtica de Catalunya, Esquerra Republicana de Catalunya, Partit Socialista de Catalunya-Congrés, Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament i Partit Socialista Unificat de Catalunya), a la *Revista de Banyoles* i a set persones, cinc de Banyoles (Tomàs Cortada, Joan Vilardell, Antoni M. Rigau, Pere Comas i Jaume Farriol), una de Mieres (Miquel Verdaguer) i el catedràtic de Geografia i Història de Figueres Albert Compte. De les respostes dels partits polítics en parlarem en l'apartat següent. Vegem ara les de la resta dels enquestats.

Pel que fa a la primera pregunta, tots els enquestats van contestar que no, amb l'excepció del professor Albert Compte, que va justificar la decisió de la Ponència perquè es tractava d'una divisió administrativa i no geogràfica i perquè la comarca de Banyoles era massa petita. Els que van contestar que no van justificar més o menys àmpliament la seva resposta i la majoria van fer referència a la posició defensada des de Banyoles en els anys de la República. Vegem-ne tres exemples:

Tomàs Cortada, que era vicepresident del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, va contestar:

Ignorar que entre l'Empordà i la muntanya hi ha una extensió de territori que forma una entitat comarcal ben definida i a bastament diferenciada de les comarques veïnes, és actuar d'esquena a la realitat. Això és el que va fer la Ponència de la Divisió Territorial, que no solament no va reconèixer la comarca, sinó que va trossejar-la i repartir-la entre el Gironès, la Garrotxa i un petit bocí a l'Empordà.⁶⁷ Tot això va produir-se fent cas omís de l'opinió popular generalitzada, dels resultats de l'enquesta que llavors va realitzar-se i també de la majoria d'autors i publicacions existents en aquells moments.

.....

⁶⁶ *Presència*, núm. 513 (abril 1978), p. 12-17; Riera (1986), p. 125-141.

⁶⁷ Tomàs Cortada es referia a un sector d'Espinavessa (agregat del municipi de Cabanelles) que limita amb Crespià.

Per la seva banda, l'escriptor Jaume Farriol va justificar el seu no amb aquestes paraules:

No. Perquè responia, sobretot, a criteris administratius, no volia una comarca petita o tenia interès a fer un «Gironès» gran. Perquè deixava de banda un fet viu: l'estructura geogràfica, econòmica i humana que formen Banyoles i una quantitat important de pobles del voltant. Perquè ignorava la pròpia consciència banyolina de comarcalitat. Perquè no feia cas de les protestes que li eren adreçades des de Banyoles. Perquè creava una confusió, en sobreposar la capitalitat «provincial» de Girona a una suposada capitalitat comarcal. Des d'aquest punt de vista dona massa la impressió que la comarca fou feta a cops de llapis, com si diguéssim, «provincian-style». No us sembla?

I finalment, el veterinarí Pere Comas va exposar una opinió clara i bel·ligerant:

No la crec justa ni encertada. Es va prescindir completament de l'opinió dels pobles, que mostraren una total solidaritat. Es va silenciar l'informe de l'Ajuntament de Banyoles, a la vegada que se'n feia un elogi. Cal sospesar si els pobles són per servir els governants o els governants han de vetllar per la condició del poble. Jo em decantaria pel darrer.

Les respostes a la segona pregunta per part dels partits van ser molt matisades, com veurem més endavant, mentre que les de les altres persones enquestades van ser totes afirmatives, sense matisacions. Crida l'atenció la posició essencialista de Tomàs Cortada:

Vull fer ressaltar que, salvant les distàncies, tant la «provincia» com la Vegueria són divisions administratives que poden ser canviades segons les conveniències, mentre que la comarca és una realitat no susceptible d'ésser modificada a voluntat. La nostra comarca, no pel fet d'haver estat ignorada en aquella divisió territorial ha deixat d'existir, sinó tot el contrari.

Per la seva banda, Antoni M. Rigau hi va afegir unes consideracions sobre els beneficis que comportaria el reconeixement:

Aquest reconeixement oficial d'una realitat existent, hauria de reportar un enfortiment, una revitalització –en els ordres de la cultura, l'economia, la sanitat, la comunicació, la convivència, la solidaritat– de totes les localitats de la comarca.

Jaume Butinyà, aleshores president del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, va visitar personalment Pere Madrenys per contestar oralment l'enquesta i va estar gairebé una hora explicant-li amb tot detall l'estat de la qüestió i tots els antecedents històrics. També li va expressar el parer que, amb un govern propi, havia arribat el moment de replantejar la divisió territorial de Catalunya. Això va propiciar que Pere Madrenys li dediqués un article, titulat «Jaume Butinyà, promotor de la "comarca de Banyoles"», que formava part de la sèrie «Hombres de Catalunya».⁶⁸ El periodista, convençut, va acabar l'article dient que «Banyoles parece, ciertamente, poseer su personalidad propia que convendrá reconocer y estudiar».

Jaume Butinyà i Granés (Banyoles, 1906–1993) va ser el principal responsable del manteniment de la reivindicació comarcal en els anys foscos de la dictadura. Membre d'una família

.....

⁶⁸ *El Correo Catalán* (29 març 1978), p. 10.

documentada a Banyoles des del segle XVIII, es va dedicar en cos i ànima a la promoció i defensa del patrimoni cultural banyolí. Va presidir el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, des del qual va mantenir viva la reivindicació comarcal. Ja hem tingut ocasió de fer referència a la seva aposta per la comarca a l'*Àlbum meravella* (1933), a la seva correspondència amb Ernest Lluch (1975) i al pròleg del recull documental de Joan Vilardell (1977).

Per la seva banda, el Centre Excursionista de Banyoles va enviar una nota a la revista *Presència* en la qual afirmava que veien i acceptaven la comarca de Banyoles com un fet natural i evident i, per tant, no comprenien com es podia generar polèmica sobre aquesta qüestió, ja que ningú que conegués aquests indrets podia ignorar l'existència d'una comarca natural i ben definida.⁶⁹

El reportatge de *Presència* va incloure també un manifest de la Comissió per al Reconeixement de la nostra Comarca, datat el 6 d'abril de 1978, que la Comissió va fer arribar al director de la revista, Narcís-Jordi Aragó. Anava firmat per Anna Freixa, Roser Juanola, Mariona Juncà, Rafael Cuenca, Antoni Freixa, Joan Masgrau, Josep M. Massip, Jeroni Moner i Jordi Xena. El manifest es feia ressò de la diversitat d'opinions dels seus membres i de les entitats que li donaven suport, fruit de «la possible heterogeneïtat» dels seus membres pel que fa a la forma concreta que hauria d'adoptar la nova divisió territorial. La Comissió, però, estava d'acord en el concepte de *comarca*:

Nosaltres entenem la comarca, a més, com un fenomen col·lectiu, com un fet social dins un context històric propi i com una manera d'entendre la planificació i gestió del territori i per tant com un espai de mides controlables en base a formes d'autoorganització. Requereix, per altra banda, unes característiques concretes, com un centre comarcal capaç de realitzar funcions de capitalitat, una xarxa de comunicacions amb aquest cap, un equilibri dels diversos sectors i uns recursos econòmics suficients, característiques que posseeix la nostra comarca.

És interessant constatar com a la reivindicació històrica tradicional s'afegia el concepte, més modern, de la planificació i gestió del territori. Establertes, doncs, aquestes premisses, el manifest intentava desmuntar el criteri fonamental que van defensar Pau Vila i la Ponència republicana:

És per això que no podem estar d'acord amb el tòpic que la nostra àrea geogràfica és massa petita, en superfície i nombre d'habitants, per poder ésser considerada en una divisió territorial de Catalunya, mentre s'accepta en canvi que tan històricament, com socialment, en equilibri i recursos, el seu comportament és típic del que se'n diu una comarca, malgrat les diferències existents entre els tècnics pel que fa a la terminologia a emprar.

Tenim, doncs, clarament formulada, la reivindicació d'una comarca pròpia. Però el manifest plantejava també dues qüestions més: la concreció de l'àrea concreta de la comarca i el nom.

Pel que fa a la delimitació, la comarca que preveia la Comissió era més extensa de la que finalment va ser:

.....

⁶⁹ *Presència*, núm. 515 (juny 1978), p. 23.

Nosaltres entenem que aquesta àrea geogràfica és formada per diferents rodalies o subcomarques que són les de Besalú, Cornellà del Terri i la de Vilademuls i Fontcoberta, a més dels nuclis de Sant Miquel de Campmajor i Mieres, per una banda, i els de Serinyà, Esponellà i Crespià per l'altra, convergents tots ells al mercat o centre que formen l'agrupació urbana de Banyoles i Porqueres.

Pel que fa al nom, tenint en compte la diversitat dels elements que integraven la comarca, la Comissió considerava que el més adequat històricament i geogràficament era el terme de Baixa Garrotxa, que hauria de tenir, però, el suport de la voluntat de la majoria.⁷⁰

Cornellà és del Gironès!

La publicació d'aquest reportatge a la revista *Presència* i els primers passos de la Comissió van provocar les reticències d'un grup de veïns de Cornellà del Terri, que van penjar, a l'entrada i a la sortida del poble, unes pancartes amb el text «Cornellà és del Gironès». Va ser una iniciativa d'un grup de veïns, entre els quals hi havia Josep Corominas i Feliu, que un any després seria el primer alcalde de la democràcia de Cornellà (1979-1991), i Jaume Figueras i Padrosa, que també va ser alcalde de Cornellà (2003-2007). Van redactar una nota en què manifestaven el seu desacord amb l'actuació de la Comissió, que, puntualitzaven, estava integrada només per gent de Banyoles. Segons ells, les opinions de les persones de la Comissió i de les entitats que hi donaven suport eren estrictament particulars, fins que no es fes una consulta democràtica sobre el tema. Per donar més força a la seva posició, van organitzar una recollida de signatures i més de setanta veïns van signar el manifest. La nota va ser publicada per la revista *Presència*⁷¹ i *La Vanguardia*⁷² i *El Correo Catalán*⁷³ també se'n va fer ressò.

Aquestes reticències d'alguns veïns de Cornellà del Terri i els plantejaments de la Comissió van ser el contingut d'una entrevista que Tomàs Garrofé va fer a l'arquitecte Jeroni Moner i que es va publicar a *Arrel*,⁷⁴ una revista del PSUC. Jeroni Moner, que va ser presentat com un dels membres més representatius de la Comissió, va explicar que la Comissió partia del fet que, un cop recuperada la Generalitat, l'organització del territori havia de començar per la seva divisió en comarques. Va explicar també, en relació amb la definició del concepte de *comarca*, que calia diferenciar entre la comarca com a fenomen humà, geogràfic, econòmic i històric, i entre la comarca com a unitat de divisió territorial de la nació. Va esmentar, a més, el que considerava un exagerat localisme d'alguns habitants de Cornellà del Terri i de Banyoles, el qual atribuïa al fet que l'Administració provincial havia propiciat que cada ajuntament mirés per ell mateix, sense tenir en compte el veí.

.....

⁷⁰ Aquest manifest es va publicar també a la *Revista de Banyoles*, núm. 521 (abril 1978).

⁷¹ *Presència*, núm. 515 (juny 1978), p. 23.

⁷² *La Vanguardia* (6 maig 1978).

⁷³ *El Correo Catalán* (6 maig 1978), p. 29; Riera (1986), p. 150-151.

⁷⁴ *Arrel*, núm. 3 (juny-juliol 1978); Riera (1986), p. 154-158.

Sigui per les causes que sigui, és evident que aquest incident era indicatiu de l'existència, a Cornellà, d'un cert recel a ser absorbits per Banyoles que els portava a preferir la dependència de Girona, la qual veien més llunyana i menys intrusiva. Tindrem ocasió de veure la persistència d'aquest sentiment en altres moments del procés.

Documents universitaris

Aquells anys es van elaborar dos documents universitaris relacionats amb la comarca de Banyoles. El primer és un treball de curs titulat *El fet comarcal a Banyoles*,⁷⁵ realitzat el curs 1979-1980 per Maria Elena Mach, Margarida Mallol, Joan Molera, Maria Lluïsa Pou i Esther Rivera, tots ells estudiants de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. És un treball de camp força ampli, amb una enquesta a persones representatives de les diverses activitats econòmiques, als ajuntaments de Vilademuls, Porqueres, Camós, Esponellà, Sant Ferriol, Beuda, Maià de Montcal i Besalú, i als partits polítics de la comarca. En general, tothom va opinar que Banyoles era una comarca. Les respostes dels partits polítics les analitzarem en l'apartat següent. Els autors del treball van entrevistar també l'alcalde de Banyoles, Salvador Juncà, i dos membres del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Joan Vilardell i Jaume Butinyà, que, com era d'esperar, van criticar la incorporació de Banyoles al Gironès i van reivindicar una comarca pròpia.

L'altre document va ser un treball de curs sobre el Gironès, dirigit pel geògraf Enric Lluch i realitzat el curs 1981-1982 per tres estudiants de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, Anna Roca (de Banyoles), Isabel Salamaña i Sílvia Urgell. Entre molts altres aspectes, en el seu treball van plantejar la problemàtica de la qüestió comarcal a Banyoles i a Cassà de la Selva. Pel que fa a Banyoles, van fer una presentació força detallada de l'estat de la qüestió i van esmentar la bibliografia publicada fins aleshores.⁷⁶

.....

⁷⁵ Aquest treball es pot consultar a la biblioteca del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles; Riera (1986), p. 187-208.

⁷⁶ Aquest treball es pot consultar a la biblioteca del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles; Riera (1986), p. 268-281.

5. El posicionament dels partits polítics

Els anys immediatament posteriors a la mort del dictador Franco van ser d'una gran efervescència política. Els anys foscos i llargs de la dictadura van deixar pas a una situació de llibertat i els partits polítics van presentar les seves propostes a la ciutadania. A Banyoles, tots es van posicionar en relació amb la reivindicació comarcal.

Convergència Democràtica de Catalunya

Convergència Democràtica de Catalunya (CDC) s'havia fundat el 1974 a Montserrat i s'havia constituït com a partit polític el 1976, amb Jordi Pujol com a principal impulsor. El 1978 va formar una coalició electoral amb Unió Democràtica de Catalunya, amb el nom de Convergència i Unió (CiU). A Banyoles, els primers grups de simpatitzants es van començar a formar el 1976, impulsats per Jordi Bertran i Joan Riubrugent. A les eleccions municipals de 1979, la llista de CiU va ser encapçalada per l'industrial Miquel Callís, que, tot i guanyar les eleccions, no va poder accedir a l'alcaldia.

En la resposta a l'enquesta ja esmentada realitzada per la revista *Presència* el 1978, Convergència va opinar que la Ponència republicana, tot i reconèixer a Banyoles una importància superior a altres capitals comarcals, l'havia exclòs inexplicablement, i es va mostrar clarament partidària del reconeixement de la comarca de Banyoles i, per tant, de revisar els límits de les comarques de la Garrotxa, el Gironès i l'Empordà. L'any següent, en plena campanya electoral per a les

eleccions municipals, el cap de llista Miquel Callís va manifestar que Banyoles, històricament, sociològicament i econòmicament era el centre d'una comarca a la qual intentarien donar entitat pròpia.⁷⁷

Constituït ja el nou ajuntament democràtic, presidit per Salvador Juncà, Convergència i Unió va presentar un escrit, signat entre altres pels regidors Jaume Butinyà i Miquel Callís, en què reivindicaven la comarca de Banyoles (que incloïa també Besalú, Beuda, Sant Ferriol, Maià de Montcal i Mieres). Reconeixien que era una comarca petita, però era una realitat condicionada per la geografia. Pel que fa al nom, es decantaven pel de Baixa Garrotxa.⁷⁸

En el treball de curs dels alumnes de l'UAB ja esmentat, el partit va afirmar que Banyoles i la seva rodalia formaven una comarca i que creien que hi havia un grau de conscienciació comarcal molt alt.

Esquerra Republicana de Catalunya

Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), fundada l'any 1931, va ser el partit hegemònic durant l'etapa de la Generalitat republicana. A Banyoles, la secció local es va crear el 1933 i a les eleccions municipals de 1934 va aconseguir l'alcaldia, amb Jaume Masó. Després del franquisme, el caràcter republicà del partit en va dificultar la legalització, que no va arribar fins al 1977. La secció local s'havia constituït l'any anterior, amb Joaquim Badosa, Tomàs Cortada, Salvador Juncà i altres. A les eleccions municipals de 1979, tot i no guanyar-les, va aconseguir l'alcaldia, amb Salvador Juncà.

A l'enquesta, ja esmentada, de *Presència* l'any 1978, ERC va contestar que no considerava encertada la decisió de la Ponència:

En el cas de la nostra Comarca mantenim la postura dels nostres homes dels anys 1931/1936, no admetent que no fos reconeguda i haver de contemplar com fou desfeta i repartida entre les comarques veïnes. No hi estem d'acord.

Va opinar, també, que el nom de la comarca havia de ser Baixa Garrotxa.

En el treball de curs dels alumnes de l'UAB ja esmentat, el partit va afirmar que Banyoles i la seva rodalia tenien una identitat pròpia que la configuraven com una comarca i que amb el reconeixement d'aquesta realitat es millorarien els serveis.

A finals de 1980, quan la Comissió Municipal pro Reconeixement de la Comarca (en el capítol següent en parlarem, d'aquesta Comissió) va sol·licitar conèixer la posició del partit, ERC va contestar, el 27 de novembre de 1980, que la comarca de Banyoles estava constituïda

.....

⁷⁷ *Punt Diari* (1 abril 1979), p. 6; Riera (1986), p. 169-170.

⁷⁸ Riera (1986), p. 244-248.

per Banyoles, Beuda, Besalú, Camós, Cornellà i Sant Andreu del Terri, Crespià, Esponellà, Fontcoberta, Maià-Dosquers, Mieres, Palol de Revardit, Porqueres, Sant Ferriol, Sant Miquel de Campmajor, Serinyà i Vilademuls. Pel que fa al nom, va proposar el de Baixa Garrotxa, i va excloure el de Garrotxes d'Empordà, perquè van dir que era el nom tradicional d'una petita contrada que no tenia res a veure amb la de Banyoles. Van excloure, també, el de Terraprim de l'Empordà, per les mateixes raons.⁷⁹

Els socialistes

Als inicis de la transició, el socialisme català es trobava dividit en dos corrents: un més d'esquerres, que va fundar el Partit Socialista de Catalunya-Congrés (PSC-C), impulsat per Joan Reventós, i un altre en una línia més socialdemòcrata, que va constituir el Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament (PSC-R), encapçalat per Josep Pallach. A Banyoles, es van crear seccions locals dels dos partits. La del PSC-C va estar impulsada per Jaume Fàbrega, Carles Hereu, José Quesada i altres. La del PSC-R, per Pere Feliu, Pere Plantés, Àngel Graboleda i altres. El juliol de 1978 va tenir lloc un congrés d'unitat entre el PSC-C, el PSC-R i la Federació Catalana del PSOE, del qual va sorgir el Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE), amb Joan Reventós i Raimon Obiols com a principals dirigents. A Banyoles, les seccions locals del PSC-C i del PSC-R es van dissoldre i es va constituir l'Agrupació Local del Partit dels Socialistes de Catalunya.

A la tantes vegades esmentada enquesta de *Presència*, tots dos partits van donar respostes més matisades. El PSC-R, tot i reconèixer que Banyoles tenia una àrea d'influència en la seva comarca natural, va plantejar que calia esperar els resultats d'uns estudis que s'estaven fent. El PSC-C va justificar la tasca de la Ponència republicana per dividir el país d'una manera racional i operativa i va opinar que, a partir de la gran transformació que havia sofert Catalunya, la comarca de Banyoles era una de les que havien de ser objecte de revisió. Però va afegir que encara no havia arribat l'hora:

Amb una Generalitat buida de continguts, amb una democràcia que no acaba d'arribar, sense Constitució, sense Estatut i sense Ajuntaments democràtics, la fragilitat de la situació exigeix de tots els demòcrates i de tots els catalans una gran responsabilitat. Perquè creiem que cal més que mai ser operatius, els socialistes estariem disposats a acceptar, sempre que fos de manera provisional, la reimplantació de la divisió del 36. Repetim: que fos de manera provisional i sempre que vingui acompanyada de la creació d'un comitè de revisió del 36, a partir dels treballs del qual, el Parlament de Catalunya pugui aprovar les modificacions pertinents.

Més endavant, els socialistes van explicitar amb tot detall la seva posició. Hi van dedicar diversos números de la seva publicació *Banyoles socialista*.⁸⁰ Fou precisament un article d'Ernest Lluch,⁸¹ aleshores diputat al Congrés, el que va resumir en tres punts la posició dels socialistes

.....
⁷⁹ Riera (1986), p. 237-239.

⁸⁰ En concret, el núm. 5 (maig 1978) i el núm. 11 (març 1979); Riera (1986), p. 144-149.

⁸¹ *Banyoles Socialista*, núm. 11 (març 1979), p. 5-7; Riera (1986), p. 163-167.

sobre aquest tema: el reconeixement d'un fet comarcal; la consideració de la comarca com una eina per resoldre problemes (eliminació de dèficits, planificació solidària...) i no com una mera reivindicació formal, i, finalment, el fet d'evitar que aquesta reivindicació pogués ser capitalitzada per la dreta («pel bloc reaccionari o dretà»). Lluch plantejava, també, la qüestió del nom i proposava el de Garrotxes d'Empordà. I per posar fil a l'agulla, i mentre no s'arribés a la futura divisió territorial de Catalunya, proposava la constitució d'una mancomunitat de municipis amb el nom de Consorci de Garrotxes d'Empordà, amb dos objectius fonamentals: la planificació urbanística i la solució de la problemàtica de la contaminació del riu Terri. De fet, ja existia la Mancomunitat de l'Estany, però Ernest Lluch considerava «que no ha passat del paper». Pel que fa als municipis que integrarien aquest Consorci, serien els onze que més tard formarien la comarca, més Mieres.⁸²

Passades les eleccions, els socialistes van tornar a expressar la seva posició en una proposta que van adreçar a la Comissió Municipal per al Reconeixement de la Comarca⁸³ i fins i tot van projectar la publicació d'un llibre, que finalment no es va dur a terme, per explicar el posicionament del PSC.⁸⁴

En el treball de curs dels alumnes de l'UAB ja esmentat, el partit va opinar que Banyoles i la seva rodalia tenien particularitats diferents de les comarques veïnes del Gironès, la Garrotxa i l'Empordà, i que es podria considerar una comarca a part, però que fos una comarca o una subcomarca dependria del Parlament de Catalunya. I van insistir en la creació d'una mancomunitat de municipis.

La posició dels socialistes va quedar clarament exposada en tres articles que Joan Solana, aleshores cap del Grup Municipal Socialista, va publicar al *Punt Diari* el novembre de 1985, amb el títol genèric d'«Els tres reptes de la ciutat de Banyoles, nucli urbà vertebrador d'una comarca». El primer el va dedicar al concepte de *ciutat*, el segon a la ciutat com a nucli vertebrador de la comarca i el tercer a la possibilitat que Banyoles fos ciutat olímpica. Fem un cop d'ull al segon, per la seva relació amb la comarca.⁸⁵ Començava afirmant, clarament, que Banyoles havia de merèixer ser considerada el nucli urbà vertebrador d'una comarca en la nova organització territorial de Catalunya. I a continuació criticava la decisió governamental de mantenir, d'entrada, la divisió territorial de 1932, tot contraposant la Catalunya del 1985, marcada per l'impuls de les ciutats, a la Catalunya de 1932, amb connotacions fonamentalment rurals. Plantejava que la comarca havia de ser el nivell òptim de poder local i que havia d'estar

.....

⁸² El març de 1979, el PSC va formular el Projecte d'Estatut del Consorci de Garrotxes d'Empordà, que es va repartir, fotocopiat, en la campanya electoral municipal de 1979 (Riera [1986], p. 168-174).

⁸³ *Revista de Banyoles*, núm. 584 (febrer 1981), p. 8-9; Riera (1986), p. 257-261.

⁸⁴ Riera (1986), p. 266-267.

⁸⁵ *Punt Diari* (19 novembre 1985); Riera (1986), p. 346-350.

vertebrada per una o unes quantes ciutats. Concretant el cas de Banyoles, s'havia de garantir que no fos absorbida per l'àrea d'influència de Girona i que es tractés la ciutat com a capital de comarca, amb tots els serveis convenients, especialment en l'àmbit sanitari, de política industrial i urbanística, etc. I acabava amb un missatge positiu:

Un poder local confirmat en la comarca podrà fer front amb garantia a un futur que és amenaçador si se'l contempla des de la covardia i si se'l considera com la boca del llop, però pot ser atractiu si se'l veu com un àmbit d'intensificació de les llibertats i si se l'encara des de la intrepidesa amb rigor i exigència.

El PSUC

A Banyoles, la secció local del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) es va constituir el 1977, amb Dolors Terradas i Viñals i els germans Carme i Josep Gratacós i Rius. Publicaren una revista, *Arrel* (1978-1985), inicialment en ciclostil, impulsada per Tomàs Garrofé, entre altres.

En l'enquesta de *Presència*, el PSUC va opinar que calia no precipitar-se i que el més oportú era fer una reflexió seriosa dins el partit i un debat entre les altres forces polítiques de Banyoles i la Comissió per al Reconeixement de la nostra Comarca.

En el programa amb què es van presentar a les eleccions municipals de 1979, en les quals no van treure cap regidor, els comunistes banyolins reivindicaven la comarca i proposaven la constitució d'una assemblea de municipis. La idea de basar l'organització comarcal en una assemblea tornava a ser formulada més àmpliament en un article publicat a la *Revista de Banyoles*,⁸⁶ en el qual proposaven, en el marc de la campanya per l'Estatut de Sau, la celebració d'assemblees de municipis (no d'alcaldes, precisaven), les quals, a més de prendre una posició comuna a favor de l'Estatut, plantegessin iniciatives i campanyes de caràcter comarcal, com ara un pla d'urbanisme comarcal o la protecció del medi ambient. Posteriorment, van tornar a plantejar el tema comarcal en un parell de números de la revista *Arrel*,⁸⁷ en què van expressar la necessitat de fer participar en el debat tots els pobles implicats. Van afirmar, clarament, que Banyoles i els pobles del seu entorn formaven una comarca natural, tot i que aquesta realitat no havia de coincidir forçosament amb una divisió politicoadministrativa. La posició dels comunistes era que, inicialment, el Parlament establís les comarques del 1936 i posés en marxa els consells comarcals i, al mateix temps, constituís una comissió per estudiar una nova proposta de divisió territorial. Els comunistes banyolins també van mantenir aquesta posició en la resposta recollida en el treball de curs dels alumnes de l'UAB ja esmentat.

Finalment, quan l'Ajuntament va crear una Comissió Municipal pro Reconeixement de la Comarca, els comunistes banyolins s'hi van oposar, perquè el caràcter reivindicatiu que, segons ells, s'havia donat a la Comissió podia tenir connotacions polítiques i podia semblar que es

.....

⁸⁶ *Revista de Banyoles*, núm. 551 (agost 1979), p. 9; Riera (1986), p. 180-182.

⁸⁷ En concret el núm. 11 (març 1980) i el núm. 14 (novembre 1980); Riera (1986), p. 209-211 i 235-236.

donava suport a unes opcions polítiques determinades. Per tant, aquesta Comissió s'hauria de limitar a coordinar tasques informatives sobre una nova divisió territorial i sobre la necessitat d'un gran debat polític comarcal.⁸⁸

.....

⁸⁸ *Revista de Banyoles*, núm. 581 (segona quinzena de desembre de 1980), p. 4. Riera (1986), p. 249-250.

6. Encarant la recta final

Ja hem esmentat que el setembre de 1977 es va restablir, provisionalment, la Generalitat de Catalunya i que, l'octubre següent, el president Tarradellas va retornar a Catalunya. Tot i la provisionalitat de la situació, el Centre d'Estudis Comarcals va enviar una carta al president Tarradellas, firmada per Jaume Butinyà, per exposar-li la reivindicació comarcal, carta que va rebre una resposta positiva del president.⁸⁹

Us agraeixo la confiança d'haver-me fet participar dels vostres temors i opinions pel que fa a les disposicions comarcals del nostre país. La vostra opinió s'ha de tenir en compte i espero que tindreu la satisfacció de veure com s'hi té realment.

El 7 d'agost de 1979, el president Tarradellas va visitar Banyoles. Va ser una visita llampec. Va anar a l'ajuntament, va sortir al balcó per saludar els banyolins que s'hi havien congregat i es va reunir amb la corporació municipal banyolina i els alcaldes de la comarca. Evidentment, un dels temes que es van tractar va ser la reivindicació comarcal.⁹⁰

.....

⁸⁹ Cartes de Jaume Butinyà del 25 de març de 1976 i del president Josep Tarradellas de 9 d'abril de 1979 (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany); Riera (1986), p. 175-177.

⁹⁰ El text del document que es va lliurar al president Tarradellas es va publicar a la *Revista de Banyoles*, núm.554-555 (octubre 1979), p. 31-37; Riera (1986), p. 183-185.

El 3 d'abril de 1979 es van celebrar les eleccions municipals, les primeres de l'etapa democràtica. La Comissió per al Reconeixement de la nostra Comarca va entendre que aquests nous ajuntaments, com a autèntics representants de la voluntat popular, eren la instància més adequada per impulsar la reivindicació comarcal i, per tant, va acordar dissoldre's. Així ho van expressar en una comunicació a totes les entitats que havien donat suport a la Comissió:

Volem comunicar-los, com a entitat que va recolzar-nos en el seu moment, que hem cregut oportú de dissoldre la Comissió i que ens posem a disposició dels ajuntaments tant per a traspassar-los la gestió realitzada com per a col·laborar en qualsevol tasca que es realitzi en aquest sentit.⁹¹

Aquesta comunicació es va fer arribar també a tots els ajuntaments.

Aquell any de 1979, el pregó de les festes de Sant Martíà va anar a càrrec de l'advocat Eusebi Isern i Dalmau, que el 1932 havia fet un informe favorable a la comarca, com hem esmentat. Ara, gairebé mig segle més tard, Eusebi Isern va tornar a defensar les mateixes idees: «Jo sostinc la teoria concreta que Banyoles i els pobles de la seva rodalia formen una comarca», va afirmar, i ho va justificar dient que tenien un règim comú de vents i de pluges, unes explotacions agropecuàries semblants, havien patit les mateixes guerres i calamitats, s'havien beneficiat conjuntament del progrés, concorrien a les nostres fires i mercats, etc. Va esmentar, també, que quan la secada malmetia camps i vinyes tota la comarca demanava ajuda a sant Martíà, amb processons en les quals participaven totes les parròquies de la comarca.⁹² En el marc d'aquestes festes de Sant Martíà, el *Punt Diari* va fer una entrevista al nou alcalde de Banyoles, Salvador Juncà.⁹³ Evidentment, el tema de la reivindicació d'una comarca pròpia va sorgir a l'entrevista. Salvador Juncà va ser categòric: va dir que la gent estava molt sensibilitzada que formava una comarca i va afirmar que l'adscripció de Banyoles al Gironès va ser fruit d'una manipulació. Pel que fa al nom, va proposar el de Baixa Garrotxa, tot i que va afirmar que estava obert a altres alternatives, com les Garrotxes d'Empordà o la Comarca de Banyoles.

Amb la constitució del nou ajuntament democràtic, tot quedava preparat perquè es fessin els passos definitius cap al reconeixement de la comarca de Banyoles. Abans, però, hem d'esmentar una petita polèmica periodística en la qual van intervenir Pau Vila, el geògraf Joan Nogué, Joan Vilardell i Pere Riera.

El juny de 1980, la revista olotina *Gra de Fajol*⁹⁴ va publicar una entrevista de Joan Nogué, aleshores recent llicenciat en Geografia, a Pau Vila, en la qual es parlava àmpliament de la problemàtica de la divisió territorial de Catalunya. A partir de la definició que Pau Vila va

⁹¹ Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, fons Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles; Riera (1986), p. 178-179.

⁹² Un resum del pregó d'Eusebi Isern i Dalmau es pot trobar al *Cartipàs de Festa Major* (Banyoles, 1980).

⁹³ *Punt Diari* (20 octubre 1980), p. 8.

⁹⁴ *Gra de Fajol*, núm. 1 (juny 1980), p. 19-21; Riera (1986), p. 212-214.

donar de la comarca («un territori dintre l'espai del qual es produeixen relacions humanes, econòmiques o d'altre gènere en forma particular, característica, i que encaixa generalment amb el relleu») i de la seva afirmació que potser caldria estudiar de nou alguns casos dubtosos, Joan Nogué li va plantejar el tema de Banyoles. Pau Vila es va esplaïar en la resposta. Va dir que coneixia molt bé Banyoles i la seva rodalia, que havia estudiat a fons el tema, que era evident que Banyoles exercia una influència sobre uns quants pobles que l'envoltaven, però que, al seu parer, Banyoles no era més que «una capital de rodalia».

Com era d'esperar, quan l'infatigable Joan Vilardell va llegir l'entrevista, va escriure un text de resposta, que es va publicar a *L'Olotí*.⁹⁵ Joan Vilardell va menystenir les opinions científiques de Pau Vila, va criticar la seva actuació en els treballs de la Ponència republicana i va defensar la reivindicació de la comarca de Banyoles, que va anomenar Baixa Garrotxa.

Pau Vila no va poder contestar els atacs de Joan Vilardell, perquè va morir el 15 d'agost de 1980. Però sí que ho va fer Joan Nogué amb l'article «En defensa de Pau Vila», que es va publicar a *L'Olotí*.⁹⁶ Joan Nogué va defensar, ben documentadament, la figura de Pau Vila i el valor de la seva aportació a la geografia catalana, i va criticar les argumentacions de Joan Vilardell, sobretot el to de mensypreu i desconsideració amb què eren exposades.

Finalment, *L'Olotí* va publicar un article de Pere Riera titulat «"La Garrotxa" podria canviar de nom»⁹⁷ en el qual, després de fer referència a la polèmica anterior i desmarcar-se de l'opinió de Joan Vilardell, va plantejar dues qüestions que afectaven la Garrotxa: els límits de la nova comarca de Banyoles, amb la inclusió o no de Besalú i la seva rodalia, que s'hauria de resoldre a partir d'un estudi científic, i el nom de la nova comarca. Pere Riera es va decantar per Garrotxes d'Empordà.

L'any 1981, el geògraf Lluís Casassas i l'economista Joaquim Clusa van elaborar una nova proposta de divisió territorial de Catalunya, la qual quedava estructurada en 127 demarcacions, anomenades *municipalies* (Casassas; Clusa, 1981). Una d'aquestes municipalies era la de Banyoles, que consideraven integrada per tots els municipis que més tard formaran la comarca del Pla de l'Estany, més Mieres. Des del punt de vista geogràfic, consideraven que les costes de Revardit marcaven la separació amb les terres centrals de Girona, mentre que els plans d'Usall i Serinyà limitaven amb les terres de Besalú. Era una municipalia centrada per la ciutat de Banyoles, amb la força d'atracció del seu mercat i la creació d'una xarxa de relacions intenses amb les altres localitats que en formaven part.⁹⁸ A l'octubre de 1980, Ferran Juncà va publicar

⁹⁵ *L'Olotí*, núm. 76 (26 setembre 1980), p. 12-13; Riera (1986), p. 215-219.

⁹⁶ *L'Olotí*, núm. 79 (17 octubre 1980), p. 21-23; Riera (1986), p. 220-222.

⁹⁷ *L'Olotí*, núm. 92 (23 gener 1981), p. 10-11; Riera (1986), p. 253-256; Lluch, Nel·lo (1983), p. 1.069-1.072.

⁹⁸ Casassas; Clusa (1981), p. 212.

un article al *Cartipàs de Festa Major*⁹⁹ en el qual presentava un avançament de diversos aspectes d'aquest treball, en relació amb la comarca de Banyoles. Després de plantejar la utilitat de les divisions territorials i esmentar les diverses teories existents, l'autor va analitzar les relacions territorials de Girona i va arribar a la conclusió que Banyoles formava una entitat territorial significativa.

L'any 1983, el periodista Jaume Fabre va entrevistar el geògraf Josep Iglésies, que aleshores era l'únic supervivent dels membres de la Ponència republicana.¹⁰⁰ Contestant a les preguntes de l'entrevistador, Josep Iglésies va reconèixer que el Gironès era una comarca inventada, artificial, creada per motius polítics perquè Girona no es podia quedar sense comarca i hi van haver d'incloure Banyoles, que era una comarca a part. A més, va afirmar amb rotunditat que s'hauria de reconèixer la realitat comarcal de Banyoles. No li agradava, però, el nom de Baixa Garrotxa, perquè, va dir, la comarca de Banyoles no era geogràficament una garrotxa. Segons ell, hauria de denominar-se Comarca de Banyoles.

Tornem a l'actuació municipal. Recordem que la Comissió pel Reconeixement de la nostra Comarca s'havia dissolt per donar pas a la iniciativa municipal. Responent, doncs, a aquesta decisió, l'Ajuntament de Banyoles va nomenar la Comissió Municipal pro Reconeixement de la Comarca, que es va constituir el 27 d'octubre de 1980, presidida per l'alcalde Salvador Juncà i integrada pels regidors Jaume Butinyà, Tomàs Cortada i Àngel Graboleda, als quals es van afegir Antoni Freixa, Jeroni Moner, Joan Vilardell i Jordi Xena. La missió d'aquesta Comissió era la de realitzar tota mena de gestions per aconseguir el reconeixement de la comarca de Banyoles.¹⁰¹

L'aportació de Pere Riera

Hem fet referència a l'article «"La Garrotxa" podria canviar de nom», que Pere Riera va publicar l'any 1981 en relació amb la polèmica sobre Pau Vila que es produí entre Joan Vilardell i Joan Nogué. Aquest article es va complementar amb un altre, titulat «Una comarca: Garrotxes d'Empordà», que va publicar al *Punt Diari*¹⁰² i en el qual va presentar, esquemàticament, el procés històric de la reivindicació banyolina i va plantejar la situació actual, en què calia triar entre reivindicar una comarca integrada per Banyoles i Besalú i les seves rodalies o centrar-se en la rodalia de Banyoles i posar en marxa un estudi científic sobre la relació entre les dues rodalies. Ell es va decantar per la segona opció. Pel que fa al tema de la denominació de la comarca, va analitzar tres opcions: Terraprim d'Empordà, Baixa Garrotxa i Garrotxes d'Empordà i es va decantar, argumentadament, per aquesta darrera opció.

⁹⁹ *Cartipàs de Festa Major* (octubre 1980); Riera (1986), p. 223-232.

¹⁰⁰ *Presència* (20 març 1983); Riera (1986), p. 293-295.

¹⁰¹ Riera (1986), p. 233-234.

¹⁰² *Punt Diari* (10 juny 1981), p. 14.

Aquests dos articles van marcar l'inici de la intervenció, molt destacada, d'aquest sociòleg banyolí en l'etapa final de la reivindicació comarcal. El mateix 1981 va presentar una ponència sobre la qüestió comarcal banyolina a les Primeres Jornades Catalanes de Sociologia, que es van celebrar a Barcelona del 30 d'abril al 3 de maig. Aquesta ponència no ha estat publicada, però l'autor la va aprofitar per redactar un article titulat «Sobre la qüestió de la comarca de Banyoles», que es va publicar a la *Revista de Banyoles*.¹⁰³ L'autor va buidar *Horizontes* i *Revista de Banyoles* i hi va trobar 55 articles sobre aquesta temàtica de 26 autors diferents, individuals o col·lectius. A partir de l'anàlisi d'aquests articles, Pere Riera va establir una periodització en tres etapes. Una primera etapa (1960-1968) en què el tema no va ser tractat, ja que el franquisme va anul·lar les expectatives de qualsevol reorganització territorial a Catalunya. Una segona etapa (1969-1977) en què el progressiu protagonisme de les noves generacions i el desvetllament de la consciència nacional van fer que es comencés a tractar aquesta temàtica i fins i tot es plantegés el tema del nom. I, finalment, una tercera etapa (1978-1981) en què semblava que era imminent una nova divisió territorial però que, quan es va veure que anava per llarg, es va produir una disminució de la tensió que va tornar a activar-se amb la constitució del Parlament de Catalunya. Acabà l'article plantejant la necessitat d'una estratègia immediata, concreta, de fets, constant i activa.

Més tard, els anys 1983-1985, Pere Riera va dur a terme, juntament amb la geògrafa Anna Roca, una sèrie d'articles per aprofundir en aspectes relacionats amb la comarca i que volien contribuir al coneixement de la realitat comarcal. Els temes tractats van ser els partits judicials, les cambres agràries, la mobilitat rural, les àrees agràries i la guarderia forestal.¹⁰⁴

L'any 1985, la revista *Arrel*, de la Diputació de Barcelona, va efectuar una enquesta que consistia a formular a diverses personalitats una única pregunta: «Quin tractament requereix la seva comarca?». Pere Riera va contestar explicant, un cop més, la realitat de la comarca de Banyoles i va fer referència a l'ampli consens que hi havia al territori sobre el tema.¹⁰⁵ I acabà amb una proposta ben concreta:

Girona, amb una funció de capitalitat regional reforçada i indiscutida, podria aglutinar un territori comarcal (el Gironès) més estricte dins d'aquesta perspectiva «metropolitana». Així, els municipis del sud del Gironès (de 1936) podrien romandre a la Selva i els del nord, conjuntament amb Besalú i la seva rodalia, formar una comarca administrativa que s'estengués de Palol de Revardit a Beuda i de Vilademuls a Mieres. D'aquesta comarca molts en diem, per tradició històrica i descripció natural, Garrotxes d'Empordà.

Però la gran aportació de Pere Riera es va concretar en una obra fonamental, titulada *L'àrea de Banyoles dins la divisió territorial de Catalunya. Recull documental, 1939-1985*,

.....

¹⁰³ *Revista de Banyoles*, núm. 604 (30 gener 1982), p. 8-9; Riera (1986), p. 282-284.

¹⁰⁴ *Fulls Informatius de la Mancomunitat de l'Estany*, núm. 6, 7, 8, 9, 10 (1984-1985); Riera (1986), p. 319-321, 324-326, 329-330, 340-341 i 353-354.

¹⁰⁵ Riera (1986), p. 327-328.

publicada per l'Ajuntament de Banyoles el 1986 (fig. 5). Amb la col·laboració inicial d'Anna Roca, Pere Riera va recopilar 127 documents escrits sobre la reivindicació comarcal, una selecció fruit d'un buidat sistemàtic de la premsa banyolina (*Horizontes, Revista de Banyoles, Cartipàs de Festa Major, Arrel, Banyoles Socialista, Fulls de la Mancomunitat de l'Estany*), també de premsa de Girona (*Presència, Punt Diari, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*), d'Olot (*El Gra de Fajol, L'Olotí*) i de Barcelona (*El Correo Catalán, El Món, Avui*), així com d'obres de Lluís G. Constans, Josep M. Corominas i Jaume Marquès, Josep M. Espinàs, Josep Pla, etc. i nombrosos documents mecanografiats inèdits fins aleshores. Tots aquests documents, pacientment recollits, evidenciaven que, tot i que la Generalitat republicana no havia recollit la reivindicació de la comarca de Banyoles, el sentiment comarcal s'havia mantingut amb alts i baixos al llarg dels anys. El geògraf Enric Lluch, autor del pròleg, va fer referència a la problemàtica de la comarca de Banyoles amb una metàfora reeixida quan va dir que algunes tesselles del mosaic territorial havien trobat dificultats d'ajust en la divisió dissenyada el 1932, i va definir la feina de Pere Riera com «l'inventari definitiu de la producció d'estudis i de la generació de memorials cívics que aquell ajust cantellós ha suscitat». El recull de Pere Riera fou, també, una demostració de la constància i la persistència en una reivindicació. La seva publicació, l'any 1986, va ser molt oportuna, quan el debat sobre la nova divisió territorial s'estava produint al Parlament de Catalunya.

D'altra banda, la recerca de Pere Riera ens ha estat de gran utilitat per a aquest llibre, tal com queda expressat en nombroses notes a peu de pàgina.

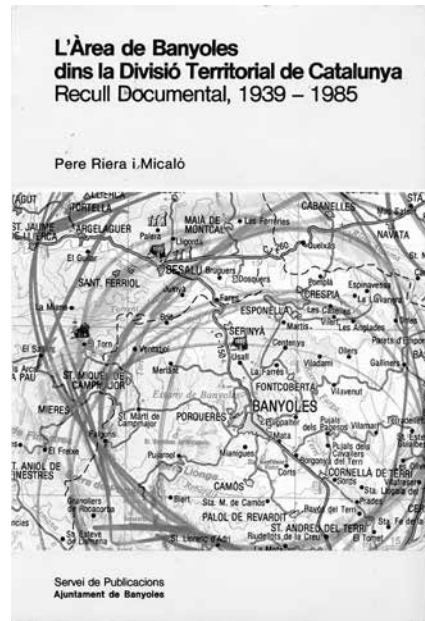

Figura 5. *L'àrea de Banyoles dins la divisió territorial de Catalunya. Recull documental, 1939-1985, de Pere Riera (1986).*

7. El problema vist des del Gironès i des de la Garrotxa

Fins ara hem centrat la nostra atenció en la reivindicació de la comarca feta des de Banyoles. Vegem, ara, el tema vist des de les altres dues comarques afectades.

El Gironès

L'any 1978, la Caixa d'Estalvis de Catalunya va començar la publicació de la col·lecció «Catalunya Comarcal» de monografies de contingut econòmic sobre les diverses comarques de Catalunya. El primer volum va ser el dedicat a Osona, al qual van seguir el del Tarragonès, el Segrià, la Segarra, la Cerdanya i el Garraf, fins que el 1981 va arribar el torn del Gironès. El llibre, titulat *El Gironès. Aproximació a l'estructura socio-econòmica*, va tenir com a autors Montserrat Terrades, Rosa M. Picamal i Manuel Serra i va ser prologat per Joaquim Nadal i Farreras. Evidentment, com que la col·lecció utilitzava la divisió comarcal de 1936, Banyoles i la seva rodalia eren estudiats com a part del Gironès. L'historiador Josep Clara, que va col·laborar en el llibre, es va fer ressò de la polèmica sobre el reconeixement polític i administratiu de la comarca de Banyoles i va escriure:¹⁰⁶

No som nosaltres el que hem de resoldre aquest contenciós. De tota manera, ens agradaria de dir-hi que el reconeixement de la comarca de Banyoles és un problema a dos nivells. D'una banda, hi ha el reconeixement

.....

¹⁰⁶ Riera (1986), p. 262-263.

de la comarca de Banyoles, com a comarca que agrupa uns pobles que es relacionen entre ells i amb la capital, Banyoles, formant una unitat natural, humana i econòmica. El reconeixement d'aquest funcionament de l'àrea banyolina és acceptat per gairebé per tots els estudiosos d'aquesta qüestió. Però, de l'altra, apareix un segon nivell del problema, que nosaltres pensem que és el problema real: el reconeixement polític i administratiu de la comarca. Per tant, la naturalesa del problema és bàsicament política i no pas geogràfica ni econòmica, i, per tant, la solució correspon als polítics. Creiem que ells hauran de decidir, sobretot, en funció del contingut político-administratiu que en la futura divisió territorial es doni a nivell de comarca.

Aquest text presenta dues virtuts. En primer lloc, deixa establert el funcionament de la comarca de Banyoles des del punt de vista natural i de relacions socials i econòmiques. I, en segon lloc, planteja el problema en la seva dimensió real: el reconeixement polític i administratiu d'una realitat que ningú no discutia.

Com era de preveure, el llibre va ser mal rebut a Banyoles i la seva presentació va ser conflictiva. Es va fer als locals de l'AISS, el 23 de novembre de 1981. L'alcalde, Salvador Juncà, va manifestar el seu desacord amb la presentació no acceptant de presidir l'acte. Segurament, la seva absència va provocar que tampoc hi assistís el director general de la Caixa d'Estalvis de Catalunya. L'ordre del dia preveia que la presentació del llibre anés seguida d'una conferència d'Enric Argullol, professor de la Facultat de Dret de Barcelona, però les coses van anar d'una altra manera. Tal com consta a la crònica que va publicar *El Bagant*¹⁰⁷, tot just iniciat l'acte, un sector del públic va manifestar la seva disconformitat i va proposar suspendre no sols la presentació del llibre sinó també el seu posterior repartiment i que es passés directament a la conferència del professor Argullol. Davant la negativa dels organitzadors, els disconformes van abandonar la sala. Van quedar una trentena de persones. Francesc Feliu, el cronista d'*El Bagant*, va justificar aquesta reacció:

Un cop més, Banyoles (poble i representants) han fet palesa la seva voluntat de reafirmar l'existència d'una àrea socio-econòmica amb unes característiques naturals i humanes que configuren amb una identitat pròpia un sector comarcal ben definit. Ja des de l'any 36, això es convertí en un problema important, i continua essent-ho.

Una posició totalment favorable al Gironès és la del tercer volum de la «Gran geografia comarcal de Catalunya», titulat *El Gironès. La Selva. La Garrotxa*, amb textos de Ramon Alberch, Josep Clara i Gabriel Roura, publicat el 1981. En el capítol dedicat al Gironès van fer una petita presentació històrica de la qüestió i van concloure que la delimitació més acostada a la realitat era la de la Ponència de 1932. Sobre Banyoles i la seva rodalia van dir:

L'àrea de Banyoles és considerada per Pau Vila, Solé Sabarís, Maria de Bolós i els estudis més recents sobre zones d'influència, com a subcomarca del Gironès, ja que, si bé Banyoles té atracció comercial i social sobre els municipis del voltant, es tracta d'un centre que cau dins la influència de la ciutat de Girona, ben pròxima, d'altra banda.

El periodista Pep Collelldemont tenia una secció fixa al *Punt Diari*, titulada «Plaça Major», que firmava amb el nom de Pep Collell. En dues ocasions va fer referència a la comarca de

.....

¹⁰⁷ Feliu, Francesc. «Gironès? No, gràcies». *El Bagant*, núm. 9 (desembre 1981), p. 3; Riera (1986), p. 264-265.

Banyoles. En el primer article, de 1981,¹⁰⁸ es va fer ressò de les gestions fetes per Banyoles prop dels parlamentaris per aconseguir suports a les seves reivindicacions i, després d'esmentar els temes de la delimitació i de la denominació de la comarca, va fer referència a la situació del Gironès:

El que no sé com quedarà és la comarca del Gironès, aquesta comarca una mica artificial, que per fer-se una mica gran ha de tenir pobles com Cassà de la Selva i Fornells de la Selva –el sùmmum de la contradicció– i que si ara perd tot el sector de Banyoles, pot quedar reduïda a ben poc.

En el segon article, quatre anys més tard,¹⁰⁹ va explicar que feia temps havien rebut l'amenaça que si el diari posava Banyoles al Gironès cremarien diaris a la plaça i que no els va costar gaire acceptar el «consell», perquè, va dir, hi havia poca gent que dubtés que Banyoles era una comarca natural i que s'havia de reconèixer com a tal. Després de tornar a plantejar els dubtes sobre el nom de la futura comarca, va acabar l'article reflexionant sobre la situació en què quedaria el Gironès, que va comparar amb l'autonomia de Madrid. El Gironès, va dir, es va crear per no deixar Girona penjada. El que calia fer, doncs, era deixar Girona i la seva àrea com a Gironès i que Banyoles tingués una comarca pròpia.

Aquests dos articles són una mostra de com la percepció des del Gironès havia començat a canviar. Significativament, el títol del primer dels dos articles esmentats, el de 1981, és «La "comarca" de Banyoles». El del segon, quatre anys més tard, és «La comarca de Banyoles», sense cometes.

També van ser respectuoses amb la reivindicació banyolina les posicions dels periodistes Josep Víctor Gay i José Martínez Rubio. Gay, en un petit article titulat «La comarca de Banyoles», plantejava el tema de la comarcalitat de Banyoles i afirmava rotundament que a Girona no hi havia cap ànim «imperialista» i que no es volia imposar res ni a Banyoles ni a ningú.¹¹⁰ José Martínez Rubio era el director d'una revista titulada *Usted. Publicación Gráfica Gerundense*, que es va començar a publicar a Girona a la dècada de 1950. Era una revista il·lustrada que publicava articles sobre les diverses poblacions de les comarques gironines, en un estil de promoció i propaganda turística, i que en més d'una ocasió havia dedicat pàgines a Banyoles, a l'Estany, a Serinyà, etc. Antoni M. Rigau hi va col·laborar en diversos exemplars. El gener de 1980¹¹¹ va publicar una extensa entrevista a l'alcalde Salvador Juncà en la qual l'alcalde va fer referència a la reivindicació comarcal, com la seva aspiració màxima. La revista s'obre amb un mapa de la comarca i, com a titular, unes paraules de l'entrevista que afirmen que a Banyoles s'aspira a «la legítima entitat de la comarca». José Martínez Rubio presenta el tema amb el llenguatge afectat i abarrocat que caracteritzava el seu estil periodístic:

.....
¹⁰⁸ *Punt Diari* (6 gener 1981), p. 8.

¹⁰⁹ *Punt Diari* (15 febrer 1985), p. 12.

¹¹⁰ *Los Sitios* (18 setembre 1983), p. 2.

¹¹¹ *Usted*, núm. 314 (gener 1980), p. 6-11.

Hay un sentimiento cuyo palpito se hace notar en el ambiente ciudadano de aquellos pagos de tan pródiga y rica heredad. Un sentimiento colectivo y justificado, porque nace la identidad inalienable de pensamientos de toda una comunidad que legítimamente aspira a que se le restituya en justicia un legado del que fue despojado,

Un altre exemple d'aquest canvi de percepció és un manifest de la Federació del Partit dels Socialistes de Catalunya de les comarques gironines en relació amb l'elaboració de la Llei d'organització territorial de Catalunya, publicat el 26 de setembre de 1985.¹¹² Quan parlava de les comarques, el manifest deia, clarament:

La divisió del 36 a nivell del territori gironí ha quedat completament desfasada. El fort creixement poblacional de la zona costanera i la puixança econòmica de Banyoles obliga a obrir el debat sobre els nous àmbits comarcals gironins.

Com veurem més endavant, quan es van fer els passos definitius de cara a la creació de la comarca del Pla de l'Estany, no hi va haver cap mena d'oposició per part del Gironès.

La Garrotxa

L'any 1976, Josep M. Corominas i Jaume Marquès van publicar un nou volum de la sèrie «Catálogo monumental de la provincia de Gerona», amb el títol *La comarca de Besalú*.¹¹³ Per a ells, Besalú i la seva rodalia constituïen una subcomarca que formava part de la Garrotxa, tot i que es feien ressò de la diversitat de parers pel que feia a l'establiment dels límits, i més específicament en el cas de Sant Ferriol, que els autors havien inclòs a la comarca de Banyoles.

Tenim també l'opinió del polític i industrial Ramon Sala i Canadell, gran activista cultural, fill de Castellfollit de la Roca. En un article del 1980 que reivindicava el fet comarcal,¹¹⁴ Ramon Sala es va referir a la «qüestió de la ja cèlebre "comarca de Banyoles", sempre polèmica, reivindicada per uns, blasmada per altres» i es va manifestar íntimament convençut de l'existència de la comarca de Banyoles, la qual, segons ell, «és un fet indiscutible». Entre els diversos motius que, a parer seu, justificaven l'existència de la comarca, en va plantejar un molt poc usual: la força d'atracció que Banyoles exercia en la pagesia de l'hinterland banyolí. Afirmava que coneixia molts petits propietaris i masovers que havien dedicat els seus estalvis a la compra d'un terreny i a la construcció d'una casa a Banyoles, per quan es jubileessin. I recollia que aquest fet es concretava, especialment, en el municipi de Vilademuls, on deia que eren molts els veïns d'Ollers, Sant Marçal de Quarantella, Vilamari i altres pobles que tenien la seva caseta als afores de Banyoles. Es tractava, certament, d'una constatació relacionada amb el despoblament rural de molts d'aquests pobles de pagès.

.....

¹¹² Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, fons Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

¹¹³ Riera (1986), p. 83-85.

¹¹⁴ *Punt Diari* (28 febrer 1980).

Ramon Sala no va entrar, però, en el tema dels límits comarcals, però sí que es va posicionar en contra del nom de Baixa Garrotxa («perquè no és una terra aspra, ni trencada, ni de mala petja») i tampoc no li agradava el de Garrotxes d'Empordà, perquè deia que era una denominació que feia referència a la comarcada de Navata, Lladó i Cabanelles, a cavall de la Garrotxa i l'Empordà. No es va definir, però, sobre el nom de la comarca, que, va dir, l'havien de decidir els mateixos interessats.

Pel que fa a Besalú, tenim el testimoni de Francesc Ventura i Siqués, un escriptor veí de Besalú, que va conrear diversos gèneres literaris i va impulsar el coneixement de Besalú i la seva història. El 23 de gener de 1981 va publicar un article a *L'Olotí*¹¹⁵ en el qual expressava el seu desconsol per la situació decadent de Besalú. Després de fer referència a la importància de l'antic comtat de Besalú, va explicar que, amb el pas dels anys, Besalú havia anat «perdent pistonada» i tant Olot com Banyoles se n'havien desenganxat. Besalú, a parer del nostre articulista, tenia el passat a Olot i el futur a Banyoles, i actualment patia unes fortes pressions per decantar-se entre Olot i Banyoles. Era un problema «de mal pair per a un besalunenc enamorat del seu poble», perquè a la comarca de Banyoles –que ell anomena el Banyolí– sense Besalú li faltaria entitat històrica, però desprendre's de la influència d'Olot seria com buidar Besalú de gran part del seu contingut. Tot i que Ventura i Siqués no es va decantar per cap solució, li semblava que, en aquell moment (gener de 1981), prevaldrien els lligams econòmics i socials amb Banyoles.

L'any 1981, l'arquitecte besalunenc Francesc Ventura i Teixidor, que aleshores col·laborava a la Direcció General d'Urbanisme de la Generalitat (més tard va ser director general d'Arquitectura i Habitatge i director general de l'Autoritat Metropolitana del Transport de Barcelona), va escriure una carta al director del *Punt Diari*¹¹⁶ en la qual, d'una banda, reconeixia la dependència econòmica de Banyoles per part de Besalú i, per l'altra, veia que a Banyoles li convindria tenir un territori que donés consistència a la reivindicació d'una comarca pròpia i que no se sentia identificada amb el Gironès. Com a besalunenc, però, opinava que Besalú tenia una història mil·lenària i, sobretot,

un voler ser, un no voler dependre de ningú, un voler continuar estant a cavall d'Olot i de Banyoles, del pla i de la muntanya, al cor mateix de la Garrotxa, de la Garrotxa com a terra, no com a comarca.

Tot i que no va manifestar quina era la seva decisió, acabava la carta fent una crida a tothom perquè es plantegés la seva opció davant de la possibilitat de formar part d'una nova comarca.

Una altra visió des de la Garrotxa, en aquest cas Maià de Montcal, és la de mossèn Joan Carreras i Péra, rector de la parròquia, que en una entrevista que li va fer Carles Llorens a

.....
¹¹⁵ *L'Olotí*, núm. 92 (23 gener 1981), p. 10; Riera (1986), p. 251-252.

¹¹⁶ *Punt Diari* (4 febrer 1981), p. 11.

*L'Olotí*¹¹⁷ va explicar que Maià es trobava en un lloc de confluència entre la Garrotxa, l'Alt Empordà i la comarca de Banyoles, i es va queixar que el poble es trobava una mica marginat de la Garrotxa. En cap moment, però, va plantejar la seva possible pertinença a la comarca de Banyoles. Més tard, en uns articles que va publicar a la *Revista de Banyoles*,¹¹⁸ mossèn Joan Carreras va tornar a parlar del tema i va defensar la realitat de la comarca de Banyoles.

L'any 1983 es va publicar la monografia corresponent a la Garrotxa en la col·lecció ja esmentada de «Catalunya Comarcal». Va ser el volum titulat *La Garrotxa. Medi natural, estructura econòmica i equipaments socials*, els autors del qual van ser la geògrafa Margarida Castañer i l'economista Miquel Faig, amb la col·laboració de M. Montagut i J. M. Mallarach i pròleg de Joan Hortalà. Besalú i la seva rodalia i també Mieres eren estudiats com a part de la Garrotxa.¹¹⁹ El llibre no es va presentar a Banyoles i la seva publicació no va provocar cap incident.

Una altra visió des de Besalú és l'expressada per Roser Corominas, alcaldessa socialista de Besalú, que va afirmar que la consciència popular dels veïns era sentir-se garrotxins de soca-rel. Va reconèixer, certament, que hi havia una zona comercial d'influència de Banyoles, però l'atribuïa a les facilitats de comunicació. Avançant-se a l'esdevenidor, opinava que, si les comunicacions milloraven, la gent de Besalú tindria més tirada cap a Olot. I, per acabar-ho d'arrodonir, va proposar que Besalú i la seva rodalia fossin una subcomarca amb el centre comercial a Olot.¹²⁰

Més endavant veurem quina decisió van prendre aquests ajuntaments (Besalú, Beuda, Maià de Montcal, Mieres i Sant Ferriol) davant la integració a la Garrotxa o a la nova comarca de Banyoles.

.....
¹¹⁷ *L'Olotí*, núm. 92 (10 juny 1982), p. 11-13; Riera (1986), p. 287-289.

¹¹⁸ *Revista de Banyoles*, núm. 636 (novembre 1983), p. 12-13; Riera (1986), p. 309-311; *Revista de Banyoles*, núm. 653 (febrer 1985), p. 27.

¹¹⁹ Riera (1986), p. 305-308.

¹²⁰ *Punt Diari* (9 juny 1985), p. 3; Riera (1986), p. 339.

8. La nova Llei d'organització comarcal de Catalunya

La realitat comarcal de Catalunya va ser reconeguda per l'Estatut d'autonomia de 1979, que, en l'article 2, determinava que el territori de Catalunya era el de les comarques compreses en les províncies catalanes. L'article 5 concretava que la Generalitat de Catalunya «estructura la seva organització territorial en municipis i comarques». I, en aquest mateix article, establia que una llei del Parlament regularia l'organització territorial de Catalunya.

S'inicia la tramitació parlamentària

Un cop constituït el Parlament de Catalunya, va arribar el moment de complir el que determinava l'Estatut i plantejar-se l'organització territorial del país. Abans d'acabar la primera legislatura, el desembre de 1982, el Govern va elaborar un document titulat *Criteris bàsics sobre organització comarcal de la Generalitat de Catalunya*, en el qual es proposava de mantenir inicialment l'estructura prevista en la llei de 1936, amb la voluntat que, un cop entrés en vigor, es podrien estudiar possibles canvis, a petició dels municipis interessats.¹²¹

.....

¹²¹ Aquest document es pot consultar a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, caixa 1.238 Reconeixement de la comarca; Lluch, Nel·lo (1983), p. 1.394-1.430.

El 9 de desembre de 1983, el president Jordi Pujol va visitar Banyoles i la Mancomunitat de l'Estany. El Centre d'Estudis Comarcals, presidit aleshores per Salvador Juncà, va elaborar un document per ser inclòs en el dossier que la Mancomunitat va lliurar al president Pujol.¹²² Era un document similar al que l'Ajuntament va lliurar al president Tarradellas en ocasió de la seva visita a Banyoles l'any 1979, esmentat ja abans, i que també estava signat per Salvador Juncà, aleshores alcalde de la ciutat. El document resumia, àmpliament, el procés històric de la frustrada reivindicació comarcal en temps de la República i acabava dient que, tot i que els condicionaments d'aquell moment eren diferents dels de l'etapa republicana, Banyoles no podia renunciar a la seva identitat i reivindicava, per tant, la seva existència com a comarca.

L'arquitecte Jeroni Moner, que formava part de la Comissió Municipal pro Reconeixement de la Comarca, va criticar durament el projecte de llei.¹²³ Segons ell, el projecte no tenia en compte les aportacions de la nova ciència de la geografia, responia a una visió naturalista de la comarca, mantenia les províncies i les diputacions provincials i, sobretot, tornava a desconsiderar la reivindicació comarcal de Banyoles, que continuaria formant part del Gironès. Joan Vilardell també va criticar el projecte de llei en una carta al director d'*El Bagant*¹²⁴ i en el *Calendari popular de la Baixa Garrotxa per a l'any bixest 1984*,¹²⁵ publicat per la secció comarcal d'ERC, en què reproduïa diversos documents sobre la qüestió i acabava amb una crida als parlamentaris:

No torneu a decidir oblidant la voluntat dels pobles. Volem recobrar la identitat perduda per decret. No volem tenir un conflicte permanent amb la màxima institució de Catalunya. Atengueu la nostra reclamació!

El geògraf Marc-Aureli Vila, fill de Pau Vila, es va fer ressò d'aquest calendari en un article publicat a l'*Avui*¹²⁶ en el qual opinava que s'havia d'escoltar l'opinió dels municipis i, referint-se a la reivindicació banyolina, escrivia:

Seria un error acceptar, sense rectificacions, la divisió territorial promulgada mig segle enrera sense prendre en compte els moviments demogràfics, la funció de les vies de comunicació i el desenvolupament econòmic que s'han anat produint i, sobretot, sense prendre en compte el futur de cada territori. L'existència d'un centre socio-econòmic com és el cas de Banyoles que entre 1930 i 1981 incrementà la població en el 109'5%, sense fruir del caràcter de capitalitat ni de la influència d'uns àmbits d'intensa atracció de població immigrada, fortifiquen la seva posició tradicional de centre-pilot.

L'Ajuntament de Banyoles va voler contribuir a fomentar l'extensió del sentiment comarcal i va publicar, al *Butlletí d'Informació Municipal de Banyoles* dels anys 1982-1983, una

.....

¹²² Riera (1986), p. 312-314.

¹²³ *El Bagant*, núm. 24 (març 1982), p. 6-7; Riera (1986), p. 296-299.

¹²⁴ *El Bagant*, núm. 25 (abril 1982), p. 42; Riera (1986), p. 300-301.

¹²⁵ Riera (1986), p. 315.

¹²⁶ *Avui* (3 febrer 1984). Joan Vilardell va reproduir part d'aquest article als *Fulls Informatius de la Mancomunitat de l'Estany*, núm. 3 (febrer-març 1984); Riera (1986), p. 315.

sèrie d'articles d'Anna Roca sobre els diversos pobles de la comarca, amb el títol genèric de «Coneguem la nostra comarca». No sembla, però, que la reivindicació de la comarca es visqués amb la mateixa intensitat a tots els pobles. L'any 1984, el *Punt Diari*¹²⁷ va recollir unes opinions poc entusiastes sobre la comarca per part de l'alcalde de Cornellà del Terri, Josep Corominas i Feliu (que abans de ser alcalde ja havia estat un dels protagonistes de l'episodi de les pancartes i les firmes contra la comarca), i del regidor Joan Poch i Frigolé. Reconeixien, certament, que amb una comarca centralitzada a Banyoles hi sortirien guanyant, perquè tindrien més pes, però explicaven que el tema els preocupava poc («a nosaltres, tot això de la comarca no ens acaba pas de treure el son») i, en qualsevol cas, com que els de Banyoles eren els que hi estaven realment interessats havien de ser ells els que portessin el pes de la reivindicació. «A nosaltres», conclouia Joan Poch, «quasi ens cau tan lluny una ciutat com l'altra».

Aprovar primer la divisió de 1936 i després fer-hi modificacions

A mitjan 1985, Macià Alavedra, que aleshores era conseller de Governació, va fer públiques les intencions del Govern de la Generalitat de proposar al Parlament l'aprovació de la divisió territorial del 1936. Quan les notícies de les intencions governamentals van arribar a Banyoles, es van encendre totes les alarmes. Només faltaria que es tornés a repetir el fracàs de l'etapa republicana, quan les reivindicacions de Banyoles van ser desateses. L'alcalde, Pere Hernández, va manifestar públicament el seu desacord i la seva sorpresa, tenint en compte, ateses les vinculacions familiars del conseller Alavedra amb la ciutat de Banyoles (la seva mare, Montserrat Moner i Busquets, era d'ascendència banyolina), que era d'esperar que fos coneixedor i receptiu a la reivindicació banyolina. Els grups polítics municipals de Convergència i Unió, Aliança Popular, Esquerra Republicana de Catalunya i Partit Socialista Unificat de Catalunya van presentar una moció,¹²⁸ aprovada a un ple extraordinari celebrat el 30 de novembre de 1985, en la qual proposaven fer arribar a les altes instàncies del país el text següent:

El Projecte de Llei de Divisió Territorial de Catalunya de cap manera pot esdevenir una estructura estàtica, tancada, fixa, sinó que ha de permetre adequar-la als possibles canvis que la dinàmica socio-econòmica ha anat comportant.

Que en aquest marc de flexibilitat i d'adequació a la realitat d'avui en el contingut concret del Projecte de Llei han de quedar expressament regulats i descrits els mecanismes objectius que possibilitin les conseqüents modificacions d'aquesta Divisió Territorial inicial.

En aquest sentit, reivindiquem, ja des d'ara, el reconeixement de l'evident realitat comarcal que constitueixen els pobles de l'àmbit que té Banyoles com a capitalitat i la necessitat de la seva consideració, i la prioritat en l'utilització dels futurs instruments que la nova Llei de Divisió Territorial de Catalunya reguli.

El Grup Municipal Socialista es va mostrar en desacord amb aquest text, perquè era partidari d'una formulació més precisa i operativa. La moció, però, es va aprovar per unanimitat, perquè els socialistes no van voler trencar la unitat.

.....

¹²⁷ *Punt Diari* (20 abril 1984), p. 16.

¹²⁸ Aquesta moció es va publicar al *Fulls Informatius de la Mancomunitat de l'Estany* (abril 1986), p. 26; Riera (1986), p. 351-352.

Malgrat tot, el projecte del Govern va tirar endavant i es va concretar en el *Document de treball sobre l'organització territorial i el Govern local de Catalunya*, redactat en forma articulada i presentat al Parlament el 19 de desembre de 1985. El projecte institucionalitzava la comarca com a entitat territorial amb personalitat jurídica pròpia. Per concretar l'organització comarcal hi havia dues alternatives: iniciar un procés d'estudi, que es preveia llarg i complicat i sense garanties de consens, o bé aprofitar el treball fet per la Ponència republicana i mantenir, d'entrada, la divisió territorial de 1936. El projecte de Llei va optar per aquesta segona alternativa i, per evitar possibles inadequacions, va preveure un mecanisme que permetés fer les reformes que es consideressin necessàries per adequar-se als canvis provocats per la dinàmica socioeconòmica. La conseqüència va ser, però, que de moment Banyoles i la seva comarca continuarien formant part del Gironès, i Besalú i la seva rodalia, de la Garrotxa. La tramitació parlamentària va seguir el seu curs i el 12 de febrer de 1986 es va constituir una ponència per estudiar el projecte de Llei, amb diputats del grup de Convergència i Unió, els socialistes, els populars, el PSUC i ERC.

Les notícies van ser rebudes amb preocupació a Banyoles. La *Revista de Banyoles* va criticar la proposta governamental en una editorial titulada «Defenseu la nostra comarca», en la qual cridava a utilitzar totes les vies previstes de rectificació i a fer pinya, municipis, Mancomunitat, entitats, col·lectius, etc. per defensar la reivindicació comarcal.¹²⁹ Amb el pseudònim de Col·lectiu Vallespirans, Antoni M. Rigau es va expressar en el mateix sentit.¹³⁰ El Grup Municipal Socialista va criticar el que considerava poca energia de l'Ajuntament i va elaborar un document en el qual reafirmava la vocació comarcal del territori organitzat al voltant de Banyoles i exigia que l'esforç mantingut al llarg dels anys per moltes persones i col·lectius tingués, finalment, el seu reconeixement legal.

Per la seva banda, el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles es va mostrar molt actiu i va encarregar a l'advocat Joan Geli i Rissech un informe sobre el projecte de Llei presentat al Parlament. L'anàlisi jurídica de Joan Geli va confirmar les conseqüències negatives de la Llei en relació amb el reconeixement de la comarca. Considerava que el concepte de *comarca* que preveia la nova Llei quedava buit de contingut i alertava que es continuava perpetuant la divisió territorial de 1936. En una assemblea extraordinària celebrada el 8 de juny de 1986, el Centre d'Estudis va analitzar l'informe i, d'acord amb una proposta que havia fet l'alcalde Pere Hernández, va decidir crear una comissió de treball formada per dos membres de la Junta i tres socis (Joan Vilardell, Joan Fort i Olivella i Joan Geli i Rissech), amb la funció de recollir i aportar tota mena d'opinions, treballs i arguments per justificar l'acció reivindicativa i fer-los arribar als ajuntaments implicats, que eren els que haurien d'impulsar una resposta unitària. Un dels ajuntaments que van respondre positivament va ser el de Camós, que, en el ple del 3 d'agost de 1986, va acordar adherir-se a totes les reivindicacions i documents de treball que el Centre d'Estudis dugués a terme per poder arribar al reconeixement de la comarca i va designar el regidor Lluís Massanas i Mir per formar part de la comissió de treball creada.

.....

¹²⁹ *Revista de Banyoles*, núm. 664 (febrer 1986), p. 20.

¹³⁰ *Revista de Banyoles*, núm. 664 (febrer 1986), p. 21.

Proposta unitària

En aquesta mateixa línia, a finals de 1986 es van reunir els regidors de Cultura de tots els municipis de la Mancomunitat de l'Estany i van elaborar una declaració conjunta que exposava, en deu punts, els arguments a favor de la comarca de Banyoles i acabava demanant al Parlament

que en aprovar-se la divisió territorial de Catalunya se'ls reconegui com a integrants d'una comarca diferenciada de qualsevol altra, amb capitalitat a la ciutat de Banyoles i territori i població dels municipis adherits.

Demanava, també, que cada ajuntament designés un representant a la Comissió Intermunicipal pro Reconeixement de la Comarca, que nomenés el president del Centre d'Estudis com a coordinador d'aquesta Comissió i l'autoritzés a presentar la proposta unitària al Parlament de Catalunya, a més de fer el seguiment del seu debat parlamentari i informar puntualment als ajuntaments adherits, i la fes arribar també a la mesa del Parlament, el conseller de Governació, els ponents parlamentaris, els partits polítics, els parlamentaris i els mitjans de comunicació.

El regidor de Cultura de cada ajuntament havia de presentar aquest text al seu consistori, perquè fos aprovat i es convertís, d'aquesta manera, en una proposta unitària. Així es va fer i tots els municipis que formaven part de la Mancomunitat de l'Estany hi van respondre positivament. Serinyà fou el primer ajuntament a aprovar la reivindicació de la comarca, en un ple celebrat el 3 de setembre de 1986. A Porqueres, en un ple celebrat el 23 de desembre de 1986, el regidor Sergi Juanola va informar de la reunió amb membres d'altres ajuntaments per gestionar conjuntament el tema de la comarca de Banyoles i va llegir el text de la proposta. Per unanimitat, el Ple va aprovar el text de la moció unitària i va designar com a representant de l'Ajuntament a la Comissió Intermunicipal pro Reconeixement de la Comarca l'alcalde Joan Estany. A Fontcoberta, la proposta unitària, presentada per la regidora de Cultura Dolors Bustins, es va aprovar per unanimitat en un ple celebrat el 30 de desembre de 1986, en el qual es va designar l'alcalde, Lluís Ferrando, com a representant de l'Ajuntament a la Comissió. A Palol de Revardit, la proposta unitària es va aprovar per unanimitat en un ple celebrat el 10 de gener de 1987 i es va nomenar el regidor Francesc Farrés i Porxas com a representant de l'Ajuntament a la Comissió. A Camós, en un ple celebrat el 13 de gener de 1987, la proposta unitària es va aprovar també per unanimitat i es va nomenar l'alcalde, Joan Estañol, com a representant de l'Ajuntament a la Comissió. Acords similars es van prendre a Sant Miquel de Campmajor (19 de desembre de 1986), Crespià (2 de gener de 1987) i Esponellà (12 de març de 1987). Va ser a Cornellà del Terri on hi va haver l'única nota discordant: en un ple que es va celebrar el 24 de febrer de 1987, el regidor de Cultura Francesc Comas i Vicens va presentar el text de la proposta unitària i tothom hi va estar d'acord, llevat del regidor Ramon Figa i Avellana, que s'hi va oposar perquè, segons va explicar, preferia pertànyer al Gironès. La proposta va ser aprovada amb 6 vots a favor i 1 en contra. L'últim a aprovar la moció va ser l'Ajuntament de Vilademuls, que ho va fer en un ple celebrat el 23 de març de 1987 en el qual, per unanimitat, va decidir donar suport a la reivindicació comarcal i va afirmar sentir-se part integrant de la comarca reivindicada.

Tornant a Banyoles, en el ple del 23 de desembre de 1986, a proposta de la regidoria de Cultura i d'acord amb una moció presentada pel Grup Socialista, es va acordar formar una comissió (una altra comissió!) integrada per un membre de cada grup polític municipal que s'entrevistés amb els diputats gironins al Parlament de Catalunya, per intentar presentar una esmena sobre la comarca de Banyoles a la Llei d'organització territorial.

Realpolitik

Malgrat els estudis, els arguments, les comissions, les mocions, etc., la *realpolitik* va acabar per imposar-se i es va acceptar, almenys per part de Convergència i Unió, el pla governamental d'aprovar primer la Llei mantenint les comarques de 1936 sense canvis i iniciar tot seguit el procés de creació de noves comarques. Així va quedar evidenciat en unes declaracions de Miquel Callís¹³¹ en les quals, tot i negar que els convergents de Banyoles s'haguessin sotmès a les directrius del partit, acabava donant per fet que la nova Llei tornaria a la divisió de 1936, però que, com que la mateixa Llei preveia els mecanismes de modificació, Banyoles acabaria per tenir comarca pròpia. «Encara que és un camí llarg», va dir, «ha d'acabar essent una realitat». I quan el 23 de març de 1987 el conseller de Governació de la Generalitat, Agustí Bassols, va visitar Banyoles, Miquel Callís, com a president de la Mancomunitat de l'Estany, li va lliurar un document¹³² en el qual, després de demanar argumentadament l'acompliment d'una «vella i legítima aspiració dels municipis d'aquestes contrades» (és a dir, la creació d'una comarca pròpia), es donava per fet que en la nova Llei que aprovaria el Parlament no es reconeixeria de moment la comarca. També s'hi s'expressava la confiança que els mecanismes de creació i revisió que preveia la Llei així com «la bona voluntat política» dels parlamentaris i del Govern permetrien que ben aviat («en un futur pròxim», es diu textualment) la nova comarca es pogués fer realitat. El document fou ratificat per tots els alcaldes dels municipis integrants de la Mancomunitat de l'Estany.

No tothom hi va estar d'acord, però. En el ple del 12 de febrer de 1987 a l'Ajuntament de Banyoles, el cap del Grup Municipal Socialista, Joan Solana, va expressar el seu desacord amb les declaracions de Miquel Callís, perquè, va dir, les vies de rectificació previstes en la Llei eren molt restrictives. Segons Solana, aquestes declaracions trencaven l'acord d'actuació conjunta. Miquel Callís no va assistir al ple, però l'alcalde Pere Hernández va puntualitzar que, a parer seu, el procés de rectificació no era tan llarg com preveien els socialistes. Sembla evident que aquest era un episodi més de la lluita política d'aquells anys: els convergents de Banyoles defensaven el procediment proposat pel partit a escala nacional (primer, aprovar la Llei segons la divisió de 1936 i després estudiar-ne les rectificacions), mentre que els socialistes s'oposaven a aquest procediment i demanaven el reconeixement de la comarca en la mateixa Llei.

.....

¹³¹ *Los Sitios* (31 gener 1987), p. 12.

¹³² *Revista de Banyoles*, núm. 676 (març 1987), p. 6.

Tampoc hi va estar d'acord Joan Vilardell, que va expressar el seu pessimisme sobre com anaven les coses en un article titulat, significativament, «Rèquiem per la comarca»,¹³³ en el qual, després de fer un resum de les actuacions dels darrers anys a favor de la comarca i de constatar que s'havia produït un augment de la consciència comarcal en els pobles que integraven la Mancomunitat de l'Estany, expressava la seva desconfiança en l'actuació dels polítics, que es proclamaven comarcalistes però que al Parlament no defensaven la comarca: «Si no fan res els polítics d'aquí i no ens ajuden els d'allà, la comarca se'n va en orris».

També s'hi va oposar el Col·lectiu Nacionalista de la Baixa Garrotxa, que va difondre unes postals reivindicatives de la comarca que donaven per fet que el nom de la comarca era Baixa Garrotxa i reproduïen un mapa en què tant Mieres com Besalú i els pobles de la seva rodalia apareixien com a part de la comarca, amb el text «Baixa Garrotxa. 16 municipis. 260 Qm². 26.098 habitants. Reivindicació comarcal del temps de la Ponència per la Divisió Comarcal de Catalunya. Comarca liquidada per Decret del 27 d'agost de 1936. Contenciós comarcal no resolt encara» (fig. 6). Se'n va fer una difusió massiva i centenars d'aquestes postals, enviades per correu, van arribar als diputats del Parlament, als consellers del Govern de la Generalitat i a altres instàncies.¹³⁴ El fet d'incloure Besalú i la seva rodalia i optar pel nom de Baixa Garrotxa va ser el motiu que va adduir l'Ajuntament de Banyoles per no adherir-s'hi.

Juntament amb Jaume Butinyà i Joan Vilardell, Tomàs Cortada va ser un personatge decisiu en el manteniment de la reivindicació comarcal, que va impulsar com a regidor de

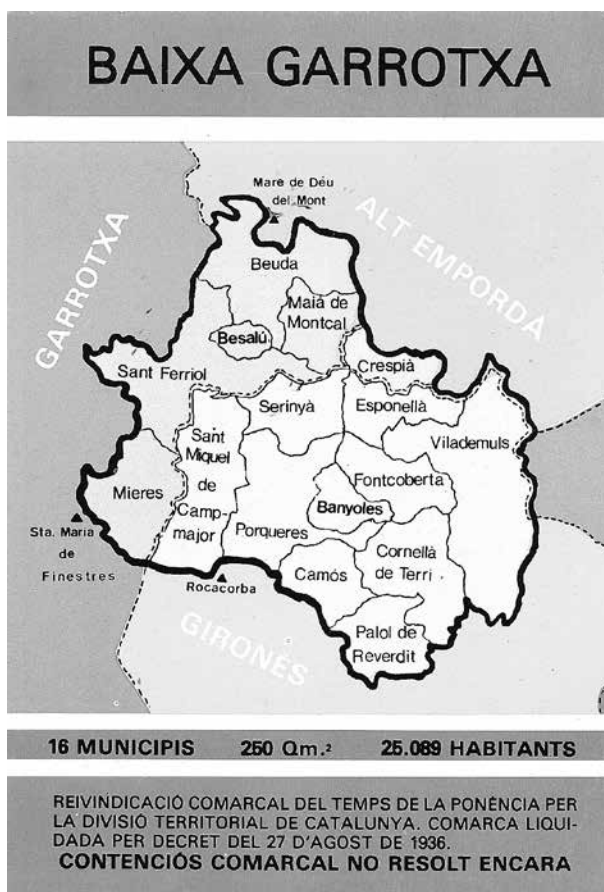

Figura 6. Postal reivindicativa de la comarca de la Baixa Garrotxa (1987).

¹³³ *Revista de Banyoles*, núm. 676 (març 1987), p. 24-25.

¹³⁴ *Revista de Banyoles*, núm. 676 (març 1987), p. 26-27.

l'Ajuntament de Banyoles i com a president de la Mancomunitat de l'Estany. I, en l'etapa final del procés, va tornar a intervenir amb decisió. Ell i Joan Vilardell van ser els responsables de l'enviament massiu de les postals (fig. 7).

Figura 7. D'esquerra a dreta: Jaume Butinyà, Tomàs Cortada i Jeroni Moner, tres de les persones que van impulsar decididament la reivindicació de la comarca de Banyoles. D'esquena, Felicià Sitjà.

Consulta municipal

El 4 d'abril de 1987, el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei d'organització comarcal de Catalunya (6/1987),¹³⁵ que mantenia les comarques previstes en la divisió territorial de 1936 i establia que s'havia de fer una consulta a tots els municipis de Catalunya sobre el seu acord o rebuig en relació amb la integració a la comarca prevista. D'acord amb aquestes previsions, la Generalitat va fer aquesta consulta de conformitat amb el Decret 216/1987, del 19 de maig de 1987.¹³⁶ La resposta dels ajuntaments catalans va ser massiva i la majoria (el 88,6%) va manifestar el seu acord amb la integració a la comarca prevista en la Llei.¹³⁷

¹³⁵ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 826 (8 abril 1987), p. 1.353-1.356.

¹³⁶ Aquest Decret es va publicar al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 864, del 15 de juliol de 1987.

¹³⁷ Les dades de les respostes a la consulta municipal es poden trobar a Rueda (1987).

Aquest va ser el cas dels ajuntaments de Besalú i la seva rodalia, que el 1936 havien estat adscrits a la Garrotxa. L'Ajuntament de Besalú, en un ple celebrat el 31 de juliol de 1987, va decidir per unanimitat mantenir-se a la comarca de la Garrotxa i va fer constar, a més, que havien de rebre el tractament de subcomarca perquè aglutinaven una àrea d'influència tant històrica com geogràfica, econòmica, administrativa i de serveis. L'alcalde, Sebastià Pèlachs, en declaracions a la premsa, va afirmar que la gent de Besalú s'hi trobava a gust, a la Garrotxa, amb la qual s'havien creat vincles administratius, històrics i geogràfics. L'Ajuntament de Beuda també es va decidir per la Garrotxa, perquè, tal com es va afirmar en el ple municipal, se sentien plenament identificats amb aquesta comarca, tant des del punt de vista geogràfic com històric.¹³⁸ El mateix va decidir l'Ajuntament de Maià de Montcal, que va adduir aspectes socials, històrics, estructurals i funcionals (sessió del 28 d'agost de 1987). En el cas de Sant Ferriol, l'Ajuntament va prendre inicialment la decisió d'integrar-se a la comarca de Banyoles. L'alcalde, Jaume Quintana i Ferrer, va explicar que l'acord s'havia pres per la força d'atracció del mercat de Banyoles. Més tard, però, les pressions de la Garrotxa devien funcionar perquè l'Ajuntament va rectificar i va decidir continuar a la Garrotxa, per motius geogràfics i històrics. L'acord es va prendre per majoria, perquè els dos regidors que vivien al Torn es van abstenir. De fet, encara avui, per anar del Torn al seu ajuntament s'ha de passar per Sant Miquel de Campmajor, Banyoles i Serinyà. Aquest canvi de parer de Sant Ferriol va provocar un comentari sorneguer del cronista de *L'Olotí*: «Resulta sorprenent com poden canviar les coses en dos mesos i escaig».¹³⁹

Per la seva banda, l'Ajuntament de Mieres va decidir en diverses ocasions mantenir-se a la Garrotxa. Així ho van fer en un ple celebrat el 29 de desembre de 1986 en el qual, responnent a la petició banyolina, van ratificar, «tal com s'havia dit ja anteriorment», que Mieres pertanyia «per dret i llei» a la comarca de la Garrotxa. No van voler respondre a la carta que el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles els va enviar el juliol de 1987 en què els demanava quina posició volien adoptar en relació amb aquest tema. Però quan va arribar la pregunta de la Generalitat van decidir, en un ple celebrat el 21 d'agost de 1987, respondre afirmativament per unanimitat a la integració a la Garrotxa.

És cert que, si bé Mieres havia format part de la Mancomunitat de l'Estany des dels seus inicis, el fet que l'any 1982 deixés de formar-ne part és força indicatiu de l'orientació del municipi cap a la Garrotxa. Com ja hem esmentat anteriorment, en aquesta decisió de Mieres hi va influir d'una manera determinant l'alcalde, el metge Miquel Verdager, que era un personatge molt influent. Va accedir a l'alcaldia l'any 1955, en plena dictadura, i va mantenir-s'hi durant la democràcia, fins al 1991. Així i tot, el seu cas es va viure amb especial sentiment a Banyoles, per les relacions tradicionals existents entre les dues poblacions, per l'existència de famílies banyolines oriündes de Mieres o amb relacions de parentiu. Significativament, algunes reunions

.....

¹³⁸ *L'Olotí*, núm. 414 (24 setembre 1987), p. 6.

¹³⁹ *L'Olotí*, núm. 414 (24 setembre 1987), p. 6.

del consell de redacció de la revista banyolina *El Bagant* van tenir lloc a Mieres. Tot plegat, va fer que fos força difosa a Banyoles l'opinió que Mieres havia de formar part de la nova comarca. Però la posició de l'Ajuntament va ser inamovible. Així i tot, la relació de Mieres amb Banyoles s'ha mantingut, ja que Miquel Verdaguer i Colomer, fill de l'alcalde Verdaguer, va ser regidor de l'Ajuntament de Banyoles de 1991 a 1999, i Miquel Noguer i Planas, que era regidor de l'Ajuntament de Mieres aquells anys i, posteriorment, fou alcalde de Mieres (1991-2006) i president del Consell Comarcal de la Garrotxa (1998-2006), va ser, a partir de 2007, alcalde de Banyoles.

Amb les exclusions voluntàries de Besalú, Beuda, Maià de Montcal, Mieres i Sant Ferriol va quedar prefigurada, doncs, la futura comarca del Pla de l'Estany.

Tots els municipis que formaven part de la Mancomunitat de l'Estany van consensuar una resposta unitària en la qual manifestaven que discrepaven de la integració al Gironès per tres motius: primer, perquè hi havia una voluntat política de constituir una comarca, que era una «vella i llegítima aspiració» manifestada des de feia molts anys; segon, pels lligams socials, culturals i econòmics que tenien amb la ciutat de Banyoles, i, tercer, pel fet de formar part de la Mancomunitat de l'Estany, de la qual rebien diversos serveis d'àmbit comarcal. Tot i que reconeixien que la llei preveia un procediment de modificació, consideraven que «les raons de la nostra discrepància són de tal naturalesa que exigeixen una expressió més clara i rotunda possible sobre la revisió de la integració del nostre municipi en la comarca del Gironès». Per tant, van acordar no acceptar la integració al Gironès i van demanar la creació d'una nova comarca. Així ho van aprovar els plens celebrats als ajuntaments de Serinyà (2 de setembre de 1987), Palol de Revardit (5 de setembre de 1987), Banyoles (7 de setembre de 1987), Camós (8 de setembre de 1987), Cornellà del Terri (8 de setembre de 1987), Fontcoberta (9 de setembre de 1987), Porqueres (9 de setembre de 1987), Vilademuls (10 de setembre de 1987), Crespià, Esponellà i Sant Miquel de Campmajor. Per la seva banda, la Mancomunitat de l'Estany va aprovar per unanimitat (sessió del 7 de setembre de 1987) una moció de la Presidència en la qual s'afirmava que l'objectiu últim de la Mancomunitat era el reconeixement comarcal, «tal com s'ha manifestat en totes les ocasions», i acordava

manifestar conjuntament i unitària la voluntat dels municipis de Banyoles, Camós, Cornellà del Terri, Crespià, Esponellà, Fontcoberta, Palol de Revardit, Porqueres, Sant Miquel de Campmajor, Serinyà i Vilademuls, membres d'aquesta Mancomunitat Intermunicipal de l'Estany, que siguin reconeguts com a integrants d'una comarca més, amb capitalitat a Banyoles i, com a conseqüència, rebutjar l'assignació d'aquests municipis dins la comarca del Gironès.

Per part del Gironès, no hi va haver oposició a la decisió de Banyoles i els altres municipis de la Mancomunitat de l'Estany. Al contrari, quatre municipis de la comarca (Girona, Salt, Sarrià de Ter i Vilablareix) van demanar la creació d'un Gironès molt més restringit, que abracés fonamentalment l'àrea metropolitana de Girona (fig. 8).

L'Ajuntament de Girona va debatre aquesta qüestió en un ple celebrat el 14 de setembre de 1987. S'hi va presentar una moció en la qual, després d'afirmar que la ciutat de Girona es trobava

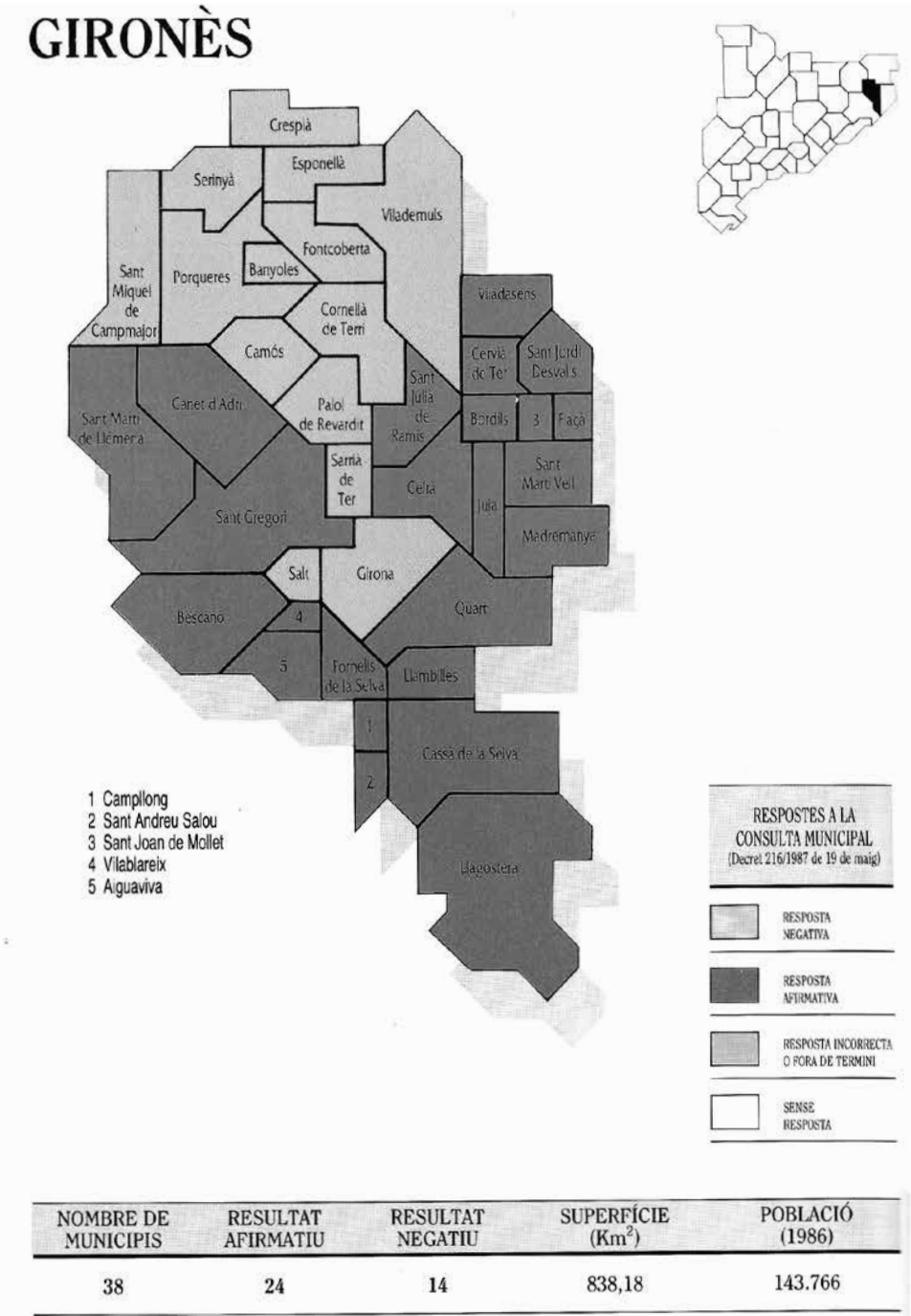

Figura 8. Mapa de les respostes dels municipis del Gironès a la consulta municipal plantejada per la Generalitat de Catalunya (1988).

indiscutiblement situada a la comarca del Gironès, passava a fer diverses consideracions. Feia esment de l'origen confús i ambigu de la comarca, establerta amb dades poc relacionades amb la tradició i la història i més aviat amb arguments econòmics, comercials i d'atracció de mercat. Afirmava la capitalitat de Girona, que no sols era capital de província sinó que havia estat capital de vegueria, de corregiment i de la Regió II en la divisió de 1936. Tenint en compte els grans canvis demogràfics, econòmics i de comunicacions que s'havien produït d'ençà de 1936 i el fet que l'àrea d'influència de Girona era molt més àmplia, la moció considerava que no era admissible la seva inclusió en la comarca del Gironès i proposava un acord en tres punts: 1. No donar la conformitat a la integració del municipi de Girona a la comarca del Gironès; 2. Proposar la creació d'una nova comarca del Gironès estructurada a l'entorn de l'àrea urbana de Girona, i 3. Ressaltar el caràcter de capitalitat supracomarcal de la ciutat de Girona.

L'alcalde, Joaquim Nadal, va defensar la moció i va afirmar que Girona «no és que no vulgui ser del Gironès, sinó que no vol ser d'aquest "Gironès" en els termes i formes que s'ha proposat». La qüestió va suscitar un debat d'una certa intensitat en el ple. Convergència i Unió i Aliança Popular es van manifestar contra la moció. Josep Arnau, regidor de CiU, va fer una referència implícita al cas de Banyoles quan es va posicionar a favor del Gironès, sense perjudici que es poguessin modificar els municipis que la integraven. Joaquim Nadal, en un moment del debat, va fer referència també al «cas de Banyoles», com a exemple de possibles modificacions. Finalment, la moció es va aprovar per 15 vots a favor i 9 en contra. El posicionament de la majoria socialista a l'Ajuntament de Girona és un exemple ben clar de la dimensió política del tema.

A Salt, en un ajuntament de majoria socialista, la discussió va ser també molt intensa. En un ple celebrat el 9 de setembre de 1987 es va proposar un acord de tres punts. El primer manifestava que la divisió territorial de 1936 va ser correcta aleshores i es va fer amb una consulta prèvia als municipis, però que ara la situació havia variat i, a més, no s'havia fet cap consulta prèvia. El segon feia referència a la nova comarca de Banyoles: «És públic i notori que onze municipis estan disposats a pertànyer a una comarca de nova creació, "El Banyolí"» (com tindrem ocasió de veure més endavant, la confusió sobre el nom es va mantenir fins a l'últim moment). El tercer criticava el sistema electoral i el finançament previstos en la Llei d'ordenació territorial. Per tant, la conclusió va ser que no es donava la conformitat a la integració del municipi de Salt a la comarca del Gironès.

L'acord va ser defensat pel regidor socialista Xavier Corominas, que va parlar d'una nova realitat diferent a la de 1936 i que calia considerar que Girona, Salt, Sarrià de Ter i altres ajuntaments veïns volien constituir una comarca diferent a la proposada. Va afirmar, també, que donava suport a les reivindicacions dels municipis que volien formar la comarca del Banyolí. El regidor Francesc Montalban, d'Iniciativa per Catalunya, s'hi va manifestar d'acord i va donar també un suport explícit a les aspiracions dels municipis que volien constituir la comarca del Banyolí. Convergència i Unió s'hi va oposar frontalment. El regidor Emili Serra va manifestar que la pertinença de Salt al Gironès era un fet inqüestionable i que la negativa a formar-ne part

omplia d'indignació als saltencs. No acceptava la proposta socialista perquè volia una comarca equilibrada, no només urbana. I va acabar la seva intervenció afirmant rotundament: «Nosaltres sí que volem ser del Gironès». El debat va continuar i, finalment, l'acord va ser aprovat per 14 vots a favor (13 del PSC i 1 d'Iniciativa per Catalunya) i 6 en contra (Convergència i Unió). El que ens interessa destacar, del cas de Salt, al marge de la picabaralla política entre convergents i socialistes, és que no sols no hi va haver cap oposició al fet de la segregació d'onze municipis, sinó que, al contrari, s'hi van declarar a favor.

A Sarrià de Ter, el ple municipal es va celebrar el 14 de setembre de 1987. L'equip de govern va presentar una moció de resposta a la Generalitat en tres punts. En el primer es manifestava que la llista de pobles que formaven part del Gironès, segons la proposta rebuda, no era representativa de la configuració d'aquell moment de la comarca i posava com a cas més palès la inclusió de Banyoles i pobles dels seus voltants que havien manifestat en reiterades ocasions la seva voluntat de constituir una comarca pròpia. En el segon punt es manifestava la no conformitat a la inclusió de Sarrià de Ter al Gironès, tal com es configurava la comarca. En el tercer punt es deia que la configuració del Gironès havia de partir de l'àrea metropolitana de Girona.

La moció va ser defensada extensament per l'alcalde, el socialista Jordi Cañiguer, que va criticar el sistema de representació dels consells comarcals, el qual havia de ser, segon va dir, més adequat als resultats electorals. Els regidors Jordi Paloma i Ricard Ametller, de CiU, van manifestar el seu desacord amb la moció, ja que consideraven fora de dubte que Sarrià de Ter pertanyia al Gironès i van acusar l'equip de govern de seguir directrius de partit. La moció es va aprovar per 7 vots a favor (els 7 regidors socialistes) i 4 en contra (els regidors de CiU).

En un sentit similar es va expressar Vilablareix, que tot i respondre afirmativament a la seva inclusió al Gironès va voler deixar constància que l'actual demarcació de la comarca del Gironès necessitava una reordenació en el nombre i la situació geogràfica d'alguns dels municipis que la integraven, per tal que fos d'un àmbit territorial més petit i homogeni (ple municipal de l'1 de setembre de 1987).

Realment, el caràcter artificios de la comarca del Gironès va quedar evidenciat en el fet que només dues terceres parts dels municipis del Gironès van respondre afirmativament. De fet, però, l'oposició de Girona, Salt i Sarrià de Ter a la comarca del Gironès es va inscriure en la lluita política entre convergents i socialistes. Els socialistes van criticar la Llei d'organització territorial perquè consideraven que s'havia fet en benefici de CiU, per poder controlar el país. La comarca del Gironès proposada pels socialistes responia als mateixos criteris de la Corporació Metropolitana de Barcelona, que va ser dissolta pel Govern de la Generalitat el 1988, com a conseqüència de la Llei esmentada. En el cas del Gironès, els socialistes van denunciar que en el nou Consell Comarcal, aplicant la Llei d'organització comarcal, Convergència i Unió tindria majoria absoluta, quan en el conjunt global de la comarca hi havia aleshores una majoria socialista. Quan es va constituir el Consell Comarcal del Gironès, el 9 de maig de 1988, el van

formar 22 consellers de CiU, 9 del PSC i 2 de la Plataforma Progressista de les Comarques Gironines. I, per tant, el primer president del Consell, Manuel Nonó, va ser de Convergència i Unió.

Tornant a Banyoles, el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles es va entrevistar amb el president del Parlament i li va lliurar tota la documentació recollida a favor de la comarca. La *Revista de Banyoles* va dedicar una editorial a aquest tema.¹⁴⁰ Després de fer un resum de l'estat de la qüestió, va expressar la seva confiança en una resolució favorable de la reivindicació banyolina:

Creiem que, sense pecar de confiats, podem considerar que tenim els «papers en regla» i si tenim en compte les declaracions –personals, certament, però estimables– divulgades pels mitjans de comunicació, la nostra comarca i la del Pla d'Urgell poden arribar dintre poc temps a ser una realitat, atès que les respectives peticions es consideren ben fonamentades.

Ens hem de mantenir, forçosament, a l'expectativa i no adormir-nos a l'aguait. Mentrestant, però, congratulem-nos de què la unanimitat ha presidit la gestió i la decisió entorn d'aquest assumpte vital. Unànime, al marge de la política, ha estat l'acord del ple banyolí; unànimement s'han manifestat els municipis mancomunats i –des del seu lloc de promoció i coordinació– el Centre d'Estudis Comarcals ha demostrat un tacte i un dinamisme que han desembossat pla bé els camins de l'entesa intermunicipal.

Ens atrevirem a dir que havent actuat en temps, forma i fonamentada raó, podem esperar una resolució favorable i equitativa. Arribat el cas, els onze pobles que hem fet pinya serem Comarca. Final felíç...

L'editorial no oblidava, però, que, a parer de molts, la comarca no havia de limitar-se a aquests onze municipis:

Tanmateix no podem oblidar –encara que se'ns titlli de tenaços defensors «d'una vella i legítima aspiració»– que la nostra Comarca natural té un perfil que, sobre el mapa, comprèn més d'onze pobles i que la Llei pertinent preveu i permet modificacions i traspassos, fins i tot després de realitzada la Divisió Territorial...

Per la seva banda, Joan Vilardell va escriure una carta oberta al conseller Agustí Bassols¹⁴¹ en la qual insistia en la unanimitat dels onze municipis que formaven la Mancomunitat de l'Estany i en l'obligació de la Generalitat de fer cas d'aquesta opinió. Es lamentava, però, que es tractava d'una «comarca estreta», ja que la comarca natural incloïa també, a parer seu, Mieres i Besalú i la seva rodalia. És cert, reconeixia, que aquests municipis havien decidit mantenir-se en la comarca de la Garrotxa, però ho atribuïa a una forta xarxa d'interessos i pressions.

Per la seva banda, el Parlament de Catalunya, un cop rebudes les respostes afirmatives de la majoria dels ajuntaments, va aprovar la Llei 22/1987, de 16 de desembre de 1987,¹⁴² en la qual s'estableix la divisió comarcal prevista en l'anterior Llei 6/1987, del 4 d'abril.

¹⁴⁰ *Revista de Banyoles*, núm. 680 (agost-setembre 1987), p. 3.

¹⁴¹ *Revista de Banyoles*, núm. 681 (octubre 1987), p. 30-31.

¹⁴² *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 929 (18 desembre 1987), p. 4.448.

La Comissió de Delimitació Territorial

Tal com preveia la disposició transitòria primera de la Llei d'organització comarcal de Catalunya, un decret de la Generalitat (262/1987, de 27 d'agost)¹⁴³ va constituir la Comissió de Delimitació Territorial. En un primer moment, la Comissió va estar formada per 16 persones, 6 representants de l'Administració de la Generalitat, 6 representants dels ajuntaments designats per les seves organitzacions associatives (la Federació de Municipis de Catalunya i l'Associació Catalana de Municipis) i 4 representants d'institucions públiques (la Universitat de Barcelona, la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Politècnica de Catalunya) així com de privades (l'Institut d'Estudis Catalans). Més endavant, al llarg dels anys, la Comissió es va ampliar amb més persones.

Una ordre del 18 d'octubre de 1987¹⁴⁴ va nomenar els membres d'aquesta Comissió, que van ser les persones següents:

Per part de la Generalitat: Agustí M. Bassols i Parés, conseller de Governació; Jacint Mateu i Tapias, director general d'Administració Local; Agustí d'Arana i Sagnier, director general de Política Territorial; Joan Antoni Solans i Huguet, director general d'Urbanisme; Josep Morist i Puig, director general de Política Financera, i Jordi Peix i Massip, director general de Producció i Indústries Agroalimentàries, en representació del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

Per part de la Federació de Municipis de Catalunya: Joan Ganyet i Soler, alcalde de la Seu d'Urgell; Francesc Baltasar i Albesa, alcalde de Sant Feliu de Llobregat, i Martí Carnicer i Vidal, alcalde del Vendrell. I per part de l'Associació Catalana de Municipis: Josep Grau i Seris, alcalde de Mollerussa; Víctor Peiró i Rius, alcalde de Matadepera, i Albert Vancells i Noguer, alcalde de la Bisbal d'Empordà. Per situar l'actuació d'aquestes dues entitats municipalistes, recordem que la Federació de Municipis de Catalunya se situava dins l'òrbita socialista, mentre que l'Associació Catalana de Municipis es movia en l'òrbita de Convergència i Unió.

Per part de les institucions públiques i privades: Antoni Milian i Massana, catedràtic de Dret Administratiu de la Universitat Autònoma de Barcelona; Vicenç Bonet i Ferrer, arquitecte, professor de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, de la Universitat Politècnica de Catalunya; Joan Vilà i Valentí, catedràtic de Geografia de la Universitat de Barcelona, i Lluís Casassas i Simó, de l'Institut d'Estudis Catalans, catedràtic de Geografia Regional a la Universitat de Barcelona.

La Comissió es va posar a treballar ràpidament. La primera reunió va tenir lloc el 27 d'octubre de 1987. Com a sistema de treball, es va establir que el Servei de Demarcacions Territorials i Ens

.....

¹⁴³ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 890 (16 setembre 1987), p. 3.637-3.638.

¹⁴⁴ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 903 (19 octubre 1987), p. 3.629.

Locals presentaria un estudi, amb la documentació pertinent, sobre els punts corresponents de l'ordre del dia. Com a cap del Servei, Isabel Rueda en faria una exposició i, un cop estudiat i debatut el tema, la Comissió prendria els acords pertinents. El grup de treball que es va formar al servei de la Comissió, dirigit per Isabel Rueda, va estar integrat, entre altres, per Xavier Sanclimens i Solervicens i Xavier Mateu i Llevadot, geògrafs, així com Josep M. Camarasa i Castillo, biòleg i historiador de la ciència.

A la Comissió i al grup de treball al seu servei se'ls va girar feina. Si bé, com ja hem esmentat, la majoria d'ajuntaments havien manifestat el seu acord amb la integració a la comarca prevista per la llei, n'hi va haver molts que van respondre negativament a la consulta de la Generalitat. La Comissió va haver d'estudiar una gran varietat de casos. Hi va haver peticions de segregació de pobles del seu municipi, com el cas de l'Ampolla, que volia segregar-se del Perelló. Hi va haver municipis que demanaven canviar de comarca, com Sant Jaume d'Enveja, que volia passar del Baix Ebre al Montsià, o Sant Llorenç de Morunys, que volia passar del Solsonès al Berguedà, i altres casos similars. Hi va haver, també, peticions de creació de comarques noves, com la del Segre Mitjà, l'Alta Segarra, la Ribera de Sió, el Baix Montseny, etc.

Com hem tingut ocasió de veure en el cas de Banyoles, aquest és un tema que toca directament els sentiments i provoca molta passió. Precisament, per evitar unes polèmiques que podrien haver retardat l'aprovació de la llei, el Govern va proposar i el Parlament va aprovar la divisió prevista el 1936 i caldria discutir després, amb la llei ja en vigor, les modificacions. En tots els casos de creació de comarques noves que es van plantejar, la Comissió va decidir, inicialment, no mostrar-s'hi favorable, amb excepció de tres casos: el Pla de l'Estany (que primer es va dir Comarca de l'Estany, com veurem), el Pla d'Urgell i l'Alta Ribagorça.

El Servei de Demarcacions Territorials i Ens Locals es va reunir prèviament, el 4 de novembre de 1987, amb Pere Hernández i Àngel Graboleda, president i gerent de la Mancomunitat de l'Estany. Segons va informar Pere Hernández al Ple de la Mancomunitat, van sortir de la reunió amb «unes expectatives clarament optimistes» (sessió del 9 de novembre de 1987). El tema de la Comarca de l'Estany ja es va tractar a la segona sessió de la Comissió, el 25 de novembre de 1987, en la qual el Servei de Demarcacions Territorials va presentar el seu estudi sobre la qüestió. Es va discutir la incorporació o no de Mieres a la possible nova comarca, però va quedar clarament manifestada la voluntat del seu Ajuntament de no canviar de comarca i romandre a la Garrotxa. Jordi Peix ho va justificar pel caràcter eminentment agrícola de Mieres i Joan Antoni Solans va opinar que l'evolució normal d'aquest municipi el portaria cap a Banyoles, cosa que, com és evident, no s'ha produït. L'experiència del bon funcionament de la Mancomunitat de l'Estany va avalar la capacitat d'aquests municipis d'esdevenir una comarca i es va produir un preacord favorable a considerar positivament aquesta reivindicació. Segons va recollir la *Revista de Banyoles*,¹⁴⁵ Lluís Casassas va manifestar que la Comarca de

.....
¹⁴⁵ *Revista de Banyoles*, núm. 683 (desembre 1987 - gener 1988), p. 40.

l'Estany havia arribat a ser una realitat per la voluntat dels municipis que la integraven, per les seves relacions econòmiques i de treball i per la seva homogeneïtat global. Així i tot, el geògraf estava preocupat per una possible multiplicació de comarques i a la sessió següent de la Comissió (3 de desembre de 1987) va presentar un document titulat *Consideracions referents a la sol·licitud de creació de les comarques del Banyoles i Pla d'Urgell*, en el qual justificava el seu vot inicialment positiu a les noves comarques «perquè és una solució propera a la interpretació de la realitat existent d'interrelacions municipals», però opinava que s'hauria d'haver cercat una altra sortida al problema, per evitar la multiplicació de comarques.¹⁴⁶ En aquesta mateixa sessió es va tractar el tema de la nova comarca del Pla d'Urgell, sobre la qual també la Comissió es va pronunciar favorablement. I en la sessió següent (7 de gener de 1988) es va adoptar una resolució similar en relació amb la comarca de l'Alta Ribagorça.

En tots tres casos, es tractava d'una aprovació inicial, però el Govern de la Generalitat i Convergència i Unió van pressionar perquè es procedís a l'aprovació definitiva, ja que, si no, les tres noves comarques no es podrien constituir fins a la propera legislatura. Així ho va plantejar Josep Grau, alcalde de Mollerussa i membre de la Comissió, en nom de l'Associació Catalana de Municipis, el qual, a la sessió del 21 de gener de 1988, va proposar aprovar definitivament l'informe favorable a la creació d'aquestes tres comarques. Els representants de la Federació de Municipis de Catalunya s'hi van oposar, adduint qüestions de procediment i van insistir que no es tractava d'oposar-se a la creació d'aquestes tres comarques, sinó a les presses per fer-ho, ja que calia, a parer seu, acabar d'analitzar els altres casos i pronunciar-se a partir d'una visió global de tot el territori. Es va produir un debat intens, en què va intervenir Joan Vilà i Valentí, el qual, i atès que no hi havia cap dubte sobre aquestes tres comarques, es va mostrar favorable a avançar la decisió. Finalment es va procedir a la votació de l'aprovació definitiva de l'informe. Van votar-hi a favor els sis representants de la Generalitat (Agustí M. Bassols, Agustí d'Arana, Joan Antoni Solans, Josep Morist, Jordi Peix i Jacint Mateu), els tres representants de l'Associació Catalana de Municipis (Víctor Peiró, Albert Vancells, Josep Grau) i dos dels representants de les universitats (Vicenç Bonet i Joan Vilà i Valentí). Van votar-hi en contra els tres representants de la Federació de Municipis de Catalunya (Joan Ganyet, Francesc Baltasar i Martí Carnicer) i el representant de l'Institut d'Estudis Catalans (Lluís Casassas). Un altre dels representants de les universitats (Antoni Millan) es va abstenir. La proposta va quedar aprovada, doncs, per 11 vots a favor, 4 en contra i 1 abstenció. Tot i que en aquesta ocasió no ho va explicitar, sembla evident que el vot negatiu de Lluís Casassas no era d'oposició a les tres noves comarques sinó al procediment d'aprovació. Només cal tenir en compte que, en la sessió del 30 de desembre de 1987, havia deixat ben clar que la feina de la Comissió era la d'elaborar un mapa i no fragments de mapa i que, per tant, convindria deixar l'aprovació definitiva per al final dels treballs.

Un altre dels temes que va ocupar l'atenció de la Comissió va ser la proposta de Girona, Salt i Sarrià de Ter, en el sentit ja esmentat anteriorment. Es va tractar a la sessió del 21 de gener

.....

¹⁴⁶ Les actes de les sessions de la Comissió es conserven a la Secretaria d'Administracions Locals i de Relacions amb l'Aran, del Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya.

de 1988 i va suscitar un debat viu i interessant. Finalment, però, va ser desestimada per 9 vots en contra, 4 a favor i 1 abstenció. Els quatre vots favorables van ser els dels representants de la Federació de Municipis de Catalunya i el de Lluís Casassas. L'abstenció va ser de Joan Vilà i Valentí.

L'aprovació de la reivindicació de Banyoles va ser el resultat de la confluència de diversos factors: la presentació d'una argumentació ben travada, la unanimitat de tots els ajuntaments afectats, la no oposició per part de la comarca d'origen i, per acabar d'arrodonir-ho, l'existència de la Mancomunitat de l'Estany, que funcionava de fet com una comarca. L'únic problema que es va presentar va ser el del nom, però es va poder resoldre satisfactòriament, tal com explicarem al capítol següent.

9. La qüestió del nom

Des dels inicis mateixos de la reivindicació de la comarca es va suscitar la qüestió del nom. Recordem que el document municipal de 1932, que és la primera formulació de la reivindicació, va evitar la polèmica i va optar per dir-ne comarca de Banyoles. Era evident, però, que calia resoldre aquesta indefinició i consensuar un nom.

Ball de propostes

Entre 1967 i 1973, la Diputació de Girona va publicar l'obra *La comarca de Bañolas*, en tres volums, de Josep M. Corominas i Jaume Marquès, que formava part de la col·lecció «Catálogo Monumental de la Provincia de Gerona». El primer volum està dedicat a la prehistòria, la història antiga i els inicis de l'època medieval. El segon volum presenta la història de Banyoles des dels segles medievals fins al segle XX. I el tercer volum està dedicat a la resta de pobles de la comarca. Es tracta d'una obra fonamental, molt ben documentada, que presenta la comarca de Banyoles com una realitat. Frederic Corominas, mestre i escriptor, en fer-se ressò a *Horizontes*¹⁴⁷ de la publicació d'aquest llibre, va plantejar el tema del nom de la comarca:

Per cert que aquesta nostra llampanant comarca... encara no té nom. Com volem, doncs, que no estigui amb desavantatge davant de les contrades veïnes que pretenen desmembrar-la i assimilar-la? Com no s'ha de sentir desvalguda si està empresonada per uns noms tan eufònics com el Gironès, la Garrotxa, l'Empordà i, més lluny,

.....

¹⁴⁷ *Horizontes*, núm. 403-404 (febrer 1973), p. 7; Riera (1986), p. 41-42.

la Selva, el Ripollès i la Cerdanya, per citar només les de terra gironina? «Comarca de Banyoles» fa bonic, però queda imprecís, desdibuixat, sense vigoria, sense personalitat diguem-ne comarcal. Per això aprofito aquesta avinentesa per demanar que entre tots procurem trobar-n'hi un de ben airós, potser a través de les acollidores planes d'*Horizontes* i sota el guiatge del Centre d'Estudis Comarcals. I perquè m'agrada predicar amb l'exemple, ja començo per proposar-ne un: *la Banyolia*, com si diguéssim la rodalia de Banyoles. En canvi, em semblaria cursi i fora de to un altre nom possible, però no gens encertat, *el Banyolès*, perquè nosaltres no som «banyolencs» ni «banyolesos», sinó banyolins.

El periodista Joaquín Escudero es va fer ressò, a *La Vanguardia*, d'aquesta denominació proposada per Frederic Corominas i, tot i que va afirmar que Banyoles no era una comarca, va reconèixer que hi havia una autèntica inquietud de comarca.¹⁴⁸

Un altre banyolí, Baudili Juscafresa, va fer referència a l'obra de Josep M. Corominas i Jaume Marquès en una carta al director del diari barceloní *El Correo Catalán*¹⁴⁹ en la qual va comentar que l'obra esmentada reafirma un cop més la personalitat històrica i comarcal de Banyoles, que li va ser negada per la comissió nomenada per la Generalitat. I, després de justificar la realitat de la comarca de Banyoles amb un seguit d'arguments geogràfics i històrics, va acabar proposant, basant-se en les característiques de la comarca, que se l'anomenés la Vall del Terri.

Joan Vilardell, una de les persones que va actuar de manera més decidida en la reivindicació de la comarca de Banyoles, va contestar la carta de Baudili Juscafresa i li va demanar que detallés com va anar el procés d'atribució de la comarca de Banyoles al Gironès.¹⁵⁰ Així ho va fer Baudili Juscafresa i en una nova carta¹⁵¹ va explicar com van anar les coses i quines van ser les motivacions de la Ponència, i va acabar reafirmant un cop més la realitat de la comarca de Banyoles («desde tiempo inmemorial se ha reconocido la comarca de Banyoles como propia y bien delimitada histórica, fisiográfica y socioeconómica») i insistint en el nom de la Vall del Terri per designar la nova comarca.

En una nova carta,¹⁵² Baudili Juscafresa va criticar el nom de la Banyolia, proposat per Frederic Corominas, que considerava que era una denominació poc encertada

por apartarse tan manifestadamente de la genérica comarcal de las tierras catalanas, la cual suena a los propios oídos tan mal como sonaría la del Gironès si se denominara «la Gironia» y la del Solsonès, por ejemplo, si se la

.....
¹⁴⁸ *La Vanguardia* (4 agost 1973), p. 20.

¹⁴⁹ *El Correo Catalán* (22 abril 1973), p. 4. Carta reproduïda a *Horizontes*, núm. 409 (primera quinzena maig 1973), p. 4; Riera (1986), p. 43-45.

¹⁵⁰ *El Correo Catalán* (1 maig 1973), p. 4. Carta reproduïda a *Horizontes*, núm. 409 (primera quinzena maig 1973), p. 4-5; Riera (1986), p. 46-47.

¹⁵¹ *El Correo Catalán* (5 maig 1973), p. 4. Carta reproduïda a *Horizontes*, núm. 409 (primera quinzena maig 1973), p. 5; Riera (1986), p. 48-49.

¹⁵² *El Correo Catalán* (23 agost 1973), p. 4. Aquesta carta es va publicar també a *Horizontes*, núm. 418-419 (octubre 1973), p. 23; Riera (1986), p. 52-53.

conociera por «la Solsonia». De aceptarse la denominación de nuestra comarca bajo el adjetivo de «la Banyolia», todos los pertenecientes a ella deberíamos denominarnos «banyolienses» lo que resultaría un tanto ridículo.

Frederic Corominas va contestar Baudili Juscafresa des d'*Horizontes*¹⁵³ fent una crida a debatre públicament el nom de la comarca i que es proposessin noms, «quants més millor». Les denominacions van ser diverses: Terraprim d'Empordà, la Banyolia, la Vall del Terri, el Banyolès, Baixa Garrotxa, Garrotxes d'Empordà, etc.

La polèmica suscitada per la qüestió del nom de la comarca ens suggereix dues consideracions. La primera és l'interès que generava aquest tema, directament relacionat amb el sentiment d'identitat. Recorda una altra polèmica, provocada pels canvis en el nomenclàtor urbà: quan l'Ajuntament de 1930, presidit per Joan Malagelada, va proposar el canvi del nom d'una dotzena de carrers, la qual cosa va produir una allau d'opinions, propostes i esmenes. Aquest és un altre cas força indicatiu de la repercussió d'aquests temes en l'opinió pública. La segona consideració és que no deixa de ser curiós que aquesta polèmica sobre el nom de la comarca es produís l'any 1973, quan el país estava sotmès a un règim dictatorial i quan la divisió comarcal de 1936 no tenia cap reconeixement legal i, per tant, no es podia plantejar una nova comarca. Més sentit té aquest tema quan, reinstaurada la Generalitat, va arribar l'hora de revisar la divisió territorial de Catalunya, com veurem.

Tanmateix, la denominació de comarca de Banyoles era comunament emprada. Podem comprovar-ho, per exemple, repassant els exemplars del diari *Los Sitios de Gerona*. Aquest diari, fundat el 1943, va ser durant molts anys (fins que el 1979 va aparèixer el *Punt Diari*) l'únic diari que es publicava a les comarques gironines. Formava part de la premsa del Movimiento. Repassant les seves pàgines es pot veure com la denominació de «comarca de Bañolas» apareix sovint en notícies de tota mena: meteorològiques, sindicals, informacions sobre temes agrícoles o religiosos, notes de societat, etc. L'any 1975, per posar només un exemple, en un article sobre les coves de Serinyà, esmentava aquesta població com a part de la comarca de Banyoles. Un altre exemple és la Junta de l'Institut d'Estudis Gironins, en la qual participava Josep M. Corominas precisament per la comarca de Banyoles. Trobem, també, la denominació de comarca de Banyoles en els títols d'obres diverses, com *Vint-i-cinc artistes al Gironès i comarca de Banyoles*, de Xavier Amir (1985). Més endavant, el 1987, Antoni M. Rigau i Jordi Gimferrer van publicar un estudi sobre el pintor Manuel Pigem i Ras, que van titular *El pintor Pigem i la seva època a la Comarca de Banyoles*. Jordi Gimferrer va justificar aquest títol en un article titulat «Un nom per una comarca que també és paisatgisme»¹⁵⁴ en el qual va comentar la importància del paisatgisme en la tradició pictòrica banyolina, va repassar tots els noms que s'havien anat proposant per a la comarca i va explicar que en el títol del llibre s'havien decantat pel de Comarca de Banyoles, que van considerar que era un nom molt popular, a l'espera que es concretés el que es considerés més adient.

.....

¹⁵³ *Horizontes*, núm. 418-419 (octubre 1973), p. 23; Riera (1986), p. 55-56.

¹⁵⁴ *Butlletí d'Informació Municipal de Banyoles*, núm. 72 (octubre-novembre 1987), p. 4-5.

Tres són els noms que van prendre més força a l'etapa final: Terraprim d'Empordà, Baixa Garrotxa i Garrotxes d'Empordà.

Terraprim d'Empordà, que feia anys havia proposat Josep Pla, va ser defensat pel crític d'art Jordi Gimferrer, el qual va publicar nombrosos articles sobre temàtica artística en què la comarca de Banyoles hi era tractada amb tota normalitat, com una realitat evident. En el primer de la sèrie, va plantejar la problemàtica de la denominació de la comarca, va fer una relació dels noms que s'havien proposat (Comarca de Banyoles, Banyolia, Comarca de l'Estany, Terraprim d'Empordà, Garrotxes d'Empordà i Baixa Garrotxa)¹⁵⁵ i es va decantar per Terraprim d'Empordà, seguint el parer de Josep Pla. És especialment destacable el seu article «Entre el seny i la rauxa: el Terraprim d'Empordà, com a fet paisatgístic»,¹⁵⁶ en què va passar revista a la producció paisatgística de pintors com Martí Alsina, Manuel Pigem, Joan de Palau i Lluís Roura, així com a l'obra d'altres artistes, com Lluís Güell, Lluís Vilà, el fotògraf Joan Comalat i molts altres, en una perspectiva de la configuració d'un paisatge comarcal. El Terraprim és també el nom que recull el *Diccionari català-valencià-balear*, conegut com l'Alcover-Moll, que el defineix com el nom que es dona a una gran extensió de la regió empordanesa que comprèn els termes de Banyoles, Bàscara i alguns altres. Recentment, aquesta denominació és utilitzada al *Catàleg de paisatge de les comarques gironines* (Nogué, 2014) per identificar un dels 26 paisatges que s'hi descriuen, el paisatge número 21, que és anomenat Terraprim i que correspon a una zona de relleus suaus situada entre el Fluvià, el Ter, els relleus de la cubeta lacustre de l'estany de Banyoles i els relleus que limiten la plana empordanesa. Tot i que els territoris que integren aquest paisatge corresponen majoritàriament a municipis empordanesos, Esponellà i Vilademuls hi entren de ple, així com també sectors de Crespià i Cornellà del Terri.

Baixa Garrotxa era l'opció que defensava el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles i la Comissió per al Reconeixement de la nostra Comarca (1978), Convergència Democràtica de Catalunya i Esquerra Republicana de Catalunya, i també el que va proposar Eusebi Isern i Dalmau en el seu pregó de Sant Martirià de 1979, ja esmentat, així com Josep Iglésies en l'entrevista de 1983, també esmentada. Era, també, la denominació que va adoptar el *Punt Diari*, que el 10 de juny de 1985 va publicar un ampli reportatge titulat «Especial la Baixa Garrotxa», signat pels periodistes Lluís Planas i Miquel Torns, en el qual presenta els aspectes geogràfics, històrics i llegendaris de la comarca que es mou en un equilibri difícil «entre una divisió malgrat tot globalment operativa i una realitat geogràfica no reconeguda».¹⁵⁷ En tot moment, és anomenada la Baixa Garrotxa. Una variant d'aquesta denominació és utilitzada, actualment, per l'Editorial Gavarres, que publica un seguit de revistes de contingut antropològic, i que ha

.....
¹⁵⁵ *Revista de Banyoles*, núm. 605 (segona quinzena gener 1982). A Riera (1986), p. 285-286, es poden consultar les referències d'uns quants d'aquests articles, dedicats a Josep Pla, Joan de Palau, Lluís Güell, Joan Comalat, Lluís Roura, Alexandre Cirici i Pellicer, entre d'altres.

¹⁵⁶ *Revista de Banyoles*, núm. 660 (octubre 1985), p. 51-56.

¹⁵⁷ *Punt Diari* (10 juny 1982), p. 15-24.

titulat *Les Garrotxes* la que inclou la Garrotxa, el Pla de l'Estany, la vall de Camprodon i la vall de Llèmena.

Garrotxes d'Empordà era la denominació que proposaven els socialistes, seguint el parer d'Ernest Lluch,¹⁵⁸ que opinava que era un nom tradicional, que no coincidia amb cap derivat de Banyoles, que no suposava haver de canviar el nom de cap altra comarca, que responia a dos components reals de la comarca i, finalment, que era una síntesi entre els que parlaven del Terraprim d'Empordà i els que es decantaven per Baixa Garrotxa. Aquesta era també l'opció defensada pel diputat Macià Alavedra,¹⁵⁹ d'ascendència banyolina, i per Pere Riera.¹⁶⁰ A finals de 1980, Ernest Lluch va tornar a insistir en el tema en un article titulat «La Garrotxa d'Empordà de Mossèn Cinto», publicat a la *Revista de Banyoles*.¹⁶¹ El *Catàleg de paisatge* que hem esmentat (Nogué, 2014) utilitza el nom de Garrotxa d'Empordà per identificar un dels paisatges que descriu, concretament el número 11, constituït per una àrea de transició entre la plana de l'Alt Empordà, a l'est, i els relleus prepirinencs de la Garrotxa, a l'oest. En els territoris que integren aquest paisatge, majoritàriament altempordanesos (Figueres, Cistella, Lladó, Navata, etc.), s'inclou un sector de Crespià.

La Innominada

Ens permetem un petit incís, de caire humorístic, en el tractament de la qüestió del nom de la comarca. Com que feia anys que durava la polèmica sobre el nom, el 1973 un redactor anònim d'*Horizontes* va fer una referència irònica a aquesta indefinició, quan, referint-se al llibre *Porqueres*, d'Erundino Sanz, va dir que es tractava d'un estudi sobre una part d'una comarca que continuava sense tenir nom i que podria ser que acabés anomenant-se *La Innominada*.¹⁶² L'abril de 1987, la *Revista de Banyoles* va iniciar una secció d'humor i crítica satírica, titulada «Bunyolades», que ocupava les pàgines centrals de cada número, impreses en paper de color. Signada pel Col·lectiu 5-B, era redactada bàsicament per Joan Olivas.¹⁶³ Va ser una secció molt llegida, que va durar fins al 1995. En una de les seves pàgines,¹⁶⁴ els redactors anònims de la secció es van referir al tema del nom de la comarca i van proposar els noms següents: la Nummulítica, la Toba o la Comarca de la Pedra Toba, l'Esponjosa, la Plana de les Vores Calentes, l'Estanyívola, la Travertina, la Paquidèrmica, la Miocènica, la Comarca de la Bassa Grossa, la

¹⁵⁸ *Banyoles Socialista*, núm. 11 (març 1979), p. 5-7; Riera (1986), p. 163-167.

¹⁵⁹ *Revista de Banyoles*, núm. 554-555 (octubre 1979), p. 41; Riera (1986), p. 186.

¹⁶⁰ *L'Olotí*, núm. 92 (23 gener 1981), p. 10-11; Riera (1986), p. 253.

¹⁶¹ *Revista de Banyoles*, núm. 581 (desembre 1980), p. 3; Riera (1986), p. 241-243. Aquest article es va publicar també a *L'Olotí*, núm. 94 (6 febrer 1981).

¹⁶² *Horizontes*, núm. 415-416 (25 agost 1973), p. 15.

¹⁶³ Joan Olivas, 1 de març de 2021.

¹⁶⁴ *Revista de Banyoles*, núm. 682 (novembre 1987).

Comarca de les Feixes, la Sulfurata/Càlcica, la Comarca del Cercle Màgic, la Comarca de les Aloges (o de les Goges o de l'Encantada), l'Eden Català (en referència a un prostibul que hi havia a Melianta), la Balneola, la Marga Blava, la Xaliona (o la Xalionera), la Formiguera i la Musturiencia. Però la broma no va acabar aquí, sinó que van continuar amb propostes que van presentar com si fossin fetes pels pobles de la comarca: Borgoniana (Borgonyà), Cornelianà (Cornellà del Terri), Crispiniana (Crespià), Octaviana (Sant Esteve de Guialbes), Petriniana (Pedrinyà), Siriniana (Serinyà), Spondiliana (Esponellà), Ameliana (Vilademi), Vil·lamarina (Vilamari) i Morgatana o Comarca d'en Morgat (Porqueres). Hi van afegir la proposta d'un grup d'estudiosos de l'època benedictina (ficticis, és clar), que primer plantejaven Bonito però que després, per evitar confusions amb el castellà, van proposar de catalanitzar-li el nom i adoptar el de Comarca Maca o Comarca Bonica. La broma acabava amb la proposta d'alguns pastissers (també ficticis), que demanaven que la nova comarca s'anomenés la Tortadana, la Cansaladenca o la Carquinyolera.

La Comarca de l'Estany

L'aprovació de la Llei d'organització comarcal de Catalunya i la possibilitat real de tenir una comarca pròpia obligava a resoldre d'una vegada per totes la denominació de la comarca. Per intentar de consensuar una posició comuna, el 12 de novembre de 1987 va tenir lloc una reunió d'alcaldes i regidors de la comarca amb membres del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (Salvador Juncà, Jaume Butinyà i Erundino Sanz). S'hi van proposar molts noms. Des del Centre d'Estudis s'insistia que el nom havia de recollir la paraula Garrotxa, per raons històriques. De Porqueres es va proposar Comarca de l'Estany. De Cornellà es va proposar Pla de l'Estany o Conca de l'Estany. Fins i tot l'excalcalde franquista de Banyoles Guillem Turró, aleshores regidor d'Aliança Popular, va proposar Garrotxa Martiriana, per fer sortir el nom de sant Martírià, patró de Banyoles. La reunió es va acabar sense cap proposta unitària i es va decidir que cada municipi ho discutiria i posteriorment es consensuaria el nom.

La influència de la denominació de la Mancomunitat de l'Estany va afavorir que finalment s'arribés a un acord sobre el nom de la Comarca de l'Estany. Així ho van decidir, per unanimitat, els onze municipis integrants de la Mancomunitat de l'Estany, en una reunió el 17 de novembre de 1987, i així ho van ratificar els plens dels ajuntaments dels pobles de la comarca, reunits els dies 17 (Palol de Revardit), 18 (Camós, Crespià, Esponellà, Fontcoberta, Porqueres i Vilademuls), 19 (Cornellà del Terri, Sant Miquel de Campmajor i Serinyà) i 20 (Banyoles) de novembre de 1987. En tots els casos, l'acord es va prendre per unanimitat, llevat de Banyoles, Cornellà del Terri i Serinyà.

L'Ajuntament de Banyoles el va aprovar en un ple celebrat el 20 de novembre de 1987. En aquest ple es van presentar dues mocions: la de Plataforma Progressista proposava crear una comissió especial per tractar el nom de la comarca amb representants dels pobles de la Mancomunitat i demanava que, si la decisió no es podia ajornar, la paraula *Garrotxa* aparegués en el nom. Posada a votació, la proposta fou rebutjada per 7 vots a favor i 9 en contra. A continuació es va presentar una moció de l'alcaldia en la qual, «entenent que l'Estany és element integrador

i d'unió entre els diferents municipis», proposava que es denominés la Comarca de l'Estany. Posada a votació, la proposta va ser aprovada per 9 vots a favor i 7 en contra. El ple és indicatiu de com la qüestió del nom, i en general de la comarca, va formar part de la lluita política entre CiU i els socialistes. A les eleccions municipals de 1987, les dues formacions (CiU i Plataforma Progressista) van empatar a 8 regidors cada una i el vot de Guillem Turró, d'Aliança Popular, va donar l'alcaldia a CiU.

A Cornellà del Terri, el tema també va ser polèmic. El ple es va celebrar el 19 de novembre de 1987. El regidor Jaume Figueras va expressar la seva opinió contrària al nom de Comarca de l'Estany, perquè era un nom que no identificava tots els municipis de la nova comarca i va proposar, com a alternativa, el de Comarca del Travertí, que, a parer seu, responia a les característiques del subsol de tota la comarca i perquè «aquesta pedra és una característica singular de la zona». Després de discutir àmpliament el tema, es va passar a la votació, amb la particularitat que va ser secreta perquè, segons va dir l'alcalde, existís una major llibertat de vot. Es va votar, en primer lloc, la proposta de dir-ne Comarca del Travertí, que va obtenir 2 vots a favor, 6 en contra i 1 en blanc. Desestimada, doncs, aquesta proposta, es va procedir a votar el nom de Comarca de l'Estany i es va produir un triple empat: 3 vots a favor, 3 en contra i 3 en blanc. Es va tornar a repetir la votació i la situació es va desencallar per la mínima: 3 vots a a favor, 2 en contra i 4 en blanc. Un dels tres vots en contra va passar a ser vot en blanc i, d'aquesta manera, la proposta va quedar aprovada per majoria simple.

A Serinyà, l'acord es va prendre per majoria. L'acta de la sessió municipal, del 19 de novembre de 1987, no explicita com va anar la votació però, segons informacions periodístiques, sembla ser que 5 regidors hi van votar a favor, mentre que 2 es van decantar pel nom de Baixa Garrotxa.¹⁶⁵

El pes de l'Estany en la representació de la comarca

Frederic Corominas, que, recordem-ho, havia proposat el nom de la Banyolia, va expressar la seva satisfacció amb el nom de Comarca de l'Estany, manifestant que era un nom ben escaient.¹⁶⁶ Així mateix es va expressar Joan Carreras i Péra,¹⁶⁷ segons el qual la satisfacció de Banyoles pel fet d'haver aconseguit la comarca era tan gran que tothom va acceptar el nou nom, fins i tot els que havien optat per altres denominacions. També va opinar que aquest nom era el menys dolent, per tres motius: perquè havia estat consensuat, perquè responia a una experiència mancomunada i perquè responia a una relació que Banyoles sempre havia tingut amb l'Estany.

.....

¹⁶⁵ *Punt Diari* (22 novembre 1987), p. 11.

¹⁶⁶ *Revista de Banyoles*, núm. 683 (desembre 1987-gener 1988), p. 18.

¹⁶⁷ *Revista de Banyoles*, núm. 683 (desembre 1987-gener 1988), p. 43.

No li faltava raó a Joan Carreras. Molts anys abans, el 1977, el metge i arqueòleg Josep M. Corominas va publicar un article titulat «Justificació de la Comarca Banyolina»¹⁶⁸ en el qual afirmava que

la comarca banyolina és una harmonia de llum, de forma, de musicalitat que la fan una pura meravella. Banyoles és considerada com a una comarca petita. Enclavada en l'angle d'intersecció de les comarques naturals Empordà, Garrotxa i Gironès, té característiques específiques diferencials. No són els límits geogràfics allò que la separa de les comarques properes, ni grans serralades, ni grans rius es presten a fer separacions. No obstant, un fet geogràfic de primer ordre, com és l'existència d'un llac natural, l'Estany de Banyoles, és qui ha contribuït més poderosament a la gènesi de la comarca banyolina.

La presència de l'estany de Banyoles en les descripcions literàries arrenca ja del segle XIX, amb Enric Claudi Girbal (*Bañolas. Noticias históricas de esta villa*, 1863), Francesc Xavier Butinyà (*La venjança del martre*, 1871), Jacint Verdaguer («A mos amics de Banyoles»), Carles Bosch de la Trinxeria (*Records d'un excursionista*, 1887), Dolors Monserdà, Prudenci Bertrana (*Nàufrags*, 1906), Anicet Villar de Serchs (*Terra i ànima*, 1934), Josep Tharrats, Josep Gimeno-Navarro, Camil Geis, Pere Ribot, Margarita Colom, Frederic Corominas, Neus Corominas, Carles Fages de Climent, Joan Peruchó, Joan Alavedra, Miquel Josep i Mayol, Josep Pla, Josep Vallverdú i, més recentment, Núria Esponellà (*Una dona d'aigua*, 2013) i Josep Navarro Santaaulàlia (*Ulls d'aigua*, 2002).¹⁶⁹

El dibuix de l'Estany formava part de les capçaleres de diversos periòdics banyolins, com el *Semanario de Bañolas*, *Gazeta Banyolina* i fins i tot, alguns anys, del *Full Parroquial*. Trobem nombrosos articles, poemes i fotografies sobre l'Estany a la premsa banyolina de tots els temps, com el *Semanario de Bañolas*, *Juventud*, *Gazeta Banyolina*, *Vida Banyolina*, *Renovació*, *El Lluitador*, *Avant*, *Horizontes/Revista de Banyoles* i *El Bagant*. Els nombrosos textos literaris relacionats amb l'estany de Banyoles podrien completar-se amb referències pictòriques i musicals. Tot plegat evidencia, clarament, que un dels aspectes claus en el procés de construcció de la realitat comarcal és la representació de la comarca basada sobretot en el vessant paisatgístic i, en concret, en el paisatge de l'Estany.¹⁷⁰

El *Catàleg de paisatge* corresponent a les comarques gironines, publicat per l'Observatori del Paisatge de Catalunya,¹⁷¹ reconeix la singularitat de l'Estany, que és un dels 26 paisatges que s'hi descriuen. Així és com formula el pes que té en la identitat de la comarca:

.....

¹⁶⁸ *Cartipàs de Festa Major*, 1977 (octubre 1977); Riera (1986), p. 107-108.

¹⁶⁹ Per a una visió més completa de la presència de l'Estany a la literatura, vegeu Xavier Xargay (2003). «El Pla de l'Estany». A: Narcís-Jordi Aragó; Mariàngela Vilallonga (ed.). *Atles literari de les terres de Girona segles XIX i XX*. Vol. II. Girona: Diputació de Girona.

¹⁷⁰ Sobre el tractament de l'Estany a la literatura, vegeu Jordi Galofré. «El pes de l'estany de Banyoles en la representació de la comarca del Pla de l'Estany». A: I. Cuadros; O. Fort (dir.). *La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 2020.

¹⁷¹ Joan Nogué (coord.) (2014). *Les comarques gironines. Catàleg de paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

L'estany de Banyoles i els seus entorns presenten una elevada càrrega simbòlica i identitària que es posa de manifest en nombroses llegendes i contes, com el drac de Banyoles, el castell enfonsat, en Morgat de Porqueres, les bruixes d'Usall o la llegenda del clot de la Draga, però sobretot en el fet de constituir l'element paisatgístic amb una càrrega identitària més forta per a la població de la zona.

El Pla de l'Estany

Tot i el consens municipal assolit, el nom de la comarca continuava sent problemàtic. El geògraf Josep Rebagliato i Font va publicar un article a la *Revista de Banyoles*¹⁷² en el qual es manifestava argumentadament contrari a les denominacions del Banyolí i de la Comarca de l'Estany i proposava la denominació del Banyolès, que ja havia aparegut a la dècada de 1970. Però el més rellevant del seu article és que, en argumentar en contra de la denominació de la Comarca de l'Estany, va plantejar que un dels molts estanys existents a Catalunya havia donat el nom al monestir de Santa Maria de l'Estany i al municipi de l'Estany, al Bages. Per tant, conclouia que si no s'hi afegia «de Banyoles», el nom de Comarca de l'Estany voldria dir de «la rodalia del poble de l'Estany», al Bages.

Era, certament, un inconvenient greu. La Llei d'organització comarcal de Catalunya era molt clara en aquest aspecte. L'article 10.3 era taxatiu:

Si la nova denominació és susceptible d'ésser confosa amb la d'una altra comarca o municipi, o bé conté incorreccions lingüístiques o no s'adiu amb la toponímia catalana, correspon al Govern de la Generalitat, a proposta del Departament de Governació, la resolució definitiva sobre el canvi de denominació, amb informe previ de les institucions científiques idònies i amb audiència de la comarca.

Amb aquest apartat es volia evitar que es tornés a produir un cas com el del municipi de Pallars Jussà, un municipi integrat per dotze pobles (com Aramunt, Claverol, Hortonedà de la Conca i altres) que es va crear el 1969 i que, precisament per coincidir amb el nom de la comarca del Pallars Jussà, el 1994 va passar a denominar-se Conca de Dalt.

La Comissió Jurídica Assessora, la funció de la qual és revisar totes les propostes de llei des del punt de vista jurídic, va fer notar el problema. En el seu Dictamen 6/1988, de 20 de gener, sobre la proposta de creació de tres noves comarques, va fer constar que la denominació de Comarca de l'Estany «és susceptible d'ésser confosa amb el municipi del mateix nom i que està ubicat en el Bages, la qual cosa suposaria una vulneració del número tres de l'article 10 de la Llei 6/1987, que regula precisament aquests supòsits d'eventuals confusions» i, per tant, va concloure que «l'esmentada denominació hauria de ser canviada i substituïda per una altra».

La qüestió es va debatre en la Comissió de Delimitació Territorial i, més especialment, en el grup de treball esmentat. Josep M. Camarasa va proposar el nom de Pla dels Estanys, atès que

.....

¹⁷² *Revista de Banyoles*, núm. 684 (gener-febrer 1988), p. 27.

a la comarca hi havia més estanyos i estanyols.¹⁷³ Per resoldre el tema, es va celebrar una reunió de treball a Banyoles amb representants dels ajuntaments i Isabel Rueda, com a representant de la Generalitat. Era geògrafa i el 1986 havia obtingut el Premi Lluís Solé i Sabarís amb el treball *Diagnòstic del mapa municipal de Catalunya*. Era, per tant, una persona experta en la matèria. Va proposar el nom de Pla de l'Estany, segurament per influència del Pla d'Urgell, que era una altra de les comarques que s'estaven constituint. Fou una bona proposta, que va ajudar a desencallar aquesta qüestió, ja que mantenia l'esperit de la decisió dels ajuntaments i, al mateix temps, resolvia la problemàtica plantejada per l'objecció jurídica al nom de l'Estany. Tothom la va acceptar. Ningú no hi va pensar, però era una de les propostes que es van formular al seu dia per part de Cornellà del Terri.

A escala parlamentària el tema es va resoldre presentant una esmena tècnica, aprovada per tots els grups de la cambra, segons la qual, per evitar que el nom de Comarca de l'Estany es confongués amb el nom del municipi de l'Estany, es canviava el nom pel del Pla de l'Estany.

.....

¹⁷³ Josep M. Camarasa, 2 de març de 2021.

10. La creació, finalment, de la comarca

Finalment, després de tants anys de reivindicació, el procés va arribar a bon port. El Parlament de Catalunya va aprovar, per unanimitat, la Llei 5/1988, de 28 de març, de creació de les comarques del Pla de l'Estany, del Pla d'Urgell i de l'Alta Ribagorça.¹⁷⁴ En la seva intervenció al ple del Parlament, el conseller de Governació, Agustí Bassols, va dir:

La comarca de l'Estany -o del Pla de l'Estany-, estratègicament situada entre l'Alt Empordà, la Garrotxa i el Gironès, al centre del triangle que configuren Figueres, Girona i Olot, les tres ciutats amb més potencial demogràfic del nord-est de Catalunya, tot i ésser una de les més petites en extensió, es pot comptar també entre les més dinàmiques, amb una economia diversificada de base agrària i industrial, i amb un sector turístic encara insuficientment explotat.

I referint-se a les tres noves comarques, el conseller Bassols va afegir que totes tres tenien un punt en comú:

La voluntat de ser, la cohesió entorn d'un projecte comú de convivència i de treball, perquè aquest espai de territori amb el qual s'identifiquen, i els seus habitants, progressin conjuntament vers fites de benestar creixent, de millor aprofitament dels seus recursos, d'harmonia entre aprofitaments i conservació, per aportar el millor de totes elles a la construcció comuna de Catalunya.

.....

¹⁷⁴ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 992 (16 maig 1988), p. 2.092.

Els alcaldes dels municipis afectats van assistir a la sessió del Parlament i, en acabar, van ser rebuts i felicitats pel president, Miquel Coll i Alentorn.

La notícia va ser celebrada a tots els municipis de la comarca. Hi va haver repic general de campanes i llançament de coets. L'endemà, 17 de març, tots els alcaldes de la nova comarca es van reunir a la seu de la Mancomunitat de l'Estany i van aprovar un manifest,¹⁷⁵ com a cloenda de tot aquest procés tan laboriós:

Els Alcaldes dels municipis de Banyoles, Camós, Cornellà del Terri, Crespià, Esponellà, Fontcoberta, Palol de Revardit, Porqueres, Sant Miquel de Campmajor, Serinyà i Vilademuls, que formen la Comarca del PLA DE L'ESTANY, que va ser creada ahir pel Parlament de Catalunya, reunits a Banyoles en la seu de la Mancomunitat Intermunicipal de l'Estany unànimement

MANIFESTEM

Que ens complau fer constar la general satisfacció que el fet de la creació d'aquest nou ens territorial ha produït en tots i cadascun dels municipis que la integren.

Que els nostres pobles units des de la més remota edat mitjana per lligams històrics, geogràfics, econòmics, socials, culturals i humans sempre han tingut, i tenen, consciència d'integrar una Comarca natural pròpia, diferenciada i deslligada de qualsevol de les altres comarques veïnes.

Que des d'ara, per acord unànim del Parlament de Catalunya, aquesta vella i legítima aspiració –reivindicada amb esforç i constància per Entitats, col·lectius i particulars– esdevé una realitat concreta.

Que creiem fonamentadament que el nou Consell Comarcal trobarà desbrossat el camí inicial del seu funcionament, marcat ben positivament per la Mancomunitat Intermunicipal de l'Estany.

Que coneixedors del dinamisme i de l'obertura que la Llei infon a la configuració comarcal –tant pel que respecta a la denominació com a eventuais ampliacions de l'àmbit territorial– declarem, ja des d'ara, la nostra voluntat de bon acolliment envers qualsevol altre municipi veí que ben lliurament i mogut per lligams històrics i/o socials es proposi incorporar-se a la Comarca del PLA DE L'ESTANY.

Que l'interès, la voluntat, la diligència i la bona gestió que han fet possible que la Comarca del Pla de l'Estany figuri en el mapa de la Divisió Territorial de Catalunya, ens obliga a expressar la nostra ferma reconeixença i agraïment.

Al Molt Honorable President de la Generalitat de Catalunya amb la petició que els faci extensiu als membres del Consell Executiu.

Al Molt Honorable President del Parlament de Catalunya amb la petició que en faci participants als Grups Parlamentaris que formen la Cambra Legislativa Catalana.

Per a públic coneixement i constància històrica signem el present document a Banyoles el dia disset de març de mil nou-cents vuitanta-vuit.

Seguien les firmes de Pere Hernández i Lizoáin, alcalde de Banyoles; Joan Estañol i Carreras, alcalde de Camós; Josep Corominas i Feliu, alcalde de Cornellà del Terri; Josep Ayats i Costa, alcalde de Crespià; Lluís Marcé i Rustullet, alcalde d'Esponellà; Lluís Ferrando i Portella, alcalde

.....
¹⁷⁵ *Fulls Informatius de la Mancomunitat de l'Estany*, núm. 16 (abril 1988), p. 2-3. Es va publicar, també, al *Butlletí d'Informació Municipal de Banyoles*, núm. 76 (març 1988).

de Fontcoberta; Josep Nadal i Colomer, alcalde de Palol de Revardit; Joan Estany i Trias, alcalde de Porqueres; Esteve Plana i Rovira, alcalde de Sant Miquel de Campmajor; Joaquim Pagès i Cristòfol, alcalde de Serinyà, i Joaquim Mercader i Ayats, alcalde de Vilademuls.

A l'acte de celebració de la nova comarca van assistir, juntament amb tots els alcaldes, Arcadi Calzada, vicepresident del Parlament; Xavier Soy, delegat de la Generalitat a Girona; Josep Arnau, president de la Diputació de Girona, i el diputat Ricard Masó, entre altres. El fet que tant els alcaldes com les autoritats assistents a l'acte fossin tots de Convergència i Unió va provocar les crítiques de l'oposició. Joaquim Nadal, aleshores alcalde de Girona i destacat dirigent del PSC, va denunciar la que va considerar monopolització de la celebració per part de CiU, que no va convidar l'oposició. Dels 17 diputats de les comarques gironines, va dir Nadal, només se'n van convidar 2, tots dos de CiU. Per la seva banda, Jaume Veray, diputat d'Aliança Popular, va expressar també la seva disconformitat i fins i tot es va permetre fer broma amb el nom de la nova comarca, que va titllar de «pla arrugat», atès que incorporava pobles de les conques del Fluvià i del Terri.¹⁷⁶

Per la seva banda, la *Revista de Banyoles*¹⁷⁷ va dedicar una editorial a l'efemèride. La satisfacció per l'assoliment de la reivindicació mantinguda al llarg de tants anys quedava una mica enterbolida per la decisió presa sobre el nom de la comarca:

Tanmateix, l'anomenada Comarca de Banyoles, denominació espontània (generalitzada per manca d'acord sobre un nom específic) haurà passat, com un banderí entranyable enarborat en cent campanyes, a l'arxiu del record popular.

L'editorial acabava recordant l'esforç col·lectiu que havia permès arribar a aquesta fita:

Des d'aquestes columnes, tantes vegades obertes com a plataforma reivindicativa «del fet i el dret comarcals», manifestem, convençuts de fer-nos ressò del sentiment popular, el nostre agraïment i el nostre homenatge als particulars i entitats que, dècades a través, han investigat, publicat, gestionat i debatut, amb constància i eficàcia, per a veure assolida aquesta fita memorable.

Mai plou a gust de tothom, però. Pocs mesos després de l'aprovació de la comarca, el Col·lectiu Nacionalista de la Baixa Garrotxa va expressar públicament el seu desacord tant amb el nom com en la delimitació de la comarca.¹⁷⁸ Els seus membres opinaven que el Pla de l'Estany era una denominació confusa, desorientadora i gens descriptiva perquè n'hi havia prou a contemplar la comarca des de la Mare de Déu del Mont per veure que l'únic pla digne d'aquest nom és el pla de Martís i que la resta del territori és notòriament accidentat. Tampoc creien que la comarca, a part de la conca lacustre i algun sistema connectat, tingués cap relació amb l'Estany. Criticaven, també, el que consideraven amputació de la comarca real i que la

.....
¹⁷⁶ *Punt Diari* (19 març 1988), p. 10.

¹⁷⁷ *Revista de Banyoles*, núm. 685 (febrer-març 1988), p. 3.

¹⁷⁸ *Revista de Banyoles*, núm. 690 (setembre 1988), p. 34.

comarca s'hagués limitat a ser la Mancomunitat de l'Estany amb el nom canviat. «Valia la pena l'enrenou per un resultat tan minso?», es preguntaven retòricament. Per tot això, anunciaven que continuarien mantenint el nom de Col·lectiu Nacionalista de la Baixa Garrotxa.

Un cop reconeguda oficialment la comarca, el 27 de juliol de 1987 es va constituir el Consell Comarcal de Pla de l'Estany, integrat per 15 consellers de CiU i 4 de la Plataforma Progressista. El primer president va ser Anton Prat. Es va produir el traspàs de competències i serveis de la Mancomunitat de l'Estany al nou Consell Comarcal, el qual va començar a gestionar-les a partir del primer de gener de 1988. El procés de dissolució de la Mancomunitat es va allargar un parell d'anys, fins que la liquidació definitiva es va aprovar en una assemblea de regidors celebrada el 24 de gener de 1991, a la qual van assistir 70 dels 89 regidors de la comarca.

Anys més tard, amb el títol *El Pla de l'Estany. Una economia diversa* (1992), es va publicar el volum corresponent a la nova comarca de la col·lecció «Catalunya Comarcal», que, com ja hem esmentat anteriorment, publicava la Caixa de Catalunya. Els seus autors van ser Pere Riera i Anna Roca. Com la resta de volums de la col·lecció, l'obra presenta un estudi a fons de l'estructura econòmica de la comarca. L'esmentem, però, perquè en el primer capítol, en el qual es fa una presentació geogràfica de la comarca, els autors resumeixen el procés de reivindicació comarcal i destaquen els dos factors fonamentals que van determinar l'èxit de la reivindicació: en primer lloc, una voluntat repetidament manifestada al llarg dels anys i, en segon lloc, l'organització dels municipis del Pla de l'Estany en la Mancomunitat Intermunicipal de l'Estany.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

- ALBERCH, R.; CLARA, J.; ROURA, G. (1981). *El Gironès. La Selva. La Garrotxa*. «Gran geografia comarcal de Catalunya», v. 3. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.
- BESCÓS, A.; VILARDELL, J. (1998). *El Pla de l'Estany. Cartografia prèvia d'una comarca reconeguda*. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany - Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- BLASI, P. (1922). *Geografia elemental de Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Editorial Pedagògica, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.
- BLASI, P. (1954). *Les terres catalanes*. Barcelona: Editorial Aymà.
- BUTINYÀ, J. (1933). «Comarca de Banyoles (Baixa Garrotxa)». A: *Àlbum meravella*. Vol. V. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- CASASSAS, L.; CLUSA, J. (1981). *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- CASTAÑER, M.; FAIG, M. (1983). *La Garrotxa. Medi natural, estructura econòmica i equipaments socials*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- COMPTE, A. (1974-1975). «Sobre els límits de l'Empordà». A: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XXII, p. 320.
- CONGRÉS DE CULTURA CATALANA. *Resolucions, 1* (1978). Barcelona: Congrés de Cultura Catalana.
- CONSTANS, L. G. (1951). *Bañolas*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.
- COROMINAS, J. M.; MARQUÈS, J. (1967-1973). *La comarca de Bañolas*. Girona: Diputació de Girona. 3 v.
- COROMINAS, J. M.; MARQUÈS, J. (1976). *La comarca de Besalú*. Girona: Diputació de Girona.
- FARRIOL, J. (1966). *Banyoles vora el llac*. Barcelona: Editorial Selecta.
- GALOFRÉ, J. (2020). «El pes de l'estany de Banyoles en la representació de la comarca del Pla de l'Estany». A: I. Cuadros; O. Fort (dir.). *La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 2020.
- GLANADELL, F. [et. al.]. (1931). *El problema comarcal de Catalunya*. Barcelona: Casa del Vallès.
- IGLÉSIES, J. (1966). *La realitat comarcal a Catalunya*. Barcelona: Editorial Bruguera.
- IGLÉSIES, J. (1967). *La divisió comarcal catalana*. Barcelona: Editorial Bruguera.
- LLUCH, E.; NELLO, O. (1983). *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- LLUCH, E.; NELLO, O. (1984). *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- NOGUÉ, J. (coord.) (2014). *Les comarques gironines. Catàleg de paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- PELLA I FORGAS, J. (1883). *Historia del Ampurdán*. Barcelona: Luis Tasso.
- PLA, J. (1974). *Un petit món del Pirineu*. Barcelona: Destino.

- RIERA, P. (1986). *L'àrea de Banyoles dins la divisió territorial de Catalunya. Recull documental, 1939-1985*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.
- RIERA, P. (ed.) (1983). *La nova divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- RIERA, P.; ROCA, A. (1992). *El Pla de l'Estany. Una economia diversa*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- RIGAU, A. M. (2001). *El teixit de la memòria*. Banyoles: Família Rigau i Oliver.
- RUEDA, I. [et al.] (1987). *L'organització comarcal de Catalunya: la consulta municipal* (1987). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SANTALÓ, M. (1923). *Per l'estudi de Catalunya: assaig monogràfic: El Gironès: concepte de la comarca geogràfica i dels seus factors*. Girona: El Autonomista.
- SANTALÓ, M. (1931). *El Gironès i Banyoles*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.
- SOLÉ I SABARÍS, L. (dir.) (1964). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Editorial Aedos. 2 v.
- TERRADES, M.; PICAMAL, ROSA M.; SERRA, M. (1981). *El Gironès. Aproximació a l'estructura socio-econòmica*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- VILA, P. (1977). *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- VILARDELL, J. (1977). *La comarca de Banyoles i la divisió territorial de Catalunya*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- XARGAY, X. (2003). «El Pla de l'Estany». A: Narcís-Jordi Aragó; Mariàngela Vilallonga (ed.). *Atles literari de les terres de Girona segles XIX i XX*. Vol. II. Girona: Diputació de Girona.

PREMSA

- Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* (Girona)
- Arrel* (Banyoles)
- Arrel* (Barcelona)
- Avant* (Banyoles)
- Avui* (Barcelona)
- Banyoles Socialista* (Banyoles)
- Butlletí d'Informació Municipal de Banyoles* (Banyoles)
- Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya* (Barcelona)
- Cartipàs de Festa Major* (Banyoles)
- Catalunya Exprés* (Barcelona)
- Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (Barcelona)
- El Bagant* (Banyoles)
- El Correo Catalán* (Barcelona)
- El Món* (Barcelona)

EL PROCÉS DE RECONeixEMENT DE LA COMARCA DEL PLA DE L'ESTANY

Fulls Informatius de la Mancomunitat de l'Estany (Banyoles)

Gra de Fajol (Olot)

Hoja del Lunes (Barcelona)

Horizontes (Banyoles)

L'Olotí (Olot)

Los Sitios de Gerona (Girona)

La Vanguardia (Barcelona)

Presència (Girona)

Punt Diari (Girona)

Revista de Banyoles (Banyoles)

Tele/eXprés (Barcelona)

ARXIUS

Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany

Arxiu del Consell Comarcal de Gironès

Arxiu del Consell Comarcal del Pla de l'Estany

Arxiu Històric de Besalú

Arxiu Històric de Girona

Arxiu Municipal de Beuda

Arxiu Municipal de Camós

Arxiu Municipal d'Esponellà

Arxiu Municipal de Girona

Arxiu Municipal de Maià de Montcal

Arxiu Municipal de Porqueres

Arxiu Municipal de Salt

Arxiu Municipal de Sant Ferriol

Arxiu Municipal de Sarrià de Ter

Arxiu Municipal de Serinyà

Arxiu Municipal de Vilademuls

FONTS ORALS

Gemma Busquets

Josep Callís i Franco

Josep M. Camarasa

Tomàs Cortada

Pere Feliu
Jaume Figueras
Anna Freixa
Antoni Freixa
Roser Juanola
Mariona Juncà
Josep M. Massip
Jeroni Moner
Oriol Nel·lo
Joan Nogué
Joan Olivas
Rosa Planella
Pilar Riera
Anna Roca
Isabel Rueda
Miquel Rustullet
Xavier Sanclimens
Jordi Xena

.....

SEGONA PART

Reptes de futur

Coordinació: Joan Nogué

.....

.....

La comarca del Pla de l'Estany

Gènesi i reptes de futur

GALOFRÉ, J. [et al.]

Banyoles: CECB, 2021, p. 103-107. (Quaderns; 40)

Per a un Pla de l'Estany 2.0

Ramon FOLCH

Doctor en Biologia, socioecòleg. Membre del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles i emèrit de l'Institut d'Estudis Catalans

Quantitat i qualitat

Catalunya és un territori quantitativament insignificant. En la seva configuració politicoadministrativa actual, sense la Franja de Ponent ni la Catalunya del Nord, fa 32.108 km² i té una població de 7,7 milions d'habitants (2021). Les terres emergides del planeta totalitzen una superfície d'uns 149 milions de km², habitats per una població de més de 7.800 milions de persones. És a dir, que Catalunya representa el 0,02% de les terres emergides del planeta i el 0,09% de la població humana. És ben poca cosa: a penes l'1‰ de la població mundial i un exigu 0,2‰ de la superfície terrestre emergida. A partir d'aquí, quin és el pes quantitatiu d'una comarca com el Pla de l'Estany...?

Aquests valors quantitatius no es corresponen amb els qualitatius, però. El PIB català representa el 3‰ del PIB mundial, és a dir el triple que podria esperar-se per la seva població, mentre que la llengua catalana ocupa la 88a. posició mundial per nombre de parlants, és la 17a. llengua de les Wikipèdies en nombre d'entrades. Semblantment, els 240 habitants per km² que té Catalunya suposen una densitat de població quatre vegades i mitja superior a la mitjana mundial, que és de només 52. Altrament dit: Catalunya és un territori molt petit, força poblat i bastant ric. I el Pla de l'Estany?

Una comarca de micropobles

L'actual divisió territorial catalana (2021) comprèn 42 comarques.¹ El Pla de l'Estany és de les més petites (només 262 km², el 0,8% de la superfície de Catalunya), però no pas de les menys poblades (123 habitants per km², enfront dels menys de 100 que tenen 22 altres comarques). De fet, si exceptuem el Barcelonès i les comarques del seu voltant, que superen els 1.000 habitants per km², totes les comarques catalanes tenen unes dimensions i unes densitats de població prou modestes. Raonablement, admet aquest territori els 947 municipis en què actualment (2021) es troba dividit? Semblaria que no. El Pla de l'Estany tot sencer, amb els seus 32.637 habitants (2020), té menys població que qualsevol barri del municipi de Barcelona. Catalunya té incoherències escalars, sembla evident. És en aquest context quantitatiu de partida, en termes absoluts i relatius, que convé considerar el present, i sobretot el futur, del Pla de l'Estany.

Darrerament, ha fet fortuna el concepte de *micropoble*. Es refereix a les poblacions que tenen menys de 500 habitants. Quatre dels onze municipis del Pla de l'Estany es troben en aquesta situació (Crespià, Esponellà, Palol de Revardit i Sant Miquel de Campmajor) i dos més (Camós i Vilademuls) no arriben als 1.000. Si ens referim pròpiament als pobles, no als municipis, només s'escapen de la condició de micropobles Banyoles, Camós, Cornellà de Terri, Meliànta (que és una urbanització de Fontcoberta), Mata, Miànigues i les Pedreres (que pertanyen a Porqueres) i Serinyà, i això perquè la majoria dels actuals municipis de la comarca agrupen diversos pobles menuts. En efecte, 55 de les 63 entitats de població de la comarca són micropobles (el 87% dels seus nuclis habitats). El Pla de l'Estany, doncs, és una petita comarca feta majoritàriament de micropobles i disseminats. Com encarar el futur des d'aquesta gran diversitat i petitesa quantitativa?

Hi ha raons històriques per explicar aquesta profusió de petits nuclis habitats i masos esparsos. És un patró lligat a les formes d'ocupació del sòl pròpies de la part més antiga de la Catalunya Vella. Un passat que explica moltes coses del present i que, en certa mesura, condiciona el futur, perquè les economies d'escala de la societat industrial no són gaire compatibles amb aquestes microdimensions demogràfiques. Però potser sí que ho són amb les de la tot just emergent societat postindustrial, i encara més amb les de la societat postindustrial postcovid-19. Tot dependrà de l'habilitat per fer de la necessitat virtut.

Estratègies de futur

Potser convindria un pla estratègic per a la comarca que imaginés escenaris, prefigurés i valorés actuacions i concertés voluntats. Seria un acte capital de previsió territorial o, si es

.....

¹ En rigor, 41 comarques i 1 entitat territorial singular, que és la Vall d'Aran. L'any 1987, moment en què es recuperà el sistema comarcal de 1936, abolit en l'època franquista, es consideraren 38 comarques, però de seguida (1988) se n'hi afegiren tres més (entre les quals, el Pla de l'Estany) i l'any 2015 encara una altra (el Moianès).

prefereix, de planificació socioambiental prospectiva. La planificació tecnocràtica més o menys estalinista està justament desprestigiada; es tractaria de concebre una altra cosa. Convindria un pla estratègic prospectiu, pressupostable, flexible i consensuat.

El Pla de l'Estany té una llarga cultura planificadora (més o menys exitosament aplicada, això és a part). Un precedent local antic són les Ordinacions per al bon govern i administració de la baronia d'Esponellà (1702), molt allunyades d'un pla estratègic modern, però igualment orientades a la bona gestió del territori.² Tots els municipis de la comarca disposen del seu planejament urbanístic (POUM i derivats) i per al conjunt de la comarca existeix un pla director urbanístic (PDU) que ha servit de marc als anteriors.³ Existeixen, també, una Diagnosi del sector agrari del Pla de l'Estany i un Pla estratègic del món rural,⁴ estudis centrats en l'activitat agrària. En el decisiu tombant postcovid-19, caldria una estratègia prospectiva, projectativa i consensuada entre poders públics i agents econòmics i socials que abastés tots els camps d'activitat, amb una orientació postindustrial i sostenibilista pròpia del segle XXI.

El pes quantitatiu del Pla de l'Estany l'allunya de tota capacitat competitiva, en termes d'economia d'escala, que no es basi en l'explotació de nínxols especialitzats. La comarca anirà a remolc, si no identifica i desenvolupa les seves esclatxes d'oportunitat. Les té, però no es deriven de la iteració de les pràctiques del passat, ni en agricultura, ni en indústria, ni en serveis, ni en gestió ambiental, urbanística i territorial. Es troben en les noves demandes emergents. Diversos analistes han identificat les principals característiques del nou paradigma emergent de producció, consum i formes de vida, ara que es fa evident l'esgotament del model imperant en el darrer segle.⁵ Convindria reflexionar i projectar actuacions en aquesta direcció. La pandèmia provocada pel coronavirus SARS-CoV-2 ha impulsat el teletreball, que fins a l'any 2020 no va ser gran cosa més que una possibilitat teòrica. Això ha obert les portes a una relocalització residencial i productiva més prometedora que tots els intents de redistribució demogràfica fets anteriorment. Als micropobles del Pla de l'Estany se'ls presenta una gran oportunitat, que ha de ser convenientment pilotada. Caldria gestionar adequadament l'oferta per atendre aquesta naixent demanda. Això exigeix disposar de la nova estratègia a què em refereixo, a fi de governar convenientment els instruments urbanístics i de foment. Si no hi

.....
² Custodiades durant anys per la família Fortuny, hereva de la baronia d'Esponellà, es troben actualment dipositades a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC1-1243, T-1217). Des de gener de 2021 són accessibles digitalment (<https://anc.gencat.cat/ca/detall/article/Nou-article-05145>).

³ La redacció del PDU del Pla de l'Estany va ser instada pel Consell Comarcal i decidida per la Generalitat de Catalunya, que l'encarregà (2006) a la consultora Estudi Ramon Folch (en col·laboració amb KGB i Merit). S'aprovà definitivament l'any 2010. Els grans canvis socioeconòmics esdevinguts d'aleshores ençà han desfasat, en bona mesura, aquest PDU.

⁴ Encàrrecs del Consell Comarcal a Arrels a Taula (2018) i a la càtedra de Geografia i Pensament Territorial de la Universitat de Girona (2020).

⁵ Al respecte, són significatius els plantejaments fets per la revista britànica *The Economist* («The World in 2021», novembre 2020), líder de pensament i opinió en el camp socioeconòmic des de la seva fundació, l'any 1843.

ha objectius i regles prèvies, l'oportunitat pot fàcilment degenerar en conflicte. En tot cas, la preservació dels valors ambientals i el bon ús dels recursos naturals, aigua inclosa, haurien de quedar garantits.

Hi ha altres fronts. El model energètic deu ser un dels més significatius. El Pla de l'Estany podria inclinar-se per maximitzar l'estalvi i l'eficiència (consumir només el que és necessari i fer-ho amb instal·lacions d'alt rendiment) i fomentar la generació elèctrica distribuïda, especialment la fotovoltaica. També podria fomentar la mobilitat elèctrica, començant per les flotes públiques.⁶ La producció de biogàs a partir de residus urbans industrials i de depuradores és igualment una tecnologia madura. La generació distribuïda, integrada en l'espai rururbà, podria contribuir a una nova estructura territorial molt interessant, coherent amb els principis de l'economia circular.

Això connecta amb la reconcepció de l'espai agrícola i també del teixit industrial. Quan parlem d'espai rururbà ens referim, justament, a un territori alhora rural i industrial, ben comunicat i mallat amb fibra, on els productes de quilòmetre zero tenen un primer àmbit de consum en l'àmbit local. Amb el turisme rural no basta, ni de bon tros. A l'escala del segle XXI, tota la comarca hauria de funcionar com un municipi dels d'abans, amb Banyoles com a *downtown*, amb les identitats locals preservades, però amb els sistemes productius coordinats i amb la gestió mancomunada dels serveis. Banyoles, filla de l'aigua (el nom ens ho recorda), antic aiguamoix rectificat per obra de recs laboriosos, potser hauria de subratllar el seu ADN hidrològic i fer-ne bandera. Estaria bé que prefigurés el caràcter rururbà de la comarca amb l'exaltació d'una estructura urbana trufada de verd productiu i més girada cap a l'Estany que no pas ara.

En tot cas, en aquesta nova visió estratègica de la comarca caldria anar molt més enllà del mer exercici d'estil. La voluntat projectativa concertada seria imprescindible per no generar simple fum retòric. Això exigeix la participació i concertació activa de tots els agents socials i socioeconòmics i l'adopció d'escenaris de viabilitat econòmica i de finançament de la imprescindible enginyeria de transició, és a dir de les actuacions per transitar de la situació actual a la desitjada. Aquest pla estratègic de rururbanització sostenibilista hauria d'anar associat a la redacció i implementació de projectes finançats (no pas subvencionats) conduents a la real transformació del territori a deu o quinze anys vista.

Un nou imaginari

La qüestió segurament més important seria concertar-se entorn d'un nou imaginari per a la comarca. Els imaginaris ordenen la vida de les col·lectivitats, baldament no estiguin escrits

.....

⁶ Convé recordar que la companyia TEISA (Transports Elèctrics Interurbans S.A.) inicià l'activitat amb una flota de vehicles elèctrics l'any 1921...

enlloc (per això s'anomenen imaginaris, justament). Són el conjunt de valors i d'imatges que governen el comportament col·lectiu. En el Pla de l'Estany actual, conviu un antic imaginari rural desgastat amb un imaginari urbà i industrial de perfil baix. S'hi afegeix, encara, un resilient imaginari urbà desorientat, aportat per la població nouvinguda que prové de grans espais urbans (neorurals o persones urbanes que han canviat de residència). El conjunt és prou heterogeni i no gaire vigorós.

Per això cal un nou imaginari construït per elevació, capaç de seduir uns i altres amb nous valors de present i, sobretot, de futur. Si ja es parla de societat postindustrial, també té sentit pensar en una societat postrural. Segurament caminem cap a una integració d'aquests dos espais, que es fondrien en una ruralitat territorial de mentalitat urbana. Les emergents idees sostenibilistes, l'economia circular o els productes de quilòmetre zero són conceptes integrables en aquest nou model de disposició territorial rururbana. La qüestió, en definitiva, és: aquesta comarca nascuda per *no* ser Gironès, què *sí* que voldria ser...?

La comarca del Pla de l'Estany

Gènesi i reptes de futur

GALOFRÉ, J. [et al.]

Banyoles: CECB, 2021, p. 109-114. (Quaderns; 40)

Identitat i complicitat territorial: garantint l'encaix entre la capitalitat i la ruralitat

Anna ROCA TORRENT

Consultora agroterritorial i professora associada de la UdG

La comarca del Pla de l'Estany després de 35 anys de vida

Potser fora bo començar recordant que el que avui és la comarca del Pla de l'Estany ja tenia atribucions i funcions organitzatives i administratives abans de ser declarada oficialment comarca l'any 1988. En concret, des de l'any 1975, amb la Mancomunitat Intermunicipal de l'Estany, els onze municipis que la conformen varen deixar constància de la llarga trajectòria de reivindicació comarcal i es varen unir per impulsar una gestió de serveis en comú. Per tant, en realitat i oficiosament, la comarca existeix des de fa prop de cinquanta anys i, si anem enrere i ens fixem en el posicionament oficial de l'Alcaldia Constitucional de Banyoles a la Ponència d'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya (el 30 de gener de 1932), llavors arrossegàiem gairebé noranta anys de reivindicació comarcal.

Al sentiment de pertinença comuna (en paraules de Miquel Rustullet, responsable de Cultura del Consell Comarcal del Pla de l'Estany l'any 2008), s'hi afegeix una història compartida i una eufòria reivindicativa, la màxima expressió de la qual fou la creació de la Comissió pel Reconeixement de la Comarca (de finals dels anys setanta) i plasmada en nombrosos documents ja publicats, la majoria compilats en l'obra *L'àrea de Banyoles dins la divisió territorial de Catalunya*, de Pere Riera (1986), obra que replicava l'enfocament magistral i necessari d'Enric Lluç i Oriol Nel·lo (1984).

Ara bé, a efectes pràctics –que és, al meu entendre, com s'hauria d'avaluar l'experiència comarcal–, el Pla de l'Estany continua essent una comarca amb límits difosos, tot i que vàlida pel que fa a distribució de serveis i d'eficiència. Així queda palès en diferents estudis sobre reorganització territorial catalana a partir de diferents criteris com els mercats, les trucades telefòniques, l'evolució de les jerarquies funcionals i de relacions diàries o l'evolució de les xarxes urbanes. Bona part els trobem reflectits en diferents propostes, com per exemple les municipals (Casassas; Clusa, 1981), les àrees funcionals de l'Institut Universitari d'Estudis Territorials (1980) o l'Informe Roca (informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya, 2000). També és una comarca amb un important dinamisme socioeconòmic, en bona part com a resultat de la seva situació estratègica a cavall entre la muntanya i la marina i, per tant, ben comunicada. Conformava una àrea d'influència, de relacions humanes quotidianes, una unitat de decisió i de gestió de serveis i una eina de planificació de polítiques públiques, amb una bona correspondència entre les cartografies institucional i real.

Estem parlant d'una comarca de dimensió petita (Pau Vila, l'any 1976, s'hi referia com a subcomarca) i poc poblada. L'any 2021, Banyoles ha assolit el sostre de 20.000 habitants, amb densitats elevades només a la capital, atès que el seu terme municipal és reduït, mentre que la taca urbana s'estén més enllà de Camós, Porqueres i Borgonyà, i amb una àrea d'influència que s'eixampla en fluxos i interdependències confusos per la proximitat de les comarques de la Garrotxa, l'Alt Empordà i el Gironès. Una comarca amb identitats molt marcades i arrelades, una unitat «sentida» (Mendizàbal, 2009), un patrimoni natural excepcional que també reforça el paper de la capitalitat i de l'entorn (sistema hidrogeològic de l'estany de Banyoles), una història en comú i una singularitat de la llengua (amb temps verbals i paraules que no surten al diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans). Potser, però, una comarca amb una denominació (Pla de l'Estany) poc encertada. La gent no es fa seu el nom, no se sent del Pla de l'Estany. El gentilici *plaestanyenc* no funciona, com sí ho fa el d'*altempordanès* o el de *garrotxí*. El ciutadà, de sempre, se sent de la comarca de Banyoles. Curiosament, una cerca informal a Google ens n'adverteix: després de la institució comarcal ens deriva a «comarca de Banyoles». Proveu-ho!

Es pot parlar, doncs, d'una experiència reeixida a partir d'una àrea d'influència i d'una xarxa d'interrelacions amb el territori proper. La tasca desenvolupada pel Consell Comarcal (i delegada per la Generalitat de Catalunya) com a eina de comunitat i cooperació municipal en promoció econòmica, impuls de la llengua, cobertura dels serveis socials o desplegament del turisme, només per posar alguns exemples significatius, ho avala. No obstant això, no deixa de ser un instrument d'assistència als petits municipis mentre el país continua sense abordar la fragmentació municipal o l'urgent adaptació a les àrees bàsiques territorials del Pla territorial general de Catalunya, contradictòriament encara pendent.

Segurament per motius aliens al dinamisme comarcal no s'han pogut impulsar els elements naturals únics que li conferirien el màxim marc de protecció en forma de parc natural, amb projecció internacional. Per contra, però, la comarca és un paradís del turisme senderista (a

peu, a cavall o en bicicleta), al qual ofereix un patrimoni i un paisatge rural ric en contrastos geològics, històrics i dirigit a un públic dimensionat i que tendeix a repetir l'experiència. Aquest nexa entre salut, natura i esport caracteritza la comarca i al mateix temps hauria de cimentar les bases per construir un futur en què la conscienciació socioecològica fos el model a seguir. Pel seu èxit definitiu, a la comarca només li manca la complicitat i la coparticipació de tots els municipis, així com extreure la cura del territori per trobar l'encaix entre la ruralitat, que requereix atenció i concreció espacial, i una àrea urbana que potencia l'esport d'elit amb projecció internacional.

Els reptes de futur

La comarca, per proximitat, diversitat i poca complexitat, té un àmbit territorial prou idoni per reflexionar primer i vertebrar després els desafiaments de futur més immediat en termes alimentaris i energètics amb un doble objectiu: per una banda, afavorir l'autoprovèiment i reduir les emissions de gasos d'efecte hivernacle i, per l'altra, minimitzar la vulnerabilitat davant l'emergència climàtica. En efecte, es tracta d'abordar grans temes de país en els quals l'escala comarcal permet l'escenificació plausible d'iniciatives i de projectes, reptes impossibles a escala municipal. Incloure l'alimentació en la planificació del territori vol dir recuperar espais d'horta al voltant dels pobles, varietats locals, tradicions culinàries i receptes locals, però també implica diversificar la cultura alimentària amb els mestissatges sobrevinguts i plenament integrats, inculcar nous hàbits més sans i saludables en la restauració col·lectiva o promocionar obradors compartits per processos de transformació agroalimentària local. Potser fins i tot establir un centre de distribució de productes frescos (*foodhub*) per abastir els mercats i les botigues de proximitat dels barris i pobles. Alimentació, salut, cultura, ciutadania han d'esdevenir vectors de futur per a la cohesió socioeconòmica de la comarca. En aquest sentit, el Consell Comarcal ja fa temps que vetlla per visibilitzar la feina de la pagesia i el paisatge agrari ben endreçat, però impactat per preocupants nivells de contaminació de nitrats d'origen animal, especialment en l'àmbit més central de la comarca. L'entitat disposa d'un full de ruta (Pla estratègic del món rural) per activar polítiques públiques interconnectades amb diferents àrees temàtiques (proveïment alimentari, energies renovables) i aixoplugar així accions per redirigir les baules del sistema agroalimentari cap a models més responsables i resilents. Tant de bo es facin seves les paraules de Martí Boada (Sardà; León, 2021): «Si hi hagués coherència en la conducta, en la mobilitat, en les formes d'alimentació... seria revolucionari».

Un debat que segueix pendent

La delimitació territorial de la comarca, indistintament de si s'aborden o no canvis en els seus límits geogràfics imprecisos, continuarà essent efectiva i viable com a organització de gestió (politicoadministrativa) sempre que s'incorporin de manera progressiva les dinàmiques canviants que l'estructura territorial exigeix. Fa quasi cinquanta anys es buscava l'eficiència de l'administració i la unitat geogràfica comarcal ha demostrat ser útil, encara que millorable (a raó de reflexionar sobre quines funcions s'hi volen gestionar i administrar). A més, la majoria

dels municipis, per petits i per manca de competències i de pressupost, no podrien entomar sols els reptes de futur definits. En aquest sentit, les vegueries que reuneixen territoris diversos i complexos (especialment la de Girona, però no pas la del Penedès) són massa grans i plurals per consensuar marcs de treball estables i amb perspectiva de futur.

En el cas del Pla de l'Estany, l'àmbit territorial coincideix amb l'àrea administrativa, tot i que hi ha un munt de dinàmiques, sobretot socioeconòmiques (de dins i de fora de l'àmbit comarcal, des del desdoblament d'una carretera fins a la localització d'un nou pol logístic, per posar algun exemple), que podrien alterar la correlació de forces de la unitat funcional i complicar-ne la gestió interna. La majoria de les delimitacions comarcals, però, ja sigui amb capitalitats fortes, ja sigui amb més d'un nucli funcional (el Baix Empordà o la Selva en són bons exemples), no han sortit erosionades d'aquest procés més enllà de la discussió eterna dels límits comarcals.

Tendim a establir multitud de delimitacions en els mapes, però ens fa por esborrar-ne alguna, encara que no serveixi, de manera que sempre hi haurà incongruències i contradiccions per solucionar. La cartografia de la divisió territorial presenta un munt de peces d'un trencaclosques que no acaben d'encaixar i ens podríem preguntar si ho han de fer. Però és que la geografia catalana també presenta territoris amb un alt nivell de complexitat i que encara estan pendents de resposta política. Un bon exemple és el de la Baixa Tordera, una àrea funcional també de dimensions reduïdes, àmpliament reconeguda (Burgueño, 2004; Informe Roca, 2000) i debatuda, que es troba encaixonada entre fronteres comarcals (la Selva i el Maresme), veguerials (de Girona i metropolità) i provincials (Girona i Barcelona). Curiosament, fins i tot les barreres físiques, com el riu Tordera, són precisament l'element de cohesió d'aquest àmbit geogràfic, també reivindicat, que fa ben poc ha sigut objecte d'estudi per preservar el seu espai agrari especialitzat i per planificar-ne el futur de manera col·lectiva sota la denominació d'Espai Agrari de la Baixa Tordera (Diputació de Barcelona, 2021).

Certament, però, hem de reconèixer que el debat comarcal, tot i que és latent a escala local, no està de moda i els mitjans, encara que sigui una qüestió de redefinició administrativa i de redistribució de poder (que no és poc), se'n fan ben poc ressò. Per exemple, una de les darreres reorganitzacions –la del Penedès– va tenir lloc l'any 2017 arran d'una forta demanda popular que acumulava anys de reivindicació, marc en el qual el Govern de la Generalitat de Catalunya va aprovar la nova vegueria del Penedès, que va redibuixar el mapa de la divisió territorial catalana, i amb la qual el Parlament de Catalunya va haver de modificar la llei de vegueries. Amb tot, però, segueix vigent una divisió provincial qüestionada, que també genera confusió i contradicció.

Així doncs, les divisions territorials de Catalunya i les seves múltiples extensions en termes de delegació de funcions del poder autonòmic han estat força oblidades (potser posem més la mirada en els problemes globals i prestem poca atenció a la seva implementació local), però la cerca de l'eficiència territorial arran de la crisi sanitària de la covid-19 les ha posades d'actualitat. Primer vàrem descobrir la cartografia administrativa dels límits de les àrees

bàsiques de salut, que en el cas de la de Girona s'estén fins a mig Maresme. Més endavant, es varen imposar els confinaments perimetrals comarcals, fet que ens obligava a resseguir el mapa de carreteres per identificar, geogràficament, les nostres activitats diàries (feina, residència, ús d'equipaments públics, etc.) per evitar mals majors. D'ara en endavant caldrà, doncs, estar amatents a si aquestes ratlles imaginàries dels mapes carregades de simbolisme (identitat, història, cultura, poder, etc.) continuen tenint sentit pràctic i aporten racionalitat al territori, procuren iniciatives i projectes integradors i interactuen amb d'altres àmbits per generar complicitats.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BURGUEÑO, Jesús (2004). «La Tordera. De límit provincial a eix vertebrador d'una comarca». *Revista Matinals*, núm. 2.

CASASSAS, Lluís; CLUSA, Joaquim (1981). *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. (Temes bàsics: 5)

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2021). *Pla de gestió i desenvolupament de l'Espai Agrari de la Baixa Tordera*. [Nota de premsa: <<https://www.diba.cat/web/sala-de-premsa/-/la-diputaci%C3%B3-de-barcelona-impulsa-una-consulta-ciutadana-sobre-l-espai-agrari-de-la-baixa-tordera-amb-cinc-municipis-del-territori>>]

Informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya. Comissió d'experts creada per acord del Govern el 3 d'abril de 2000 a instància de diferents grups del Parlament de Catalunya (2000). Barcelona.

INSTITUT UNIVERSITARI D'ESTUDIS TERRITORIALS (1979). «Estudi de delimitació de les àrees funcionals de Catalunya: avenç del treball». A: LLUCH, E.; NELLO, O. (1984). *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

LLUCH, E.; NELLO, O. (1984). *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

MENDIZÁBAL, Enric (2009). «L'organització territorial administrativa de Catalunya, un problema irresoluble». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 67-68.

RIERA, Pere (1986). *L'àrea de Banyoles dins la divisió territorial de Catalunya. Recull documental, 1939-1985*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.

SARDÀ, Rita; LEÓN, Adrián (2021). «Entrevista a Martí Boada. El catastrofisme ofega la possibilitat revolucionària de canviar les coses». *El 9 Nou*, 13 de març de 2021. <<https://el9nou.cat/osona-ripolles/senseboira/marti-boada-el-catastrofisme-ofega-la-possibilitat-revolucionaria-de-canviar-les-coses/>>

VILA, Pau (1976). «Conferència "Visions geogràfiques de Catalunya"». A: RIERA, Pere (1986). *L'àrea de Banyoles dins la divisió territorial de Catalunya. Recull documental, 1939-1985*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.

La comarca del Pla de l'Estany

Gènesi i reptes de futur

GALOFRÉ, J. [et al.]

Banyoles: CECB, 2021, p. 115-119. (Quaderns; 40)

Identitat, territori i paisatge: 35 anys de la comarca del Pla de l'Estany

Javier MARTÍN-UCEDA

Doctor en Geografia. Professor associat al Departament de Geografia de la Universitat de Girona

Si el lector llegeix *Pla de l'Estany*, probablement li vindrà al cap la mateixa imatge que em ve a mi quan escric aquest text. A diferència de la majoria de comarques catalanes, que poden tenir diferents imaginaris associats, per a aquesta la imatge és inequívoca i dona la força que l'articula.

La construcció d'una identitat territorial, vinculada al paisatge a l'entorn de l'estany de Banyoles, entre Rocacorba i els Terraprims, donà fruit a la comarca actual fa trenta-cinc anys. Pau Vila no la recollí en la seva innovadora proposta, aprovada per la Generalitat republicana abans de l'esclat de la guerra. Recuperada la democràcia i les institucions del país, les competències en ordenació del territori foren les primeres a desenvolupar-se. Fruit d'aquest debat, i d'una forta reivindicació, s'incorporaren les «noves» comarques a partir de la Llei de territori del 1988. Entre elles, el Pla de de l'Estany. Aquestes noves comarques van ser el resultat, per tant, d'una reivindicació, d'un sentiment i reconeixement del territori. Per tant, d'una vinculació al lloc molt treballada, d'una singularitat basada en l'afirmació d'uns valors paisatgístics i territorials; potser un dels millors exemples del que és una comarca, a la manera de la geografia regional francesa.

El Pla de l'Estany està determinat per algunes realitats geogràfiques que cal destacar: per un costat, el pes de la identitat vinculada als seus paisatges i el lloc; per l'altre, un territori estructurat per un poblament dispers, de micropobles, però amb una capital clara, i, en darrer lloc, una coherència física i localització geogràfica al marge, en part, dels corredors principals. El poblament de la comarca està determinat per un escampall de nuclis petits, integrats en el seu entorn, i per Banyoles i la seva àrea urbana amb Porqueres, que articulen l'activitat socioeconòmica i els serveis seguint una lògica de centre-radis al voltant. Una comarca coherent en l'aspecte humà, però també geogràfic, com a unitat singular desplaçada dels grans eixos estructurants: el nord-sud, paral·lel al Mediterrani, i l'est-oest, seguint els Pirineus, una posició que la fa perifèrica, però que ha contribuït a la seva identitat diferenciada. Una perifèria, però, molt menys buida del que podria semblar, amb un teixit econòmic consolidat, tant en l'àmbit agrícola com en el ramader, amb una certa indústria de referència, uns serveis bàsics també de qualitat i una població creixent en la qual conviuen locals i nouvinguts d'arreu que han trobat en aquestes latituds el seu lloc, i s'hi reconeixen.

Des del punt de vista de la gestió, les comarques han suposat alguns èxits importants. El més destacat: l'aprovació dels consells comarcals com a organisme de suport als municipis, de treball comú i de cooperació. Aquest recolzament és especialment important per als municipis més petits, que, sovint, no tenen prou força o capacitat per tirar endavant polítiques o accions tan importants com les de desenvolupament econòmic, el transport escolar o la gestió dels residus. En comarques de reduïdes dimensions com la del Pla de l'Estany, la divisió comarcal facilita que aquesta gestió sigui més fàcil, més propera als ciutadans. Probablement, i vinculat a un comentari anterior, l'exemple del Pla de l'Estany dona sentit a la comarca com a unitat funcional i també al corresponent Consell Comarcal.

Pel que fa als punts negatius, també com a comentari general i extrapolable a d'altres comarques, tindriem la debilitat, en part, d'una institució com és el Consell Comarcal. Per a molts dels serveis que presta, caldria millorar-ne el finançament i els recursos, dotar de més capacitats l'escala supralocal per garantir una millor cooperació entre els municipis i el reforçament de les necessitats per als que tenen menys capacitats. Per a la realitat de la comarca, el nivell supralocal guanya tot el sentit: per gestionar els micropobles, però també les àrees urbanes.

Governar el territori, gestionar les dinàmiques

El debat sobre una nova articulació territorial no és nou a Catalunya. Tot i que les comarques de Pau Vila reconeixien la funcionalitat com a element articulador de les comarques, la seva realitat avui, vuitanta anys després, és una altra. I no només això: estem davant de moltes funcionalitats i articulacions del territori diferents. El nostre país, tot i petit, és molt divers i complex. La comarca no té sentit en alguns contextos, com el metropolità, però sí en d'altres. Potser en alguns la vegueria pot ser una solució més adequada. Cal llegir bé el territori.

Els municipis, en especial els petits, com són la majoria dels del Pla de l'Estany, no tenen capacitat per gestionar moltes de les dinàmiques territorials o serveis essencials com els que s'han mencionat anteriorment, i per això requereixen d'ens supralocals com el Consell Comarcal. Però també hem fet ja esment de les seves mancances. Les ciutats i dinàmiques urbanes igualment requereixen d'altres escales de gestió. No tenim gaire tradició en aquest país de gestionar supralocalment. S'han fet avenços amb plans directors urbanístics, per exemple. Però es pot anar encara més enllà, gestionant més elements a part de l'urbanisme. La gestió integral del territori i del paisatge són bons exemples sobre els quals s'ha avançat, però també s'hi pot fer més, apuntant per exemple a alguns dels reptes territorials que ja tenim a sobre, com és la transició socioecològica, que hauria de comptar amb un model energètic o econòmic d'escala i de proximitat.

Per tant, pensant el paper de les comarques com a unitat, són necessàries en casos com el del Pla de l'Estany, per la seva mida i realitat. Potser es podrien agrupar en el Consell Comarcal moltes competències i recursos per fer front a les dinàmiques i processos propis. Podem imaginar, i plantejar, una estructuració administrativa molt més flexible, que s'adapti a cada realitat territorial, menys uniforme per al conjunt de Catalunya i més pròxima a les necessitats reals i funcionals; apostar per governar la geografia funcional.

Sobre els reptes de la comarca del Pla de l'Estany

A banda dels reptes derivats de la gestió, n'hi ha d'altres que poden suposar importants impactes a la comarca. Alguns tenen una escala global, d'altres en canvi un caràcter local. Els primers es relacionen amb els impactes derivats de la crisi socioecològica i el canvi climàtic, entre d'altres, i poden tenir efectes sobre elements tan importants per a la comarca com el paisatge, el medi ambient o la qualitat dels recursos naturals. Són reptes globals de la humanitat que haurem de fer front com a societat.

Centrem-nos, però, en els de l'escala més propera. Alguns també tenen un component més enllà dels límits comarcals o de l'entorn, però certament moltes de les solucions i respostes provenen d'un vessant local.

Un dels aspectes ja mencionats anteriorment és el caràcter, en part, perifèric del Pla de l'Estany, pel fet d'estar situada fora dels principals eixos. Tot i això, la seva connectivitat amb Girona ha fet constituir quasi un continu urbà entre Banyoles-Porqueres-Cornellà, pràcticament fins a Sant Julià de Ramis, Sarrià de Ter i la capital, i d'allà en connexió amb la resta de la xarxa. Aquests corredors i els pols que els articulen es reforcen en un context de ciutats-xarxa, de megaregions i d'hiperconnexió, mitjançant els quals les ciutats més grans tendeixen a convertir-se en centres d'atracció que acumulen les inversions i les capacitats, i reforcen el seu centralisme en l'escenari global, amb la qual cosa deixen al marge els espais menys connectats. Davant d'aquesta realitat, cada «perifèria» ha de desenvolupar la seva estratègia, la seva aposta per avançar en el món multipolar, una aposta que passa per connectar-se a la xarxa o, si no,

per mantenir-se en una posició de diferenciació. Aquesta segona opció, però, requereix d'un relat propi. El Pla de l'Estany el té, però caldria reforçar-lo amb els canvis que s'albiren i que hem anat mencionant.

El Pla de l'Estany, com d'altres comarques del seu entorn, acull una part important de treballadors que han de fer la seva jornada laboral en ciutats més grans, precisament en la línia del que s'ha mencionat abans de la capacitat d'atracció de les grans ciutats. Aquest «residencialisme», en part evidenciat pel continu urbà fins a Girona, és senyal d'una bona qualitat de vida, però també demostra que cal reforçar possibilitats per retenir la classe treballadora, perquè pugui desenvolupar-hi la seva activitat. Elements com infraestructures de connectivitat o la fibra òptica són imprescindibles. S'ha de poder retenir el talent i captar-lo amb els valors que el diferencien de la resta.

El recent i ràpid creixement del teletreball a partir de la covid-19 ha obert una oportunitat. Molts dels nuclis i petits pobles poden augmentar la població, tal com s'ha començat a constatar. Però cal saber com consolidar aquestes escletxes perquè siguin oportunitats que preservin els valors del territori i ajudin que el teixit socioeconòmic continuï apostant per quedar-se. De fet, els valors que diferencien el territori són els que poden donar l'afegit i aportar el tret diferenciador en la globalitat.

Perquè al contrari del que molts poden pensar, en el context actual mundial, el lloc és important. El que és local agafa força com a estratègia per tenir èxit competitiu. No significa que calgui renunciar al que és global, significa que cal saber conjugar els dos elements i, per fer-ho, cal relat, estratègia, planificació. Cal reflexionar i posicionar-se.

A manera de conclusió

El Pla de l'Estany, tot i ser de les comarques més joves, està ben consolidada, per la seva articulació geogràfica i territorial, però també pel seu context social i administratiu. Aquesta realitat és un avantatge competitiu per afrontar els reptes plantejats. Tot i això, cal avançar mirant el futur amb algunes reflexions sorgides de la lectura de la realitat territorial.

Per un costat, cal continuar apostant per coordinar les dinàmiques territorials, per intentar reforçar una geografia funcional que necessita ser gestionada. Des del territori cal reivindicar un debat de país i plantejar-lo serenament –tot i que és difícil–, per poder ordenar i planificar en funció de les realitats actuals, amb eines i instruments adequats al present.

Per l'altre, cal ser conscients –ara més que mai– de les fortaleeses, per reforçar-les, i de les debilitats, per gestionar-les i convertir-les en oportunitats. Fa anys que es diu que el lloc no és important, però no és així. El lloc, la vinculació al territori, és el que ens diferencia de la resta i, per tant, el que ens dona un caràcter que pot ser l'element vertebrador per competir, això sí, en un sistema mundial de xarxes i nodes que competeixen entre ells. Diversos

instruments s'estan desenvolupant per afrontar el futur, com les agendes urbanes i territorials, que uneixen objectius de desenvolupament sostenible humà. A vegades sembla que aquests instruments són cosa llunyana, que es queden en poca cosa més que un document. Certament, succeeix en algunes ocasions. Potser massa sovint. Però fer-los i creure-hi vol dir tenir una guia capaç d'ajudar a treballar transversalment per aconseguir els objectius, per assolir un territori resiliència, dinàmic i atractiu, sense oblidar que la preservació dels valors és l'única manera de diferenciar-se, el pilar fonamental de qualsevol estratègia territorial en el context global.

La comarca del Pla de l'Estany

Gènesi i reptes de futur

GALOFRÉ, J. [et al.]

Banyoles: CECB, 2021, p. 121-125. (Quaderns; 40)

Generació Pla de l'Estany

Laura OLIVAS

Responsable de comunicació i activitats formatives del Servei de SIG i Teledetecció (SIGTE)
de la Universitat de Girona

Tothom es creu que la seva comarca és la millor del món. Els del Pla de l'Estany també ens ho pensem, naturalment. Però en aquest cas hi ha una diferència ben remarcable: el Pla de l'Estany és la millor comarca del món.

Adaptació de la cita de Jaume Farriol a *Banyoles vora el llac* (1966)

Soc d'una generació que ha nascut amb la comarca constituïda, bona i feta, a punt per estrenar. Una generació, la del 1987, que no ha viscut la reivindicació històrica de la comarca, ni s'ha hagut de preocupar mai de quins havien de ser els límits comarcals, ni decidir quin nom posarien a la novinguda. Soc de la generació que ha nascut i crescut al mateix temps que ho feia la comarca. És per això que en aquest article exploro en veu pròpia, i també col·lectiva, la meva experiència de viure a la comarca del Pla de l'Estany així com els reptes de futur que com a generació tenim al davant.

Passat: variant, Barcelona'92 i TEISA

El primer record que em connecta amb la comarca és quan es va inaugurar la variant Girona-Olot, la principal via de comunicació que travessa la comarca del Pla de l'Estany de nord a sud i comunica amb les seves veïnes, el Gironès i la Garrotxa. La transformació viària del

desdoblament –que va coincidir amb els Jocs Olímpics del 1992– va permetre millorar la connectivitat dins i fora del Pla de l'Estany, a la vegada que va suposar el creixement d'alguns municipis de l'entorn de la variant (Porqueres, Serinyà, Cornellà del Terri, Palol de Revardit, etc.). És ara que m'adono que aquesta via ràpida va dibuixar una ratlla transversal en el territori, que va separar el meu veïnat –on he viscut tota la vida– amb la urbanització de l'altre costat, una carretera que en quinze minuts et deixava a les portes de Girona i marcaria una manera de relacionar-nos amb la capital gironina.

El segon record són les Olimpíades del 1992. Tot i que tenia poc més de cinc anys, recordo com esperàvem davant de casa l'arribada de la torxa olímpica. Poc sabia en aquell moment la importància que aquella fita històrica tindria per a la ciutat de Banyoles i de retruc per a la comarca. La construcció de la Vila Olímpica i la injecció econòmica de Barcelona'92 van permetre fer créixer urbanísticament la capital comarcal, remodelar la ciutat i augmentar en nombre d'habitants. Aquesta efemèride va posar la comarca sobre el mapa.

Sens dubte, però, el record que m'ha ajudat a traçar aquesta cartografia comarcal i fer emergir el sentiment de pertinença a un territori –potser perquè ja tenia la majoria d'edat– ha estat la TEISA. Més ben dit: l'anar i venir de Barcelona o Girona durant l'època universitària. El fet de marxar i viure temporalment a fora va ajudar a identificar-me encara més amb un lloc, una identitat clara i ben definida del domini que et pertany: onze municipis, un estany i un territori prou petit. En aquest cas, segurament el «soc de Banyoles» s'imposava per sobre el «soc del Pla de l'Estany».

Tanmateix, és en els darrers mesos que, personalment, he tingut una connexió més forta amb la comarca. Primerament, quan a causa de les restriccions de mobilitat derivades de la pandèmia he pogut explorar els confins del meu municipi, Cornellà del Terri, i, més endavant, perquè m'ha permès redescobrir alguns racons del territori plaestanyenc. Durant aquest temps, he tingut l'oportunitat de valorar i apreciar el patrimoni natural i cultural que tenim al nostre voltant, a la vegada que he entès que, tot i ser una comarca minúscula, la divisió comarcal actual té un sentit i una coherència.

Present i reptes de futur del Pla de l'Estany

El fet de tornar a viure a casa després d'un temps vivint a fora m'ha fet adonar que el Pla de l'Estany reuneix el millor del poble i de la ciutat. Una barreja de ruralitat i món urbà que fa que esdevingui un bon lloc per viure-hi, per instal·lar-s'hi. I és que no soc l'única que ho pensa. També ho han fet molts altres de la meva generació, ja siguin de la comarca o no, que han vingut a habitar en terres banyolines tot buscant una millor qualitat de vida.

Alguns s'hi van instal·lar a correuita just després d'acabar la universitat; d'altres, quan han trobat feina a la zona, han decidit emprendre un negoci o bé quan ha sigut el moment de tenir fills. Aquest retorn progressiu de la ciutat cap a la comarca –d'una generació que actualment ronda la trentena– s'ha fet més evident sobretot després de la pandèmia. Els factors són múltiples i diversos: interès creixent pels entorns rurals, expulsió de les ciutats pels preus

abusius en el lloguer de l'habitatge, manca de feina a causa de la crisi, oportunitats en el teletreball, etc. Caldrà una mica més de temps (i de dades contrastades) perquè es confirmi aquesta tendència.

No obstant això, en part, el problema segueix persistent a Banyoles. Trobar un pis o una casa a la comarca és una tasca complicada avui dia. L'oferta d'habitatge és escassa (o millor dit: hi ha pisos buits però no disponibles en el mercat de lloguer) i, per tant, accedir a una llar és un dels reptes que ens hem de plantejar com a societat. Des dels organismes municipals i supramunicipals caldria facilitar polítiques que promoguin l'accés a l'habitatge i trobar nous models de convivència que no especulin amb aquest bé de primera necessitat. El cohabitatge o la masoveria urbana podrien ser alternatives vàlides per a una generació que sembla que l'única opció que té per accedir a l'habitatge sigui heretar, hipotecar-se o rehabilitar un annex al costat de la casa familiar.

Seguidament, sense cap pretensió de ser exhaustiva, comentaré tres factors que, a parer meu, fan del Pla de l'Estany un bon lloc per viure-hi. Aquests tres aspectes són el paisatge, l'activitat econòmica i els serveis. A la vegada, intento fer una mirada cap als reptes de futur que, segons la meva opinió, hauria d'encarar la comarca.

El primer és l'entorn, el medi natural. La comarca pot presumir de tenir un paisatge únic amb un gran valor ecològic i patrimonial. I és que la comarca és molt més que l'entorn de Banyoles, on es concentra el 60% de la població i la major part de l'activitat econòmica i els serveis. El Pla de l'Estany és molt més que un «pla». Aplega una gran heterogeneïtat de paisatges: la plana de l'Estany, que acull la conca lacustre; els terraprims de l'Empordà, un paisatge ondulat de transició entre la muntanya i la plana, i, finalment, la vall de Sant Miquel de Campmajor, amb una orografia més similar al paisatge garrotxí. Tot i que l'Estany sigui el símbol de la comarca, també ho és el mosaic agroforestal que hi predomina. Un paisatge eminentment agrari, amb petites poblacions i masies disperses, amb una notable biodiversitat i que reflecteix la importància del sector primari a la comarca, avui dia molt tecnificat i orientat a la ramaderia. Ara bé, si volem mantenir el paisatge rural i agrari característic de la nostra comarca, tenim com a repte de futur assegurar el relleu generacional i l'accés a la terra. La pagesia d'avui dia és cada vegada més envellida i la renovació del sector primari no està assegurat. Cal crear, doncs, oportunitats per al desenvolupament rural de la comarca que facilitin la incorporació de joves (i dones) amb una visió innovadora i posar en valor el producte local i l'agroturisme, actualment molt discret i amb poc pes. Per fer-ho, cal que l'Administració defineixi una estratègia clara i que dugui a terme accions concretes en el territori.

Un altre indicador de qualitat de vida, i un motiu pel qual la comarca és un bon lloc per viure, és l'economia. En aquest sentit, la comarca té una activitat industrial molt viva, amb empreses punteres que aposten per la innovació tecnològica i una mirada cap a l'exterior. Prova d'això són alguns negocis locals que han crescut a escala europea fins fer-se un lloc en el sector de la indústria, ja sigui agroalimentària, manufacturera, de transports, etc. Aquestes empreses són ara el motor econòmic de la comarca i ocupen la població local, fet que és un atractiu per a

les persones nouvingudes. En aquest cas, el repte no rau només a incentivar la competitivitat empresarial i afavorir la innovació tecnològica del sector industrial, sinó també fer-ho en els sectors del comerç i dels serveis, especialment a la capital banyolina.

Actualment, el teixit comercial de Banyoles és encara limitat en comparació amb el nombre d'habitants, que ja supera els 20.000. Tot i els necessaris esforços per afavorir i fer créixer el comerç a la capital comarcal, encara avui dia falta trobar determinats productes o serveis que moltes vegades s'acaben trobant a Girona. I és que la proximitat de Girona juga un paper clau en les dinàmiques de la nostra comarca. Girona actua de força centrífuga tant en l'activitat econòmica com en la prestació de serveis, la qual cosa es pot entendre com un element positiu o negatiu. Aquesta proximitat amb Girona (o Figueres, si ens fixem en alguns nuclis de Vilademuls) atrau un gran volum de persones que es desplacen diàriament per anar a treballar –com és el meu cas– o comprar a la capital. El *commuting* (els desplaçaments periòdics i recurrents del lloc de residència habitual per qüestions laborals o d'estudis) és molt evident entre ambdues comarques i és un factor més que explica el creixement de població al Pla de l'Estany. Malgrat tot, tenir com a veïna la capital de la demarcació fa que alguns negocis i serveis no hagin prosperat a Banyoles i, per tant, l'activitat comercial, cultural i d'oci actual no és la que s'espera d'una capital comarcal. Amb una població creixent i jove, cal posar les màximes facilitats perquè els joves puguin emprendre un projecte professional i de vida i, alhora, dinamitzar el seu municipi. Atesa precisament la importància de la població jove, cal tenir molt en compte el sector cultural i creatiu, ara mateix massa feble.

Per últim, el tercer factor que fa que un territori tingui una bona qualitat de vida és la cartera de serveis bàsics. De serveis socials, sanitaris o educatius la comarca n'està prou abastida tot i que, com és evident, Banyoles exerceix una polaritat molt forta respecte a la resta de municipis comarcals. Disposar d'un CAP, un dispensari mèdic o una escola són factors clau perquè un municipi esdevingui un lloc atractiu on viure, no només per a les persones nouvingudes, sinó per a tota una comunitat. A la comarca trobem escoles rurals en municipis com Sant Esteve de Guialbes o Esponellà, a més de Cornellà del Terri, Fontcoberta, Serinyà, Porqueres o Banyoles. No podem dir el mateix de la mobilitat i el servei de transports, atès que la mobilitat privada és una de les febleses de la comarca. El vehicle rodat i privat és –culturalment i gairebé obligadament– la millor opció per als desplaçaments entre municipis. Tanmateix, trobar alternatives al transport privat és viable, especialment, a Banyoles i alguns pobles de l'entorn. Penso que disposar d'una xarxa de carrils bici i de vies verdes ben connectada dins de cada municipi i entre ells hauria de ser una prioritat per anar cap a una mobilitat més saludable i segura.

Finalment, val a dir que el principal repte que tenim de cara al futur dels municipis és que la ciutadania pugui decidir quin model de comarca volem per al futur. Amb una trajectòria (i maduresa) de gairebé trenta-cinc anys de vida, penso que ara és el moment de definir conjuntament estratègies que tinguin en compte les febleses i forteses de la comarca. Cal obrir el debat amb els diferents agents del territori (entitats, consorcis, empreses, associacions, etc.) per tal de decidir com volem que sigui la nostra comarca, el Pla de l'Estany.

BIBLIOGRAFIA

FARRIOL, Jaume (1966). *Banyoles vora el llac*. Barcelona: Selecta.

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (2002). *Atles del Pla de l'Estany*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya i Diputació de Girona. (Atles Comarcal de Catalunya; 28).

MONLLOR, Neus; NUSS, Sergi (2018). *Diagnosi del sector agrari del Pla de l'Estany. Pagesia i producte local* [en línia]. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany. <<http://bit.ly/diagnosi-sector-agrari-pe>> [Consulta: 3 abril 2021]

NOGUÉ, Joan; PUIGBERT, Laura; BRETCHA, Gemma (ed.) (2016). *Paisatge, patrimoni i aigua. La memòria del territori*. Olot: Observatori del Paisatge de Catalunya; Barcelona: ATLL. (Plecs de Paisatge. Reflexions; 4)

VICENTE, Joan (coord.) (2021). «Dossier: L'habitatge, una visió polièdrica» [en línia]. *Revista de Girona*, núm. 324, p. 71-85.

<<http://www.revistadegirona.cat/rdg/sumari.seam?numero=324>> [Consulta: 3 abril 2021]

Índex alfabètic

A

Alavedra, Joan, 90
Alavedra, Macià, 67, 97
Alberch, Ramon, 60, 97
Alfons III el Benigne, 18
Alonso, Maria, 29
Ametller, Ricard, 77
Amir, Xavier, 85
Aparici, Josep, 16 n.
Aragó, Narcís-Jordi, 34, 41 n., 44, 90 n., 98
Arana i Sagnier, Agustí d', 79, 81
Argullol, Enric, 60
Arnau, Josep, 76, 95
Aulèstia i Pijoan, Antoni, 16 n.
Ayats i Costa, Josep, 94

B

Badosa, Joaquim, 48
Ballester, Jordi, 26
Baltasar i Albesa, Francesc, 79, 81
Bardina, Joan, 16 n.
Bassols i Parés, Agustí M., 70, 78, 79, 81, 93
Bergós, Antoni, 16
Bernat II de Besalú, 18
Bertran, Jordi, 47
Bertrana, Prudenci, 90
Bescós, Antoni, 23, 97
Blasi, Pere, 16, 21, 42, 97
Boada, Martí, 111, 114
Boix, Jaume, 25
Boixó, Francesc, 17
Bolós, Maria de, 60

Bonada, Lluís, 32
Bonet i Ferrer, Vicenç, 79, 81
Borja, Jordi, 38
Bosch de la Trinxeria, Carles, 90
Bosch, Andreu, 16 n.
Bretcha, Gemma, 126
Brunet i Prujà, Josep, 35
Burgueño, Jesús, 114
Busquets, Gemma, 99
Bustins, Dolors, 69
Butinyà i Granés, Jaume, 7, 17, 25, 30, 31, 40, 43, 46, 48, 53, 56, 71, 72, 88, 97
Butinyà, Francesc Xavier, 90

C

Caballé, J. M., 41 n.
Callís i Franco, Josep, 41, 99
Callís, Miquel, 35, 47, 48, 70
Calzada, Arcadi, 95
Camarasa, Josep M. 80, 91, 99
Cañiguer, Jordi, 77
Carnicer i Vidal, Martí, 79, 81
Carreras i Candi, Francesc, 16 n.,
Carreras i Péra, Joan 63, 64, 89, 90
Carreras, Carles, 38
Casassas i Simó, Lluís 31, 55, 79, 80, 81, 82, 97, 110, 114
Castañer, Margarida, 64, 97
Cebrià, Antoni, 16 n.
Cirici i Pellicer, Alexandre, 86 n.
Clara, Josep, 59, 60, 97
Clusa, Joaquim, 55, 97, 110, 114
Coll i Alentorn, Miquel, 94

Collelldemont, Pep, 60
Colom, Margarita, 90
Comalat, Joan, 86
Comas i Vicens, Francesc, 69
Comas, Pere, 42, 43
Compte, Albert, 26, 42, 97
Constans, Lluís G., 22, 58, 97
Corbera, Esteve, 16 n.
Corominas, Frederic, 31, 83, 84, 85, 89, 90
Corominas, Josep M., 22, 58, 62, 83, 84, 85, 90, 97
Corominas, Neus, 90
Corominas, Roser, 64
Corominas, Xavier, 76
Corominas i Feliu, Josep, 45, 67, 94
Cortada i Colomer, Tomàs, 7, 34, 35, 42, 43, 48, 56, 71, 72, 99
Cuadros, I, 90 n., 97
Cuenca, Rafael 38, 39, 44

D

Duran, Josep, 38
Duran, Núria, 25

E

Escudero, Joaquín, 84
Espinàs, Josep M., 58
Esponellà, Núria, 90
Estany i Trias, Joan, 69, 95
Estañol i Carreras, Joan, 69, 94
Esteve, Antoni, 16

F

Fabre, Jaume, 56
Fàbrega, Jaume, 49
Fages de Climent, Carles, 90
Faig, Miquel, 64, 97
Farrés i Porxas, Francesc, 69
Farriol, Jaume 24, 25, 42, 43, 97, 121, 126

Feliu, Francesc, 60
Feliu, Pere, 49, 100
Ferrando i Portella, Lluís, 69, 94
Ferrer i Costa, Josep, 40
Figa i Avellana, Ramon, 69
Figuerras i Padrosa, Jaume, 45, 89, 100
Flos i Calcat, Francesc, 16 n.
Folch, Ramon, 7, 9, 103
Font i Sagué, Norbert, 16 n.
Fontserè, Carles, 40
Fort, O., 90 n., 97
Fort i Olivella, Joan, 68
Franco, Francisco, 47
Freixa, Anna, 34, 38, 44, 100
Freixa, Antoni, 32, 38, 44, 56, 100
Freixa, Joaquim, 32

G

Galés, Manuel, 16
Galofré, Jordi 7, 9, 10, 13, 90 n., 97
Ganyet i Soler, Joan, 79, 81
Garrofé, Tomàs, 45, 51
Gay, Josep Víctor, 61
Geis, Camil, 90
Geli i Rissech, Joan, 68
Gil, Pere, 16 n.
Gimeno-Navarro, Josep, 90
Gimferrer, Jordi, 85, 86
Girbal, Enric Claudi, 90
Glanadell, F., 16 n., 97
Graboleda, Àngel 49, 56, 80
Gratacós i Rius, Carme, 33, 34, 51
Gratacós i Rius, Josep, 51
Grau i Seris, Josep, 79, 81
Güell, Lluís, 86
Guillamet, Jaume, 41 n.
Gussinyé, Miquel, 22

H

Hereu, Carles, 49

Hereu, Felip, 34

Hernández i Lizoain, Pere 35, 36, 67, 68, 70, 80, 94

Hortalà, Joan, 64

I

Iglésies, Josep, 16, 23, 42, 56, 86, 97

Isern i Dalmau, Eusebi, 17, 40, 54, 86

J

Jaume I, 18

Joseph i Mayol, Miquel, 90

Juanola, Roser, 38, 40 n., 44, 100

Juanola, Sergi, 69

Juncà, Ferran, 55

Juncà, Mariona 38, 44, 100

Juncà, Salvador 46, 48, 54, 56, 60, 61, 66, 88

Juscafresa, Baldiri 23, 24, 84, 85

L

León, Adrián, 111, 114

Llobet, Salvador, 23

Llorens, Carles, 63

Lluch, Enric, 17 n., 18 n., 20 n., 33 n., 34, 38, 40 n., 46, 55 n., 58, 65 n., 97, 109, 114

Lluch, Ernest, 30, 31, 44, 49, 50, 87

M

Mach, Maria Elena, 46

Madrenys, Pere, 30, 41 n., 42, 43

Malagelada, Joan, 85

Malagelada, Narcís, 17

Mallarach, J. M., 64

Mallol, Margarida, 46

Manescal, Onofre, 16 n.

Marcé i Rustullet, Lluís, 94

Marquès, Jaume, 58, 62, 83, 84, 97

Martí Alsina, Ramon, 86

Martín-Uceda, Javier, 7, 9, 115

Martínez Rubio, José, 61

Masgrau, Fina, 25,

Masgrau, Joan 38, 44

Masgrau, Jordi, 22

Masgrau, Roser, 8

Masgrau i Butinyà, Jacint 17, 40

Masó, Jaume, 48

Masó, Joan, 34

Masó, Ricard, 95

Massanas i Mir, Lluís, 68

Massip, Josep M. 38, 44, 100

Mateu i Llevadot, Xavier, 80

Mateu i Tapias, Jacint, 79, 81

Mendizábal, Enric, 110, 114

Mercader i Ayats, Joaquim, 95

Milian i Massana, Antoni, 79, 81

Molera, Joan, 46

Moliné i Brasés, Ernest 16 n.

Moner, Jeroni, 7, 34, 35 n., 38, 44, 45, 56, 66, 72, 100

Moner i Busquets, Montserrat, 67

Monllor, Neus. 126

Monserdà, Dolors. 90

Montagut, M., 64

Montalban, Francesc, 76

Morist i Puig, Josep 79, 81

N

Nadal i Colomer, Josep 95

Nadal i Farreras, Joaquim 59, 76, 95

Navarro Santaetulàlia, Josep 90

Nel·lo, Oriol, 17 n., 18 n., 20 n., 33 n., 40 n., 55 n., 65 n., 97, 100, 109, 114

Nogué, Joan, 7, 11, 38, 54, 55, 56, 86, 87, 90 n., 97, 100, 101, 126

Noguer i Planas, Miquel, 74

Nonó, Manuel, 78

Nuss, Sergi, 126

O

Obiols, Raimon, 49

Olivas, Joan, 87, 100

Olivas, Laura 7, 9, 121

P

Pagès, Pere, 16 n.

Pagès i Cristòfol, Joaquim, 95

Palau, Joan de, 86

Pallach, Josep, 49

Palmada, Rossend, 30

Paloma, Jordi, 77

Parnau, Joan, 38

Peiró i Rius, Víctor, 79, 81

Peix i Massip, Jordi, 79, 80, 81

Pèlachs, Sebastià, 73

Pella i Forgas, Josep, 26 n., 97

Perucho, Joan, 90

Picamal, Rosa M., 59

Pígem i Ras, Manuel, 85, 86

Pla, Josep, 25, 26, 58, 86, 90, 97

Plaja, Antoni, 41 n.

Plana i Rovira, Esteve, 95

Planas, Lluís, 86,

Planella, Rosa 34, 35 n., 100

Plantés, Pere, 49

Poch i Frigolé, Joan, 67

Pou, Maria Lluïsa, 46

Prat, Anton, 96

Prat, Xavier, 24 n.

Puigbert, Laura, 126

Pujol, Jordi, 47, 66

Q

Quesada, José, 49

Quintana i Ferrer, Jaume, 73

R

Rahola, Carles, 25

Raulí, Josep, 34

Rebagliato i Font, Josep, 91

Reventós, Joan, 49

Ribas, Manuel, 38

Ribot, Pere, 90

Riera, Josep, 36

Riera, Pere, 21 n., 22 n., 23 n., 24 n., 25 n., 26 n., 29 n., 30 n., 31 n., 32, 33 n., 34 n., 35 n., 36 n., 38 n., 39 n., 40 n., 41 n., 42 n., 45 n., 46 n., 48 n., 49 n., 50 n., 51 n., 52 n., 53 n., 54, 55, 56, 57, 58, 59 n., 60 n., 62 n., 63 n., 64 n., 66 n., 67 n., 83 n., 84 n., 85 n., 86 n., 87, 96, 97, 98, 109, 114.

Riera, Pilar, 34, 100

Rigau, Antoni M., 22, 36, 42, 43, 61, 68, 85, 98

Riubrugent, Joan, 47

Rivera, Esther, 46

Roca, Anna, 7, 9, 46, 58, 67, 96, 98, 100, 109

Roura, Gabriel, 60, 97

Roura, Lluís, 86

Rovira i Virgili, Antoni, 16

Rueda, Isabel, 72 n., 80, 92, 98, 100

Rustullet i Noguera, Miquel, 36, 100, 109

S

Sala i Canadell, Ramon, 62, 63

Salamaña, Isabel, 46

Sánchez, M. Àngels, 34

Sanclimens i Solervicens, Xavier, 80, 100

Santaló, Miquel, 16, 98

Sanz, Erundino, 87, 88

Sardà, Rita, 111, 114

Sarquella i Canals, Salvador, 34

Sarquella i Comerma, Salvador, 25

Semir, Agustí de, 31

Serra, Emili, 76

Serra, Manuel, 59

Serra, Narcís, 41
Sitjà, Felicià, 72
Solana, Joan, 50, 70
Solans i Huguet, Joan Antoni, 79, 80, 81
Solé i Sabarís, Lluís, 21, 23, 34, 60, 98
Solé, Felip, 16
Soy, Xavier, 95
Suárez, Adolfo, 37
Sunyol, Esteve, 16 n.

T

Tarradellas, Josep, 31, 37, 53 , 66
Terradas i Viñals, Dolors 33, 34, 51
Terrades, Montserrat, 59, 98
Tharrats, Josep, 90
Torns, Miquel, 86
Torras, Cèsar August, 16 n.
Turró, Guillem, 88, 89

U

Urgell, Sílvia, 46

V

Vallverdú, Josep, 90
Vancells i Noguer, Albert, 79, 81
Ventura i Siqués, Francesc, 63
Ventura i Teixidor, Francesc, 63
Veray, Jaume, 95
Verdaguer, Jacint, 87, 90
Verdaguer i Illa, Miquel 35, 42, 73
Verdaguer i Colomer, Miquel, 74
Vicente, Joan, 126
Vidal, Xavi, 34
Vilà i Valentí, Joan 23, 79, 81, 82
Vilà, Lluís, 86,
Vila, Marc-Aureli, 38, 66,
Vila, Pau, 16, 19, 20, 23, 32, 33, 44, 54, 55, 56, 60,
66, 98, 110, 114, 115, 116

Vilallonga, Mariàngela, 90 n., 98
Vilardell, Joan 7, 29, 30, 31, 32, 36, 40, 41, 42, 44,
46, 54, 55, 56, 66, 68, 71, 72, 78, 84, 97, 98
Villar de Serchs, Anicet, 90

X

Xargay, Xavier, 90 n., 98
Xena, Jordi, 38, 44, 56, 100

contraportada